

Per. A-1169
-261

**TÖID
NLKP
AJALOO
ALALT**

VIII

**TARTU
1970**

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 261 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ с 1893 г.

TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
VIII

TARTU 1970

169
-261
TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
TARTUSKOGO ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ALUSTATUD 1893. a. VIHK 261 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893 г.

**TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС**

VIII

TARTU 1970

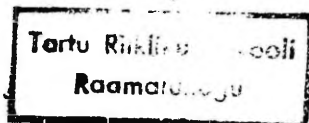
Redaktsioonikolleegium:

J. Ant. L. Kiik, F. Kinkar (toimetaja), L. Raid

Редакционная коллегия:

Ю. Ант, Л. Кийк, Ф. Кинкар (редактор), Л. Райд

P₁

58706

О ПЕРВОМ МАРКСИСТСКОМ КРУЖКЕ В ТАРТУ

С. Г. Исаков

Тарту был одним из центров раннего этапа социал-демократического движения в России, а тартуское студенчество сыграло заметную роль в распространении марксизма в нашей стране в конце XIX в. Эта особая роль Тарту в свое время неоднократно отмечалась как в воспоминаниях современников, так и в трудах исследователей. Так, старый большевик И. Н. Мошинский писал, вспоминая начало 1890-х гг., когда обозначился новый этап в развитии русской революционной идеологии и на смену народничеству стал утверждаться марксизм: «Первыми умственными очагами, где восприняты были наиболее серьезно и раньше других новые идеи, были, конечно, столицы: Петербург, Москва и Варшава, а также немецкий Дерпт, где читающее студенчество имело в своем распоряжении всю немецкую социал-демократическую литературу».¹

К сожалению, эта роль Тарту и местного студенчества в распространении идей марксизма в России до сих пор не прояснена в исследовательской литературе. Первым марксистским кружком в Тарту посвящена лишь одна специальная работа — небольшая статья Х. Моосберг,² неполная по материалу и содержащая ряд неточностей и ошибок.

Назрела необходимость еще раз обратиться к этому вопросу и на основе неизвестных исследователям архивных материалов из фондов Центрального Государственного Архива Октябрьской Революции в Москве (ЦГАОР) и Центрального Государственного Исторического Архива Эстонской ССР в Тарту (ЦГИА ЭССР), а также не введенных в научный оборот воспоминаний

¹ И. Н. Мошинский (Юз. Конарский), На путях к 1-му съезду Р. С.-Д. Р. П. 90-е годы в киевском подполье. М., 1928, стр. 6. Ср. В. Акимов (Махновец). Очерк развития социал-демократии в России. СПб., 1906, стр. 88.

² H. Moosberg, Marksistlikud ringid Tartu Ülikoolis ja Veterinaaria Instituudis XIX saj. 80.—90. aastatel. — TRÜ Toimetised, vihik 114, 1961, lk. 215—223.

(в частности, первоклассных мемуаров одного из первых тартуских марксистов С. Стемповского³) и забытых публикаций более тщательно и полно воссоздать историю первых марксистских кружков в Тарту.

Первым марксистским объединением в Тарту, о котором сохранились некоторые данные, был основанный в 1888 г. кружок М. Лесника, состоявший первоначально почти исключительно из поляков и продолжавший свою деятельность и после отъезда М. Лесника из Тарту в 1889 г. До сих пор о нем было известно лишь из статьи Н. П. Василенко о Б. А. Кистяковском, в которой один небольшой абзац был посвящен кружку.⁴ Воспоминания С. Стемповского значительно расширяют наше представление о его составе и деятельности.

Нужно сказать, что в 1880-е гг. польское студенчество было едва ли не основным носителем марксистских идей в Тарту. В среде русского студенчества в эти годы еще преобладали сторонники народничества; лишь дискуссии между марксистами и народниками в самом начале 1890-х гг. привели большую и лучшую его часть к новому учению.⁵ Передовое латышское студенчество, в 1888 г. объединившееся в Научно-литературном обществе (так называемая Пипкалония), также не сразу пришло к марксизму⁶ — переход его на позиции марксизма датируется началом 1890-х гг.⁷

Эта авангардная роль польского студенчества, конечно, не случайна. В экономически более развитой Польше социал-демократическое движение получило широкий размах раньше, чем в

³ Stanislaw Stempowski, *Pamiętniki (1870—1914)*. Wrocław, 1953.

⁴ Ник. Василенко, Академик Богдан Олександрович Кістяковський. Українська Академія Наук. Записки соціально-економічного відділу. Том I, 1923, стр. XV.

⁵ Е. Деген, Воспоминания дерптского студента (Из недавнего прошлого). — «Мир божий», 1902, март, стр. 95—96.

⁶ Научно-литературному обществу латышских студентов и его роли в общественной жизни Тарту мы напомним посвятить специальное исследование, поэтому в данной работе не будем касаться этого вопроса. Хотелось бы лишь отметить, что в своде сведений об этом обществе в цит. выше статье Х. Моосберг содержится ряд ошибок и неточностей. Так, Х. Моосберг пишет, что Научно-литературное общество латышских студентов возникло в 1889 г. в Риге, а его тартуское отделение называлось Пипкалонией (последнее утверждение повторяется и в «Истории Эстонской ССР», т. 11, Таллин, 1966, стр. 216). На самом деле общество возникло в 1888 г. в Тарту и было чисто тартуским объединением, лишь связанным с рижским центром Нового течения. Ни в работе Х. Моосберг, ни в «Истории Эстонской ССР» не отмечено, что Пипкалония не сразу пришла к марксизму: вначале общество находилось на сравнительно умеренных просветительских позициях, среди его членов были и студенты-теологи. Отметим еще, что лишь первые три выпуска альманаха «Пурс» были изданиями «Научно-литературного общества».

⁷ П. И. Валескали, Очерк развития прогрессивной философской и общественно-политической мысли в Латвии. Рига, 1967, стр. 123.

России. Еще в 1878 г. началось объединение разрозненных рабочих кружков в одну социалистическую организацию и была выработана первая программа польских социалистов. В 1882—1883 гг. была создана первая польская рабочая партия «Пролетариат», имевшая свои органы печати (газеты «Proletariat» и «Przedświt», журнал «Walka Klas» («Борьба классов»)). Идеи марксизма в Польше уже в 1880-е гг. получили довольно широкое распространение. На польский язык было переведено большое количество марксистской литературы. Известно, что русские марксисты даже начала 1890-х гг. нередко пользовались польской социал-демократической литературой, поскольку русских изданий было мало и достать их было трудно.⁸

В Тарту всегда училось много польских студентов, еще с 1830 г. принимавших самое активное участие в польском освободительном движении. Нет ничего удивительного, что в его среде довольно рано начинают получать распространение идеи марксизма, а выпуски марксистской литературы, издания партии «Пролетариат» с помощью польских студентов доходят и до русской учащейся молодежи Тарту. Когда в 1885 г. в Тарту была раскрыта народовольческая типография, то на квартире ее руководителя В. Н. Переляева жандармы нашли пятый номер газеты «Proletariat» и проспект журнала «Walka Klas».⁹

В 1884 г. в Тартуский ветеринарный институт поступил Э. Ноневич. Еще будучи гимназистом в Вильно, он вступил в нелегальный кружок польской учащейся молодежи, связанный с «Пролетариатом» и принявший его программу. Кружок распространял среди учащихся и рабочих подпольные издания, получаемые из Варшавы и из-за границы. После отъезда в Тарту Э. Ноневич сохранил связи с виленинским кружком и с партией «Пролетариат», в частности с ее петербургской группой. Жандармы не без основания стали опасаться, что Э. Ноневич может и в Тарту организовать группу сторонников «Пролетариата».¹⁰

Удалось ли это Э. Ноневичу или нет, мы не знаем. Но известно, что в Тарту в 1885 г. он был близок с Т. В. Наркевичем-Йодко, студентом университета (в будущем видный публицист и активный деятель оппортунистической Польской социалистической партии). Между тем, Т. В. Наркевич-Йодко в 1885 г. был также причастен к революционной деятельности партии «Пролетариат» и должен был быть арестован, но успел скрыться за границу, где во Львове принял участие в работе Русско-польско-украинско-

⁸ См. В. Г. Крыжановская-Тучапская, Из моих воспоминаний. — «Каторга и ссылка», 1930, кн. 6 (67), стр. 19.

⁹ П. С. Рейфман, Тартуская народовольческая типография. — Уч. зап. ТГУ, вып. 114, 1961, стр. 250.

¹⁰ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1884 г. ед. хр. 829 ч. I, лл. 1 об. — 11 об.

литовско-белорусского общества, ставившего целью распространение социалистических идей среди крестьян и рабочих.¹¹ С. Стемповский вспоминает, что Э. Ноневич и Т. Наркевич-Йодко даже организовали в Тарту дружеское «Общество трезвости» (название ироническое, поскольку члены его, наоборот, были не прочь выпить) со своим шуточным уставом.¹² В это общество входил и студент юридического факультета Тартуского университета Анджей Немоевский, в будущем известный писатель, который одним из первых в польской литературе описал тяжелую жизнь и труд шахтеров, призывал к борьбе с эксплуататорами, многие его произведения исполнены веры в революцию. Поскольку описанные события происходили за несколько лет до приезда С. Стемповского в Тарту, то он плохо осведомлен о деятельности общества и не приводит сколько-нибудь подробных данных о нем. Возможно, что целью этого объединения была не только организация дружеских пирушек, тем более, что и Э. Ноневич, и Т. В. Наркевич-Йодко, насколько нам известно, были деятелями революционного подполья и всегда стремились к активному участию в общественной жизни. У Э. Ноневича в Тарту были весьма широкие конспиративные связи с Ригой, Вильно, Варшавой и Петербургом, а также с границей. Он получал и в дальнейшем издания «Пролетариата».

В 1888 г. в Тарту приехал М. Лесник.

Максимилиан Лесник родился в 1858 г. в г. Остроленке Ломжинской губернии. По окончании в 1882 г. Сувальской гимназии он поступил на медицинский факультет Варшавского университета, но в апреле 1883 г. был исключен из него за участие в студенческих «волнениях», вызванных реакционными мерами попечителя Варшавского учебного округа Алухтина, одного из самых мрачных русификаторов. М. Леснику было запрещено в течение трех лет поступать в высшие учебные заведения Российской империи и за ним был учрежден негласный полицейский надзор. Но М. Лесник тайно уехал за границу, в 1883—1884 году занимался на медицинском факультете Краковского, а в 1884—1887 годах — Бернского университета. Последний он и закончил со степенью доктора медицины. За границей М. Лесник жил в большой бедности. В Швейцарии он сблизился с политическими эмигрантами из России, познакомился с марксизмом и стал убежденным его сторонником. В 1888 г. М. Лесник возвратился на родину, где за ним немедленно был возобновлен полицейский надзор, и в августе того же года поступил в Тартуский университет для получения звания лекаря (диплом доктора медицины иностранного университета в Российской империи не имел силы).

¹¹ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1885 г., ед. хр. 856, лл. 1—5.

¹² S. Stempowski, цит. соч., стр. 112.

В конце мая 1889 г. М. Лесник был удостоен звания лекаря и вслед за тем уехал из Тарту. Вскоре он умер от чахотки.¹³

В Тарту М. Лесник организовал небольшой кружок из студентов, в котором занялся пропагандой марксизма. Из-за границы он привез ряд трудов К. Маркса и Ф. Энгельса, а также популяризаторов марксизма (К. Каутский «Экономическое учение Карла Маркса» и «Томас Мор и его утопия») и немецких историков и социологов («Освободительная борьба четвертого сословия» Р. Мейера). Его кружок получал из Германии «Neue Zeit». М. Лесник и в Тарту сумел сохранить конспиративные связи с эмигрантами в Швейцарии. Когда после самоубийства 16 апреля 1889 г. одного из руководителей народнического кружка в Тарту В. В. Стратонова на квартире М. Лесника, где произошло самоубийство, был произведен обыск, то у него нашли цюрихский адрес Г. Френкеля.¹⁴ Между тем, Г. Френкель был видным деятелем русской революционной эмиграции в Швейцарии и в 1887 г. председателем «Славянского социал-демократического клуба» в Цюрихе.

В кружок М. Лесника входил С. Стемповский, П. Заорский, Б. Кулаковский, М. Кауфман, С. Понцет де Сандон, Н. П. Василенко, а также, видимо, С. Повалько и некоторые другие. Позже состав кружка расширился. Кружок, в основном, состоял из поляков.

Кто же были участники кружка?

Станислав Стемповский (1870—1952) хотя и происходил из помещичьей семьи, но уже в детстве услышал от учителя-француза о Парижской Коммуне и воспытал искренней любовью ко всем униженным и угнетенным. Еще в школьные годы он восхищался народовольцами, занимаясь в Каменец-Подольской гимназии, познакомился с русскими и польскими нелегальными изданиями. В 1888—1892 гг. С. Стемповский учился в Тартуском ветеринарном институте, где он сблизился с радикальными русскими студентами, группировавшимися вокруг кухмистерской общества «Конкордия». Вскоре по приезду в Тарту Стемповский вступил в тайный народнический кружок и вместе с В. В. Стратоновым участвовал в работе нелегальной народнической типографии. Однако вскоре он вошел в марксистский кружок М. Лесника и включился в конспиративную работу, связанную с распространением социал-демократических идей. В летнее время на каникулах он физическим трудом зарабатывал деньги в революционный фонд. В 1892 г. по делу Б. А. Кистяковского (об этом ниже) С. Стемповский был арестован, просидел несколько меся-

¹³ О М. Леснике см.: Ник. Василенко, цит. соч., стр. XV; S. Stempowski, цит. соч., стр. 107 и след.; ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 14628; ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1884 г., ед. хр. 5, ч. 1, л. 317 об., 1888 г., ед. хр. 250, л. 11—11 об.

¹⁴ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1889 г., ед. хр. 222, лл. 10 об. — 11.

цев в тюрьме и был подчинен после этого надзору полиции на два года. После окончания Ветеринарного института Стемповский много времени уделяет публицистике и переводам. Он переводит два тома рассказов М. Горького, «Воскресение» Л. Н. Толстого, произведения П. А. Кропоткина, М. Е. Салтыкова-Щедрина, А. П. Чехова. В 1890-е гг. он совершает путешествие по Западной Европе с целью ближе познакомиться с социал-демократическим движением (среди его знакомых были Вильгельм и Карл Либкнехты). С. Стемповский занимался и издательской деятельностью (еженедельник «Ogniwo»). С 1924 г. он стал библиотечкарем в Министерстве земледелия и почти до конца жизни принимал активное участие в общественной и литературной жизни Польши.¹⁵

Павел Заорский (1863—1894) в 1886—1890 гг. учился на отделении химии физико-математического факультета Тартуского университета. Первоначально он входил в состав польской корпорации (так называемый «Конвент»), но потом не без влияния своего лучшего друга С. Стемповского стал членом марксистского кружка М. Лесника и убежденным социалистом. После окончания университета П. Заорский работал химиком на цинкоплавильном заводе в Загуже под Сосновцем, где немедленно занялся социал-демократической пропагандой среди рабочих. В 1892 г. он был арестован по делу Б. А. Кистяковского, причем при обыске у П. Заорского нашли склад нелегальной литературы и гектограф. Следствие о нем было выделено в специальное жандармское «дело» о социал-демократической пропаганде среди рабочих Царства Польского. Около двух лет П. Заорский пробыл в тюрьме и умер через несколько недель после освобождения. Тартуские друзья сообща установили могильную плиту над его прахом в родном Бялогоне.¹⁶

Мечислав Кауфман (1864—1916) — польский еврей, учился в 1885—1891 гг. на медицинском факультете Тартуского университета, позже усовершенствовался в науках в Вене и Дрездене, работал врачом в Лодзи, в 1901 г. защитил в Тарту докторскую диссертацию. Автор ряда научных работ по медицине, публицист и общественный деятель. В дальнейшем М. Кауфман от социал-демократического движения отошел.

Собеслав Понцет де Сандон (1866—1938) в 1888—1896 гг. учился на медицинском факультете Тартуского университета,

¹⁵ Сведения о С. Стемповском позаимствованы нами из цит. выше его воспоминаний и из вступительной статьи к ним Марии Домбrowsкой — Stanisław Stempowski, Pamiętniki (1870—1914). Wstęp Marii Dąbrowskiej. Wrocław, 1953

¹⁶ О П. Заорском см.: S. Stempowski, цит. соч., стр. 98—105, 108—110, 117, 124—125, 144; Н. Василенко, цит. соч., стр. XVI; ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 28096 и 28097.

позже работал врачом в Киеве, Одессе и Варшаве, выступал и как общественный деятель.

Наиболее противоречивым типом среди первых тартуских марксистов был Бронислав Кулаковский, чей по-своему яркий образ запечатлен в ряде мемуаров.¹⁷ В 1887 г. он был вынужден уйти из Петербургского университета из-за участия в какой-то студенческой истории. После кратковременного пребывания в Варшавском университете Б. Кулаковский в августе 1888 г. перешел в Тартуский, где он проучился до 1896 г., так и не закончив курса.¹⁸ В Тарту он привез польскую нелегальную литературу: экземпляры журнала «Walka Klas» и выходящей за границей польской социалистической газеты «Przedświt», — и сблизился с членами «Конкордии», а затем вошел в состав марксистского кружка М. Лесника. Здесь он прославился впоследствии как ярый спорщик в дискуссиях с народниками. Однако увлечение новым учением у Б. Кулаковского было, в первую очередь, данью моде. Это сказывалось и в том, что он нередко доводил до абсурда марксистские положения. Одновременно весьма состоятельный Б. Кулаковский был известен в Тарту как истинно дерптский «бурш» своими веселыми попойками, дуэлями и забавными приключениями.

Единственным не поляком в кружке М. Лесника первоначально был украинец Николай Прокофьевич Василенко. Непосредственно перед приездом в Тарту он принимал участие в деятельности киевского народовольческого кружка М. Д. Фокина (так называемое «Общество заговорщиков»)¹⁹. С 1885 по 1890 г. Н. П. Василенко учился на историко-филологическом факультете Тартуского университета, который закончил со степенью кандидата истории. Он был видным членом Общества русских студентов, в 1887—1888 гг. его председателем. Н. П. Василенко до того, как он примкнул к марксистам, был теоретиком существовавшего в Тарту народнического кружка. Интерес его к марксизму был не очень глубоким. Впоследствии Н. П. Василенко стал видным украинским историком и буржуазным политическим деятелем, действительным членом (с 1920 г.) и вице-президентом Украинской Академии Наук.

С. Стемповский не называет в числе участников кружка М. Лесника Стефана Повалько, но на основе некоторых косвенных данных можно предполагать, что последний все же входил в его состав: именно Повалько познакомил Стемповского с Лесником, а позже примыкал к группе марксистов в польской «кух-

¹⁷ S. Stempowski, цит. соч., стр. 104—105, 109, 122 и др.; Е. Деген, цит. соч., стр. 96—97 (Деген не называет Б. Кулаковского по фамилии); В. Чернов, Записки социалиста-революционера. Книга I, Берлин-М.-П., 1922, стр. 59—61.

¹⁸ См. его личное дело: ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 13808 и 13809.

¹⁹ И. Н. Мошинский, цит. соч., стр. 16.

мистерской»,²⁰ которая, как мы покажем ниже, была полулегальным прикрытием кружка.

С. Повалько до того, как он в начале 1889 г. стал студентом медицинского факультета Тартуского университета, уже успел побывать в Московском и Варшавском университетах. В Тарту за ним был учрежден негласный полицейский надзор, что свидетельствует о том, что он был под подозрением жандармов. Университет он закончил в 1897 г.²¹

В чем же заключалась деятельность кружка М. Лесника?

По форме да и по содержанию она весьма напоминает деятельность большинства марксистских кружков в России в конце 1880-х — самом начале 1890-х гг. Непосредственных связей с пролетариатом кружок не имел. На то были, впрочем, и объективные причины: в маленьком мелкобуржуазном Тарту отсутствовали крупные промышленные предприятия и рабочих было мало, уровень классового сознания был невысок — в большинстве они недалеко ушли от ремесленников. К тому же установлению контактов с тартускими рабочими мешал и языковой барьер: участники кружка М. Лесника были, как правило, поляки, а местные рабочие — эстонцы.

Деятельность кружка, в основном, носила «теоретический» характер. Члены кружка старались овладеть учением марксизма, выработать свое социалистическое мировоззрение. С этой целью они прежде всего занялись под руководством М. Лесника глубоким изучением «Капитала» К. Маркса, раздел за разделом. В кружке был заведен такой порядок: каждый член кружка должен был на его заседаниях прореферировать определенный раздел «Капитала», за этим следовали объяснения М. Лесника и дискуссия.²²

Вскоре, однако, деятельность кружка расширилась и возникло два практических «дела». Во-первых, члены его занялись переводом на польский язык немецкой и французской социал-демократической литературы. Начали они со статей в «Neue Zeit», а затем С. Стемповский и Б. Кулаковский перевели две брошюры — П. Лафарга и К. Каутского, которые в 1890—1891 гг. вышли из печати в Варшаве. Для публикации переводов члены кружка создали специальный издательский фонд, пополнявшийся их ежемесячными взносами. Непосредственно осуществлял издания Л. Кшивицкий, под редакцией которого, кстати, вышел первый польский перевод «Капитала» и чья издательская и публицистическая деятельность вообще сыграла важную роль в распространении идей марксизма в Польше. Л. Кшивицкий активно

²⁰ S. Stempowski, цит. соч., стр. 107, 115.

²¹ ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 19272 и 19273; ф. 325, оп. 1, ед. хр. 1170, л. 1.

²² S. Stempowski, цит. соч., стр. 107—108.

участвовал в польском социал-демократическом движении 1880—1890-х гг., хотя его позиция не всегда была последовательной революционно-марксистской.²³

Во-вторых, кружок занялся транспортировкой нелегальной марксистской литературы из-за границы. В этом членам его вначале помогал Хенрих Хеллин,²⁴ который, правда, не был ни революционером, ни социалистом, но сочувствовал передовым польским студентам и, обладая солидным состоянием, финансово поддерживал их начинания. Х. Хеллин хорошо играл в шахматы и благодаря этому познакомился с тартуским цензором Э. Янсенем, тоже заядлым шахматистом. Х. Хеллин начал сопровождать транспорты книг из Германии по различным областям знания. По инициативе членов кружка, он договорился с немецким поставщиком о том, что тот будет менять обложки книг и приделывать к запрещенным политическим изданиям обложки невинных медицинских трудов. Э. Янсен, как цензор, обязан был просматривать получаемые из-за границы издания, но, как добрый знакомый Х. Хеллина, делал это очень поверхностно, ограничиваясь только чтением заглавий на обложках, не заглядывая во внутрь книг. В дальнейшем Э. Янсен до того проникся доверием к Х. Хеллину, что почти вовсе не проверял привозимых им из Германии изданий.²⁵

Однако в 1891 г. Х. Хеллин окончил университет и уехал из Тарту, к тому же в 1892 г. цензора Э. Янсена сменил на его посту Я. Йегевер. Попытки получать нелегальные издания из-за границы по почте теперь закончились неудачей. Когда в 1892 г. на имя студента С. Чекановского, примыкавшего к тартускому марксистскому кружку, прибыл пакет с книгами и член кружка Б. Кистяковский пошел его получать на почтамт, то цензор Я. Йегевер тщательно проверил содержание пакета и обнаружил там сочинения А. Бебеля.²⁶

Но к этому времени члены кружка нашли иной способ получения революционной литературы из-за рубежа. Они сблизились с уже знакомым нам Э. Ноневичем, с 1889 г. магистром ветеринарии и помощником заведующего бактериологической станцией при Тартуском ветеринарном институте, как мы помним, имевшим широкие революционные связи. В частности, Э. Ноневич поддерживал тесные контакты со студентом Рижского политех-

²³ См. о нем: А. В. Уроева, Книга, живущая в веках. М., 1967, стр. 190—192.

²⁴ Элиаш-Хенрик Хеллин в 1884—1891 гг. учился на медицинском факультете Тартуского университета и в 1891 г. защитил при нем докторскую диссертацию. Позже известный врач в Варшаве.

²⁵ S. Stęrowski, цит. соч., стр. 111—112.

²⁶ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1893 г., ед. хр. 408, лл. 10, 20 об.

никума Аугустом Врублевским.²⁷ А. Врублевский вместе с Пикелем занимался в Риге литографированием нелегальных брошюр и переправой с помощью латышских моряков транспортов польской революционной литературы из-за границы в Варшаву и другие университетские города. Кружок теперь наладил доставку марксистской литературы из Риги, причем если вначале он, в основном, получал немецкие издания, то теперь им на смену приходят польские.²⁸

Вслед за тем С. Стемповский прошел под руководством Пикеля в Риге курс обучения типографскому искусству и привез оттуда для нужд кружка литографский камень. С. Стемповский вспоминает, что он отпечатал на этом камне описание «Якутской истории» (на основе письма Мих. Гоца) и обучил обращению с ним и других. Литографским камнем для размножения нелегальных изданий пользовались не только члены марксистского кружка, но и поляки из группы Б. Натансона (о ней ниже) и участники русских нелегальных кружков, в частности студент Ветеринарного института И. И. Енохин, у которого в 1892 г. жандармы нашли рукопись «Протоколы съездов» — подробный отчет о съездах студенческих кружков и касс, составленный в январе 1891 г. в Москве.²⁹ Любопытна дальнейшая судьба этого камня: весной 1892 г. С. Стемповский, видимо, через Б. Кистяковского отдал его украинцам и он «отправился» в Киев, где использовался для размножения марксистской литературы. Это был, поистине, «международный» камень, как бы символизирующий братство революционеров разных стран и народов, пишет С. Стемповский.³⁰

Деятельность кружка М. Лесника, как мы видели, не только не прекратилась после отъезда в 1889 г. его основателя, но и даже расширилась. Кружок установил тесные связи с другими городами, в особенности с Ригой и Варшавой. Зимой 1889/1890 г. Стемповский отправился в Варшаву, отвез Л. Кшивицкому рукописи переводов и деньги на их издание. По-видимому, с помощью Л. Кшивицкого он установил в Варшаве связи с многими социалистическими деятелями (Э. Абрамовский, З. Петкевич, Я. Таньский, Бадьор, Дембинский и др.) и группами, в том числе с двумя основными тогдашними польскими социалистическими организациями — Союзом польских рабочих и «Рабочим объединением» Э. Абрамовского. По поручению Э. Абрамовского и

²⁷ А. Врублевский позже был арестован за революционную деятельность и сослан в дисциплинарный батальон в Ташкент. Вслед за тем он учился в Кракове и работал доцентом химии в Краковском университете (см. S. Stempowski, цит. соч., стр. 112).

²⁸ S. Stempowski, цит. соч., стр. 112—113.

²⁹ П. С. Ткаченко. Московское студенчество в общественно-политической жизни России второй половины XIX века. М., 1958, стр. 184.

³⁰ S. Stempowski, цит. соч., стр. 113.

3. Петкевича С. Стемповский по пути в Тарту отвез белостокским рабочим чемодан со свежееотпечатанными прокламациями.³¹

Члены кружка продолжали бывать на нелегальных и полунелегальных собраниях в кухмистерской общества «Конкордия» — основным местом встреч радикального русского студенчества. Они поддерживали контакты с многими представителями этого студенчества. С. Стемповский, например, вспоминает, что у него бывал старый народоволец С. К. Шарый,³² оставшийся, впрочем, верным былым народническим установкам, студент Ветеринарного института болгарин А. М. Радович и многие другие.³³

До конца 1880-х гг. основным местом объединения тартуского польского студенчества была польская корпорация (так называемый «Конвент»), где господствовал старый «шляхетский» национализм и жил культ давно ушедшей в прошлое феодальной Польши. Молодое польское студенчество было глубоко неудовлетворено как идейным направлением «Конвента», так и всей его деятельностью, нравами, образом жизни корпорантов. В конце 1880-х гг. (точнее, видимо, в 1889 г.) прогрессивные польские студенты выходят из «Конвента» и образуют свое объединение — польскую столовую («кухмистерскую», почему и участников ее стали называть «кухарями»), которая занимала двухкомнатное помещение на Гороховой улице. В кухмистерской студенты могли не только дешево столоваться, но она стала и местом их встреч, дискуссий, собраний, там получали польские издания.

Идейного единства в польской кухмистерской не было. Всех участников ее, пожалуй, объединяло лишь одно — неприятие культа старой шляхетной Польши. Среди «кухарей» была значительная группа радикалов-националистов («патриотов») во главе с Б. Натансоном,³⁴ ориентировавшаяся на «Лигу польскую» («Народную лигу»), на журнал «Побудка» и видевшая союзников в С. Балицком и Р. Дмовском. В объединение входили и почти все поляки-члены охарактеризованного выше марксистского кружка, составляя в нем социал-демократическую «фрак-

³¹ Там же, стр. 115—116.

³² С. К. Шарый, учась в Московском университете, в 1880 г. стоял во главе народнического кружка из студентов. За участие в студенческих «беспорядках» был исключен из университета. В 1881 г. Шарый поступил в Харьковский университет, где незамедлительно вошел в местную народовольческую группу, и в 1882 г. был одним из «зачинщиков» студенческих волнений и в Харькове. Был арестован за революционную пропаганду. В 1889—1894 гг. Шарый учился на медицинском факультете Тартуского университета. В декабре 1894 г. защитил докторскую диссертацию.

³³ S. Stempowski, цит. соч., стр. 118—119.

³⁴ Бронислав Натансон был исключен в свое время из Петербургского университета, в 1888—1892 гг. он учился на юридическом факультете Тартуского университета. Позже принимал активное участие в политической и культурной жизни Польши, был видным издателем и основателем Научной библиотеки в Варшаве.

цию». Кроме уже известных нам лиц С. Стемповский называет в качестве члена последней еще ветеринара Казимира Марцинкевича, а также примыкавших к этой группе Людвика Брунера³⁵ и Леона Пильховского.³⁶ Из гостей кухмистерской к социал-демократам относился ветеринар Александр Женчиковский.³⁷ Можно предполагать, что все эти лица вошли в состав марксистского кружка.

Кухмистерская, насколько можно судить по сохранившимся данным, стала своего рода полулегальным прикрытием деятельности нелегального марксистского кружка. Именно здесь члены последнего развернули пропаганду марксистских идей среди передового польского студенчества, именно здесь они вели дискуссии с инакомыслящими. Известно об одном докладе М. Лесника, который, правда, происходил не в помещении кухмистерской, а на квартире С. Стемповского, но на котором присутствовали кроме членов марксистского кружка и многие посетители польской столовой. В этом докладе М. Лесник обрушился на феодальную Польшу в столь резких выражениях, что несколько радикалов-националистов демонстративно покинуло собрание. После этого «патриоты» особенно ополчились против социалистов.³⁸

О многих сторонах деятельности этого первого марксистского кружка мы, естественно, не знаем. Мы не знаем и был ли он в 1888 — первой половине 1892 г. единственным марксистским объединением в Тарту. Правда, все современники довольно единодушно отмечают, что среди русского студенчества конца 1880-х гг. еще не было (или почти не было) сторонников марксизма. Однако надо учесть, что и в поздненароднических круж-

³⁵ Людвиг Брунер (1870—1913) учился в Тартуском университете в 1891—1893 гг. Позже видный польский химик, литературный критик, поэт и новеллист. С 1906 г. — профессор физической химии в Краковском университете. Автор ряда научных исследований в области фотохимии, электрохимии и химической кинетики, а также книги стихов (1899), сборников новелл и эссе. Выступал под псевдонимом Ян Стен.

³⁶ Леон Пильховский (1868—1891), крестьянин из Литвы, в 1887—1890 гг. учился на медицинском факультете Варшавского, а в 1890—1891 гг. — Тартуского университета. Скончился во время каникул на родине. Смерть избавила его от полицейского надзора, установленного летом 1891 г. по распоряжению Департамента полиции (см. ЦГИА ЭССР, ф. 325, оп. 1, ед. хр. 973, лл. 196—197).

³⁷ Александр Женчиковский (1864—1892) в 1886—1890 гг. учился в Тартуском ветеринарном институте; как мы увидим ниже, он и после отъезда из Тарту поддерживал связь с членами марксистского кружка. В предсмертном письме, написанном им перед самоубийством, А. Женчиковский прямо называл себя социалистом, последователем Либкнехта, причем подчеркивал, что его социализм не имеет ничего общего с анархизмом. Под социализмом, уточнял А. Женчиковский, он понимает «научное исследование социальных и экономических условий жизни <... > и взгляды на необходимое будущее» (ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1893 г., ед. хр. 408, л. 11).

³⁸ S. S t e m p o w s k i, цит. соч., стр. 115.

ках нередок уже интерес к марксизму. Восприимчивая к новому учению среда в Тарту в конце 1880-х гг. уже существовала, почва для его распространения была подготовлена. Некоторые нити, ведущие к марксизму, явно восходят не только к кружку, организованному М. Лесником.

Известно, например, что кружок Н. Е. Федосеева в Казани получал немецкую социал-демократическую литературу из Тарту.³⁹ Но мы до сих пор не знаем, кто посылал в 1888—1889 гг. в Казань марксистскую литературу и вообще какие революционные связи существовали между тартуским и казанским студенчеством. О связях кружка М. Лесника с Казанью никаких сведений не сохранилось. Правда, С. Стемповский пишет, что та марксистская литература, которую кружок получал из Германии и Риги (как мы помним, вначале это были издания на немецком языке), распространялась и среди русских студентов, и даже появление первых русских марксистов в Тарту он связывает именно с этим.⁴⁰ В таком случае представляется возможным выдвинуть и одно более чем вероятное предположение о революционных связях между Казанью и Тарту. Оно представляет особый интерес потому, что имеет отношение к В. И. Ульянову-Ленину.

Как известно, начало революционной деятельности В. И. Ленина относится к 1887 г., ко времени его пребывания в Казанском университете.⁴¹ В сентябре 1887 г. В. И. Ленин вступил в студенческий революционный кружок, организованный студентами Казанского ветеринарного института Л. Богоразом и А. Скворцовым. Жандармы характеризовали его как «кружок крайне вредного направления».⁴² Кружок еще не порвал с народничеством, но члены его изучали труды Маркса и Энгельса, проявляли интерес к марксизму. Кружок стоял во главе революционного движения казанского студенчества и сыграл важную роль в проведении и подготовке знаменитой сходки-демонстрации студентов Казанского университета и ветеринарного института 4 декабря 1887 г. В. И. Ленин был в близких отношениях с членами кружка Иваном Воскресенским, Константином Выгорницким, Дмитрием Матвеевым, Пантелеймоном Дахно и Сергеем Полянским.⁴³ В кружок, скорее всего, входил и Николай Мотовилов, студент Казанского ветеринарного института, «приобщивший» Н. Е. Федосеева к марксизму. Большинство в кружке

³⁹ Историко-революционный сборник. Том. 2. Группа «Освобождения труда». Л., 1924, стр. 149.

⁴⁰ S. Stempowski, цит. соч., стр. 122.

⁴¹ См.: И. Кондратьев, Ленин в Казани. Казань, 1957; В. И. Ленин и Татария. Казань, 1964; Ю. В. Буришева, В. И. Ленин в Казани. Начало революционной деятельности. Казань, 1968.

⁴² «Красный архив», 1934, т. 1 (62), стр. 65.

⁴³ Там же, стр. 70.

составляли студенты из Таганрога. Члены его поддерживали сношения с петербургскими революционными кружками.

В. И. Ленин принял активное участие в студенческих «беспорядках» в Казани 4 декабря 1887 г.⁴⁴ За несколько дней до сходки инспектор обратил внимание на его «подозрительные» переговоры со студентом Зегрждой. Братья Зегржды — Иосиф и Николай — еще до этого находились под подозрением полиции и инспекции.⁴⁵ Они участвовали в гектографировании воззваний к обществу по поводу происходивших в 1887 г. студенческих волнений. Видное участие в подготовке демонстрации принимал и студент университета Иосиф (Осин) Португалов, один из самых «вредных» членов Симбирско-Самарского землячества (членом его был и В. И. Ленин), у которого при обыске в ночь со 2 до 3 декабря 1887 г. был найден гектограф.⁴⁶

Выступления начались 4 декабря 1887 г. одновременно в университете и в ветеринарном институте. В 12 часов дня уже знакомые нам К. А. Выгорницкий, А. Е. Скворцов, Н. А. Мотовилов и И. И. Воскресенский, находясь во главе студентов института, подали директору его петицию с требованием отмены университетского устава и признания права студентов устраивать свои организации. Затем толпа студентов Ветеринарного института, которую вел Выгорницкий, отправилась в университет, где примкнула к сходке, уже шедшей в актовом зале университета.⁴⁷ В сходке участвовало несколько сот студентов.

Участники волнений были сурово наказаны. Все замеченные на сходке и прочие «подозрительные» студенты были исключены из университета и ветеринарного института, высланы на родину и подчинены полицейскому надзору. Многие были арестованы и до отправки на родину заключены в казанскую тюрьму. Там, между прочим, в одной камере с В. И. Лениным оказался студент университета Евгений Николаевич Фосс, который и раньше встречался с Владимиром Ильичем на земляческих собраниях и оставил нам воспоминания о совместном пребывании в тюрьме.⁴⁸

Многие участники казанских студенческих волнений конца 1887 г., разъехавшись по России, и в дальнейшем не прекратили революционной деятельности.

⁴⁴ Студенческим волнениям в Казани в конце 1887 г. посвящена обширная литература. См., напр.: В. Смирнова, Студенческое движение в Казанском университете в 1887 году. — «Вопросы истории», 1949, № 10, стр. 82—95.

⁴⁵ Ю. Буриашева, Р. Нафигов, Революционный протест студенчества (К 80-летию сходки в Казанском университете). — «Коммунист Татарии», 1967, № 12, стр. 56.

⁴⁶ А. Георгиевский, Краткий исторический очерк правительственных мер и предначертаний против студенческих беспорядков. СПб., 1890, стр. 202—203.

⁴⁷ «Красный архив», 1934, т. 1 (62), стр. 56.

⁴⁸ Е. Фосс, Первая тюрьма В. И. Ленина. — «Огонек», 1926, № 11, стр. 5.

Исключенные из казанских высших учебных заведений студенты, естественно, мечтали о завершении своего образования. И взоры их, в первую очередь, обращаются к Тартускому университету и Ветеринарному институту, куда, как мы знаем, сравнительно легко принимались политически неблагонадежные лица, исключенные из других заведений. Действительно, вскоре в Тарту оказались многие активные участники студенческих «беспорядков» в Казани в декабре 1887 г.

Из 22 человек, исключенных из Казанского ветеринарного института за участие в студенческих выступлениях 1887 г., тринадцать вскоре были приняты в Тартуский ветеринарный институт. Уже осенью 1888 г. студентами последнего стали активные участники «беспорядков» и соратники В. И. Ленина по нелегальному кружку И. И. Воскресенский и К. А. Выгорницкий, в 1890 г. — П. А. Дахно (за всеми немедленно был установлен полицейский надзор⁴⁹), несколько позже, в 1891 г., — А. Е. Скворцов, которого власти не без основания считали вожаком студенческого движения в Казанском ветеринарном институте. А. Е. Скворцов и в Тарту принял участие в революционной деятельности и был членом марксистского кружка.

Университетское начальство далеко не столь благожелательно отнеслось к исключенным из Казанского университета студентам. Многие казанцы подавали прошения ректору с просьбой зачислить их в число студентов Тартуского университета, но им было в этом отказано.⁵⁰ В данном случае ректор следовал строгим предписаниям министра народного просвещения и попечителя учебного округа. Но все же некоторым из соратников В. И. Ленина по Казани вскоре удалось поступить в Тартуский университет.

Так, в 1888 г. короткое время числился студентом Тартуского университета Е. Н. Фосс, вскоре перешедший в Демидовский лицей в Ярославле.⁵¹ С августа 1889 по март 1891 г. на юридическом факультете Тартуского университета учился И. В. Португалов (позже видный общественный деятель Поволжья), еще в феврале 1888 г. ходатайствовавший о принятии его в университет.⁵² Оба находились в Тарту под полицейским надзором.

⁴⁹ ЦГИА ЭССР, ф. 325, оп. 1, ед. хр. 1088, лл. 1—2; ед. хр. 1089, лл. 1 и след.; ед. хр. 1097, лл. 1 и след. Между прочим, в числе хороших знакомых П. Дахно в Тарту был студент-ветеринар Н. Г. Байздренко, член следующего марксистского кружка — К. К. Чекеруль-Куша и И. А. Давыдова.

⁵⁰ В ЦГИА ЭССР в фонде Тартуского университета сохранились многочисленные прошения исключенных из Казанского университета студентов с просьбой разрешить им учиться. Вслед за ними обычно идут запросы к ректору Казанского университета, иногда в Департамент полиции и т. д.

⁵¹ ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 26234 (личное дело); ф. 402, оп. 7, ед. хр. 243 лл. 755—757 об.; ф. 325, оп. 1, ед. хр. 1213, лл. 1—2 об.

⁵² ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 19228 (личное дело); ф. 402, оп. 7, ед. хр. 243, лл. 187—189, ед. хр. 251, л. 123; ф. 325, оп. 1, ед. хр. 1178, л. 1—1 об.

В 1890 г. с особого разрешения министра народного просвещения был зачислен в число студентов Тартуского университета Иосиф Зеґржда.⁵³ В Эстонии оказался и его брат — Николай Зеґржда, также близкий знакомый В. И. Ленина. В 1888 г. он уехал в Таллин, где поступил на службу в акцизное управление, вслед за тем Н. Зеґржда работал акцизным чиновником в Раквере. Любопытно, что позже в Тартуском университете учился и младший брат Иосифа и Николая — Александр Зеґржда, выпускник Таллинской гимназии, исключенный в 1903 г. из Петербургского университета за участие в студенческих волнениях.

Несколько легче был путь в Тартуский университет тех студентов-казанцев, которые попали во вторую группу «уволненных», чья вина в участии в студенческих «беспорядках» была признана меньшей. Из их числа стали студентами Тартуского университета В. Павлов, С. Баторевич, Н. Бобров, М.-Ш. Бондаревский и А. Старков. Наиболее интересной личностью из них был Василий Алексеевич Павлов (1863—1892), долгое время находившийся в Тарту под полицейским надзором, активный член Общества русских студентов. В 1892 г. он участвовал в борьбе с холерной эпидемией в Самарской губернии, заразился холерой и умер в возрасте 29 лет. В. А. Павлов подавал большие надежды как ученый и врач и пользовался всеобщим уважением и любовью.⁵⁴

Казанцы в Тарту принимали активное участие в деятельности студенческих обществ, объединявших прогрессивное тартуское студенчество. Так, известно, что И. И. Воскресенский был членом общества «Коллегиум», К. А. Выгорницкий, П. А. Дахно, А. Г. Кирьякевич входили в «Социэтанс» и т. д.⁵⁵ Именно через них сведения о В. И. Ленине устным путем могли проникнуть в Эстонию.

Особенно сплоченно держалась группа бывших студентов Казанского ветеринарного института — таганрожцев, входившая в Казани в нелегальный революционный кружок, в работе которого участвовал и В. И. Ленин. Все участники этой группы — Н. Мотовилов, Л. Богораз, И. Воскресенский и другие — после высылки на родину оказались в Таганроге и здесь продолжили революционную работу. Вскоре Н. Мотовилов, кстати, тоже собиравшийся поступить в Тартуский ветеринарный институт, переехал в Ростов и в 1889 г. организовал здесь целую сеть небольших рабочих кружков, в которых развернул социал-демократическую пропаганду. Вслед за тем он создал и кружки для интеллигенции, где изучали марксизм. В 1890 г. жандармы обратили

⁵³ ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 2, ед. хр. 22985 (личное дело); ф. 402, оп. 7, ед. хр. 251, л. 317, ед. хр. 263, лл. 15—16, 44.

⁵⁴ П. Красовский, Очерки юрьевского студента. Рига, 1902, стр. 240.

⁵⁵ ЦГИА ЭССР, ф. 404, оп. 1, ед. хр. 4011, л. 51 об.

внимание на революционную деятельность Н. А. Мотовилова и установили, что он через И. И. Воскресенского, своего хорошего друга, поддерживает связь с Тарту. Это показалось им особенно подозрительным. Дело в том, что в мае 1890 г. из Тарту в Таганрог приехал человек, который стал, выражаясь жандармским языком, распространять здесь привезенные им из Тарту «преступные рабочие прокламации». Личность его жандармам установить не удалось, они выяснили лишь, что он был в доме Ивана Воскресенского и его друзей. Жандармы предположили, что этот человек — связной между Тарту (И. Воскресенский) и Ростовым (Н. Мотовилов). Н. Мотовилов был арестован и выслан.⁵⁶

Этот факт показывает, что казанцы, обосновавшиеся в Тарту, продолжили революционную деятельность и наладили довольно широкие нелегальные связи. Не через них ли осуществлялась доставка немецкой социал-демократической литературы из Тарту в Казань, в кружок Н. Е. Федосеева? Это предположение тем более кажется правдоподобным, что оставшиеся в Казани члены уже знакомого нам кружка, в который входили В. И. Ульянов, А. Е. Скворцов, И. И. Воскресенский, Н. А. Мотовилов, К. А. Выгорницкий и другие, в 1888 г. вошли в состав кружков, основанных Н. Е. Федосеевым. Через них, таким образом, легко могла быть налажена связь между Тарту и Казанью, между тартускими студентами, исключенными в свое время из казанских высших учебных заведений, и членами кружков Н. Е. Федосеева. В последних участвовали студенты Казанского университета и ветеринарного института. Причем нельзя не обратить внимание, что казанцы-ветеринары явно были близки в это время к марксизму, на это указывает пример Н. Мотовилова да и характер деятельности казанского нелегального кружка. Между тем в работе кружка М. Лесника казанцы не принимали участия.

Но все же в 1888—1892 гг. именно этот кружок был центральным объединением тартуских марксистов, хотя, возможно, и не единственным. Деятельность кружка, основанного М. Лесником, всё расширялась. Этому, во многом, способствовал новый член его — Б. А. Кистяковский.

Богдан (в официальных документах Федор⁵⁷) Александрович Кистяковский поступил на юридический факультет Тартуского университета в августе 1890 г. К этому времени он имел уже солидный опыт нелегальной революционной работы. Еще на школьной скамье Б. А. Кистяковский являлся организатором тайного кружка учащихся, за что был исключен из гимназии. Экза-

⁵⁶ Историко-революционный сборник, т. 2, Л., 1924, стр. 215—231.

⁵⁷ Кистяковского окрестили Федором, так как православный священник откасался при крещении зафиксировать не канонизированное церковью имя Богдан. Но Федором он числится лишь в официальных документах, в жизни все называли его только Богданом.

мены на аттестат зрелости ему пришлось сдавать при Таллинской гимназии.

В 1888 г. Б. А. Кистяковский поступил в Киевский университет и в том же году вошел в тайный украинофильский кружок, состоявший из студентов университета. В этом кружке он вместе с К. И. Арабажиным, А. С. Маршинским, А. С. Синявским, Е. В. и С. В. Дегенами и другими составил левое, радикальное крыло, считавшее своим учителем М. П. Драгоманова. Хотя сам Драгоманов был противником учения К. Маркса, но тем не менее многие левые драгомановцы эволюционировали в сторону марксизма. Группа К. И. Арабажина — Б. А. Кистяковского требовала политической борьбы с самодержавием, добивалась экономического преобразования общества на началах социализма, национализации фабрик и заводов, превращения России в федеративную республику. «Экспансивный и цельный по своей натуре, не по летам образованный, этот белокурый, шупленький юноша быстро завоевывает себе в новой среде центральное место, — вспоминает о Б. Кистяковском один из современников. — Страстный в своих суждениях и непреклонный в своих поступках, он у близких и друзей получает имя «Богдана нестового». Увлеченный подпольщиной, он носится по городу, ища приложения своей неукротимой энергии».⁵⁸

Летом 1889 г. Б. А. Кистяковский с группой членов кружка отправляется во Львов, чтобы ознакомиться с политической обстановкой в Западной Украине, наладить связи с местными радикальными деятелями и группами, а главное, организовать пересылку нелегальной социалистической литературы из-за границы в Россию и на Украину. Здесь киевские студенты близко познакомились с И. Я. Франко, великим украинским писателем и виднейшим западноукраинским социалистом. На квартире Франко они участвовали в ряде совещаний с крупнейшими общественными и революционными деятелями Западной Украины — О. Маковеем, М. Павлыком, Я. Каспровичем и другими и договорились о сотрудничестве и совместной издательской деятельности. Вслед за тем Кистяковский отправился в Буковину (в Черновцы и пограничный город Сучава), чтобы наладить пересылку революционной литературы через Румынию в Россию. Литературу кружок должен был получать от руководителя польского общества в Бухаресте Яна Цалплахты.

Однако о поездке Б. А. Кистяковского и его товарищей знали и русские, и австрийские жандармы. За ними с самого начала

⁵⁸ И. Н. Мошинский, цит. соч., стр. 34. Об участии Б. А. Кистяковского в киевском украинофильском кружке см.: Н. Василенко, цит. соч., стр. X—XI; П. Л. Тучапский, Из пережитого. Десяностые годы. Одесса, 1923, стр. 14—15; Л. Федорченко (Н. Чаров), Первые шаги социал-демократии в Киеве. — «Каторга и ссылка», 1926, № 6 (27), стр. 24; И. Н. Мошинский, цит. соч., стр. 30—34.

поездки велась слежка, письма их перлюстрировали и все они были арестованы австрийскими властями. При обыске у Кистяковского была отобрана большая переписка, указывающая на его тесные связи с М. П. Драгомановым, русскими и украинскими народниками; одновременно у него нашли адреса Плеханова, Аксельрода и других деятелей.

Последнее не было случайностью. Дело в том, что группе «Освобождения труда» удалось установить прочные связи с демократической интеллигенцией Западной Украины, в частности Львова. Одним из первых наладил контакт с Г. В. Плехановым, В. И. Засулич и другими участниками группы М. Павлык, а вслед за ним и И. Франко. При содействии Франко, Павлыка, Вислоуха и других группа «Освобождения труда» переправляла через Львов в Россию свои издания.⁵⁹ Закономерно, что тартуские марксисты впоследствии неоднократно и безуспешно пытались наладить связи с Западной Украиной, Львовом и И. Франко.

По возвращению на родину участники поездки в Галицию, также как и другие члены киевского «драгомановского кружка», были арестованы русскими жандармами, причем были выявлены связи кружка с заграничной.⁶⁰ Б. А. Кистяковский и Е. В. Деген были исключены из Киевского университета и привлечены к жандармскому дознанию. Пока оно длилось и Кистяковский и Е. Деген успели перейти в декабре 1889 г. в Харьковский университет, но, как только выяснилась их «политическая неблагонадежность», были оттуда также уволены.⁶¹ Все же Кистяковскому в августе 1890 г., а Е. Дегену в январе 1891 г. удалось после ряда мытарств поступить в Тартуский университет.

В Тарту Б. А. Кистяковский сначала вошел в Общество русских студентов, которое было в это время оплотом народничества, хотя вскоре и на его заседаниях разгорелись ожесточенные споры марксистов и народников. Однако неудовлетворенный обстановкой в обществе, он сближается с поляками-«кухарями» и вслед за тем входит в состав марксистского кружка.⁶² Здесь Б. А. Кистяковский серьезно занимается изучением марксизма, много читает и в 1890—1891 гг. становится убежденным сторонником нового учения.

⁵⁹ Г. Жуйков, Группа «Освобождения труда». М., 1962, стр. 108.

⁶⁰ Об этой поездке киевских студентов см.: ЦГАОР, ф. ДП. 3-е дело-пр., 1889 г., ед. хр. 357, лл. 5—10, 1891 г., ед. хр. 509, лл. 3 об. — 4; Іван Франко, Документи і матеріали. 1856—1965. Київ, 1966, стр. 123—140; В. І. Калінович, Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. Львів, 1967, стр. 125—134; и другие работы.

⁶¹ В литературе можно встретить указание, что Б. А. Кистяковский был исключен из Харьковского университета за участие в студенческих беспорядках, в новой студенческой «истории». Это неверно, см.: ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 7, ед. хр. 268, л. 89.

⁶² S. Stempowski, цит. соч., стр. 123.

Натура чрезвычайно кипучая, энергичная, Б. А. Кистяковский развернул в Тарту большую работу по пропаганде марксизма, используя для этого существующие студенческие общества и кухмистерские. Он был застрельщиком споров с народниками в среде русского студенчества,⁶³ и не без влияния Кистяковского многие его представители переходят на позиции марксизма. В частности, видимо, не без участия Кистяковского марксистом становится небезызвестный Н. В. Водовозов.⁶⁴

Одновременно Б. А. Кистяковский налаживает связи с Киевом и Харьковом, а также с границей. Из Львова он получает украинские радикальные издания, а также, возможно, и социал-демократическую литературу. При обыске у Кистяковского в 1892 г. жандармы нашли газету «Буковина» и 50 экземпляров западноукраинского журнала «Народ», издававшегося М. Павлыком и И. Франко во Львове; власти отнесли его «к изданиям, имеющим целью возбуждение к бунту и к ниспровержению верховной власти».⁶⁵ Кстати, план этого издания, начавшего выходить в 1890 г., И. Франко, М. Павлык и Б. Кистяковский обсуждали летом 1889 г. во Львове; сначала они думали организовать печатание брошюр, но потом решили, что лучше начать выпускать периодический печатный орган.⁶⁶ Вообще можно предполагать, что связи с Западной Украиной, установленные в 1889 г., Кистяковский сохранил и в Тарту, хотя и мечтал об их расширении. Кистяковский часто бывал в Петербурге и Риге.⁶⁷

Всё это вновь привлекло к Кистяковскому внимание жандармов. Как явствует из более поздней справки Департамента полиции, «в июне 1891 г. начальник Киевского губернского жандармского управления получил анонимное сообщение по поводу преступных кружков в Киеве, Одессе, Харькове и Юрьеве, образовавшихся под влиянием заграничного Львовского кружка. В этом сообщении указывалось, что Харьковский и Юрьевский кружки, в состав которых, будто бы, входят студенты университетов и Юрьевского Ветеринарного института, основаны Федо-

⁶³ В. Чернов, цит. соч., стр. 59—60.

⁶⁴ Николай Васильевич Водовозов (1870—1896) в апреле 1891 г. был исключен из Петербургского университета за участие в демонстрации на похоронах Н. В. Шелгунова. С разрешения министра народного просвещения он в августе 1891 г. поступил в Тартуский университет, где проучился более года. Современники вспоминают, что Н. В. Водовозов приехал в Тарту народником и противником марксизма (Е. Деген, цит. соч., стр. 95) и именно здесь стал убежденным марксистом. Из переписки Б. А. Кистяковского с матерью известно, что он уже с сентября 1891 г. был хорошим знакомым Водовозова (Н. Василенко, цит. соч., стр. XIV). Н. В. Водовозов вошел в тартуский марксистский кружок. Позже он сыграл немаловажную роль в пропаганде марксизма в России в первой половине 1890-х гг., хотя и был связан с легальными марксистами.

⁶⁵ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1893 г., ед. хр. 408, л. 23 об.

⁶⁶ Иван Франко. Твори, т. XX, Київ, 1956, стр. 400.

⁶⁷ ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 7, ед. хр. 300, л. 150—150 об.

ром Кистяковским. В виду сего за деятельностью Кистяковского, находившегося в это время в Юрьеве, где он состоял студентом местного университета, было учреждено наблюдение».⁶⁸

Во время зимних и летних каникул Б. А. Кистяковский приезжал в Киев и в 1891—1892 гг. сыграл исключительно важную роль в распространении здесь марксизма.⁶⁹ Он выступал в Киеве с докладами и рефератами о научном социализме, и, как вспоминают современники, первый научно-обоснованный реферат о теории марксизма и о судьбах капитализма в России прочитал в Киеве именно Кистяковский.⁷⁰ Благодаря своим связям с границей, в особенности со Львовом, Кистяковский стал снабжать молодых киевских сторонников марксизма немецкой и польской социал-демократической литературой, а также изданиями группы «Освобождения труда».⁷¹ Кистяковский стал главным теоретиком и идейным руководителем нескольких марксистских кружков в Киеве, в частности кружка из студентов старших курсов Киевского университета, в который входили Б. Л. Эйдельман, в дальнейшем возглавивший всю киевскую социал-демократическую организацию, Я. М. Ляховский, С. К. Мержинский и другие.⁷² Кистяковский составляет специальную, чрезвычайно широкую программу занятий нелегальных кружков, завершавшуюся изучением «Капитала» и трудов К. Маркса и Ф. Энгельса по историческому материализму. Под его влиянием переходит на позиции марксизма такой видный социал-демократ 1890-х гг. как П. Л. Тучапский, делегат I съезда РСДРП от Киевского союза борьбы за освобождение рабочего класса.⁷³ Наконец, под руководством Б. А. Кистяковского в Киеве переводится на русский язык и вслед за тем издается в Западной Украине, в Коломые, «Эрфуртская программа», что было значительным шагом вперед в деле социал-демократической пропаганды. В общем, современники не без основания называли Б. А. Кистяковского пионером марксизма в Киеве, единодушно подчеркивая, что сам он приобщился к марксизму в Тарту.

Б. А. Кистяковского, видимо, не удовлетворяла «пропускная способность» уже существовавших каналов по переправке революционной литературы из Западной Украины в Россию, поэтому он решил наладить новые и с этой целью воспользовался связями тартуского марксистского кружка. Примыкавший к кружку

⁶⁸ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1893 г., ед. хр. 408, лл. 1 об. — 2.

⁶⁹ См.: И. Н. Мошинский, цит. соч., стр. 112—116; В. Г. Крыжатовская-Тучапская, Из моих воспоминаний. — «Каторга и ссылка», 1930, кн. 6 (67), стр. 19—21.

⁷⁰ И. Н. Мошинский, цит. соч., стр. 113—114; История Київського університету, Київ, 1959, стр. 271.

⁷¹ Л. Федорченко (Н. Чаров), цит. соч., стр. 25.

⁷² И. Н. Мошинский, цит. соч., стр. 112—113.

⁷³ П. Л. Тучапский, цит. соч., стр. 49.

А. Женчиковский после окончания в 1890 г. Тартуского ветеринарного института стал работать ветеринаром пограничной стражи в Радзивилове на Вольни. Летом 1891 г. его посетил там член кружка С. Стемповский, и они договорились об организации транспортов нелегальной литературы из-за границы.⁷⁴ Однако заграничных изданий от него в Тарту не поступило. Летом 1892 г. в Радзивилов решил отправиться Б. А. Кистяковский. С. Стемповский снабдил его конспиративным рекомендательным письмом к А. Женчиковскому. «Доходили, по всей вероятности, до Вас слухи, что делается в крае и во всем датском государстве, — писал в нем слегка зашифровано С. Стемповский, — а творятся дела, от которых захватывает дух. Много, много нового, много воскресших надежд, много начатых трудов. Равно и на нашем горизонте забило ключом, как будто в котле, и завихрилось, и порядочно уже ушли мы от того места, на котором Вы нас оставили. Так оно, впрочем, и должно было случиться по естественному ходу вещей».⁷⁵ Это исполненное оптимизма и духа борьбы письмо хорошо характеризует настроения, господствовавшие в тартуском марксистском кружке.

Б. А. Кистяковский приехал в июле 1892 г. в местечко Поचाев и отсюда отправился к Женчиковскому, но не застал его дома. Между тем Кистяковский показался подозрительным местным жителям, они сообщили о нем жандармам и тартуский студент был ими арестован. При обыске Кистяковский попытался уничтожить письмо к Женчиковскому, однако ему это не удалось. Он был отправлен в Кременец (по пути Кистяковский ухитрился убежать от сопровождавших его жандармов, но был через несколько дней пойман крестьянами). Жандармы же решили устроить обыск у Женчиковского, но, опять же не застав его дома, обнаружили лишь фотографию, на которой последний был изображен вместе со своими тартускими друзьями С. Стемповским, П. Заорским и Э. Ноневичем, и ограничились тем, что опечатали его вещи. Вернувшийся из служебной поездки домой Женчиковский, человек очень нервный и впечатлительный, узнав о приходе жандармов, уничтожил все свои бумаги и покончил жизнь самоубийством. Он оставил записку, в которой открыто признавал себя социалистом, но в то же время утверждал, что никакой нелегальной революционной деятельностью не занимался.⁷⁶

Началось следствие, которое вначале вело Киевское губернское жандармское управление. В чемодане Кистяковского, остав-

⁷⁴ S. Stempowski, цит. соч., стр. 129.

⁷⁵ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1893 г., ед. хр. 409, л. 9—9 об.

⁷⁶ Там же, лл. 8—11; ЦГИА ЭССР, ф. 402, оп. 7, ед. хр. 300, лл. 98—100; S. Stempowski, цит. соч., стр. 130—131. У X. Моосберг (H. Moosberg, цит. соч., стр. 218) эта история изложена очень неточно.

ленном им на железнодорожной станции, жандармы обнаружили книгу и 17 брошюр на немецком языке, «заклучавшие в себе изложение крайних социально-демократических воззрений, направленных против современного общественного строя, капиталистов, правительства и религии, и доказывавшие неизбежность борьбы народной массы за свое освобождение из унетенного положения. Такие же издания были обнаружены и при обыске, произведенном в квартире Кистяковского в г. Юрьеве (Дерпте), где, между прочим, было найдено 50 номеров запрещенного журнала «Народ»».⁷⁷

Обыски были также произведены у П. Заорского и С. Стемповского, причем у последнего и в Тарту, и в имении родителей Гута Подольской губернии. У Стемповского жандармы нашли запрещенную литературу, «Капитал» Маркса и программу занятий кружка, посвященную истории общественной жизни и социалистических учений и включавшую ряд марксистских работ. Заорский и Стемповский были арестованы.

На следствии арестованные всё скрывали и дали жандармам очень мало нитей для расследования дела. Все же Стемповский признался, что он вместе с Женчиковским и Заорским занимался изучением политической экономии и социологии и под влиянием прочитанных сочинений, «как он, так и Женчиковский, исполнились симпатии к рабочему классу и расставаясь дали друг другу слово служить идее рабочего вопроса».⁷⁸ Б. А. Кистяковский также признал, что вместе со Стемповским и его друзьями студентами Радовичем и Енохиным занимался изучением общественных наук и получал из лейпцигского магазина Штауфера немецкую литературу по этим вопросам.

На основании полученных следствием данных киевские жандармы пришли к выводу, что «имеются также вполне определенные указания на существование в г. Юрьеве в среде молодежи кружка, имеющего тайную организацию и преследующего противоправительственные цели».⁷⁹ Расследованием этого дела занялись тартуские жандармы, проявившие, как обычно, редкую нерасторопность и обнаружившие свою неосведомленность в студенческих делах, хотя существование марксистского кружка не было особенной тайной в студенческой среде. Местные жандармы допросили студентов И. И. Енохина, С. В. Чекановского, Я. М. Должанского, Турина (?), А. М. Радовича, Е. В. Дегена, которых заподозрили (большинство — вполне обосновано) в причастности к тайному кружку. Однако все допрошенные утверждали, что им ничего неизвестно о существовании «запрещенного» кружка. Обыски у И. И. Енохина, С. В. Чекановского и

⁷⁷ ЦГАОР, ф. ДП. 3-е делопр., 1893 г., ед. хр. 408, л. 14—14 об.

⁷⁸ Там же, л. 18.

⁷⁹ Там же, л. 2 об.

И. А. Диканского также почти ничего не дали. И помощник начальника Лифляндского губернского жандармского управления в Юрьевском и Верроском уездах вынужден был признать, что не удалось собрать «данных, подтверждающих предположение о существовании в г. Юрьеве среди учащейся молодежи преступного сообщества, преследующего противоправительственные цели».⁸⁰

Поскольку жандармам не удалось доказать причастность арестованных к «преступному сообществу» и им вменили в вину лишь хранение запрещенной литературы, то и Кистяковский, и Стемповский отделались сравнительно легким наказанием. По приговору, последовавшему лишь в конце октября 1893 г., Кистяковский был подвергнут тюремному заключению на два месяца, гласному надзору полиции на один год и вслед за тем ограничению в месте жительства на два года — ему запрещено было жить в столицах, университетских городах, Риге и Ярославле.⁸¹

Выпущенный до вынесения приговора на свободу Б. А. Кистяковский ухитрился в 1893 г. в Киеве вновь включиться в революционную работу. П. Л. Тучапский вспоминает, что Б. А. Кистяковский дал ему при встрече «Наши разногласия» Плеханова и другие издания группы «Освобождения труда», а также польские и немецкие социал-демократические книги и брошюры. Б. А. Кистяковский и в это время поддерживал связи с киевскими марксистскими кружками, в частности с кружком И. А. Самера.⁸²

Местом жительства Б. А. Кистяковский избрал Либаву (Лиепаю), откуда в 1895 г., по отбытии срока гласного надзора, отправился за границу, занимался в университетах Берлина, Парижа, Страсбурга и Гейдельберга и в 1899 г. защитил докторскую диссертацию. Позже Кистяковский преподавал юридические дисциплины в ряде высших учебных заведений России, был действительным членом Украинской Академии Наук. К сожалению, мировоззренческая эволюция Кистяковского шла вправо: во второй половине 1890-х гг. он близок к легальным марксистам, а с 1900 г. поворачивает к идеализму в философии и к «освобожденству» в политике, позже становится кадетом. Б. А. Кистяковский участвовал в печально знаменитых сборниках «Проблемы идеализма» (1902) и «Вехи» (1909), за что его сурово критиковал В. И. Ленин.

Арест С. Стемповского и Б. Кистяковского, фактически стоявших в эти годы во главе марксистского кружка, допросы и обыски у многих причастных к нему лиц, а также отъезд ряда его членов из Тарту в 1891—1892 гг. в связи с окончанием выс-

⁸⁰ Там же, лл. 20—22 об.

⁸¹ Там же, лл. 42—42 об., 45.

⁸² П. Л. Тучапский, цит. соч., стр. 49—50.

ших учебных заведений привели к тому, что марксистский кружок, основанный М. Лесником, видимо, летом 1892 г. прекратил свое существование.

Однако это не приостановило распространения марксистских идей в Тарту. Уже в конце 1892 г. в Тарту возникает новое марксистское объединение — кружок К. К. Чекеруль-Куша и И. А. Давыдова.

ESIMENE MARKSISTLIK RING TARTUS

S. Issakov

Resümee

Venemaa sotsiaaldemokraatliku liikumise varasema epohhi üks keskusi XIX saj. lõpul oli Tartu. Tolle perioodi marksistlike ringide ajalugu on kahjuks vähe uuritud. Marksistlike ideede levik Tartus on seotud kohalike poola üliõpilastega. 1880. aastate keskel pidasid mõned neist sidet esimese Poola töölisparteiaga «Proletariaat».

Seni teada olevail andmeil organiseeris esimese marksistliku ringi Tartus 1888. a. poola üliõpilane M. Lesnik. Ringi kuulusid S. Stempowski, P. Zaorski, B. Kulakowski, N. Vassilenko jt. Ringis tutvuti marksistliku kirjandusega, millest tehti tõlkeid ka poola keelde. Riia kaudu saadi välismaalt saksa ja poola sotsiaaldemokraatlikke väljaandeid. S. Stempowski tõi Riias trükipressi, millel paljundati keelatud kirjandust. Poola üliõpilassöökla oli ringi legaalseks varjupaigaks, kus peeti vaidlusõhtuid ühiskondlik-politilistel teemadel.

1880. aastate lõpul ja 1890. aastate algul kogunes Tartusse terve grupp üliõpilasi, kes olid osa võtnud revolutsioonilistest väljaastumistest Kaasanis, sealhulgas Lenini kaasvõitlejad illegaalsest rühmast (I. Voskressenski, K. Vögnornitski, P. Dahnö, A. Skvortsov jt.). Võib arvata, et nende kaudu peeti sidet Kaasaniga. N. Fedossejevi marksistlikud ringid said saksa sotsiaaldemokraatlikke väljaandeid Tartust.

Esimese marksistliku ringi tegevus Tartus aktiveerus eriti 1890.—1892 a., mil selle liikmeks astus juba varem revolutsioonilisest liikumisest osavõtnu, ukrainlane B. Kistjakovski. Tema abil pidasid Tartu marksistid sidet Lääne-Ukraina sotsialistidega (I. Franko, M. Pavlök) ja tegid propagandat marksistlike ideede laiemaks levikuks Tartu üliõpilaskonnas.

B. Kistjakovski ja S. Stempowski jälitamine ning arreteerimine olid arvatavasti ringi tegevuse lõppemise peamised põhjused 1892. a. suvel.

ON THE FIRST MARXIST CIRCLE IN TARTU

S. G. Isakov

Summary

Tartu was one of the centres of the early social-democratic movement in Russia at the beginning of the 19th century. Unfortunately the history of Tartu marxist circles of this period has been little studied.

Dissemination of marxism in Tartu is due to the local Polish students. At the beginning of 1880s some of them (E. Noniewicz, T. Markiewicz-Jodko, etc.) kept in contact with the first Polish labour party "Proletariate".

According to the data available the first marxist circle in Tartu was initiated by M. Lesnik, a Polish student. S. Stempowski, P. Zaorski, B. Kulakowski, N. Vasilenko and others were members of the circle. They studied marxist literature and translated some samples into Polish. Via Riga they received publications of German and Polish social-democrats from abroad. S. Stempowski brought a printing press from Riga, which was used for copying prohibited literature.

The legal cover of the circle was the canteen for Polish students where debates on social and political subjects were held.

At the end of 1880s and the beginning of 1890s many participants in the student revolutionary movement in Kazan, V. I. Lenin's comrades from the illegal circle, lived in Tartu (I. Voskresensky, K. Vygornitsky, P. Dahno, A. Skvortsov and others). Evidently the advanced students of Tartu kept in contact with Kazan through them. The marxist circles of N. Fedoseyev in Kazan received German social-democratic publications from Tartu.

In 1890—1892 the activities of the first marxist circle in Tartu enlivened in connection with the membership of B. Kistyakovsky, a Ukrainian, who had taken part in revolutionary movements before. With his help the marxists of Tartu formed a connection with the socialist movement in the West Ukraine (I. Franko, M. Pavlyk) and began to propagate marxism among the students of Tartu.

The arrest of B. Kistyakovsky and S. Stempowski and other measures the police took, evidently put on end to the work of the circle in the summer of 1892.

VÕITLEJA TÖÖRAHVA VÕIMU EEST

J. Ant

Kodanliku ajajärgu revolutsioonilise töölisajakirjanduse läbitöötamine ja selles esinevate varjunimede desifreerimine aitab päevavalgele tuua mitmeid revolutsionääre, andekaid publitsiste, kes arusaadavail põhjusil olid sunnitud oma nime ja tegevust hoolikalt varjama, ning kelle revolutsiooniline tegevus mõnikord tänaseni on tagaplaanile jäänud. 1940. a. revolutsiooni sündmustele peatselt järgnenud sõjaaastad, mis paiskasid inimesi igapäevase töö juurest lahinguväljale või siis ühest kodumaa nurgast teise, muutsid oluliseks ainult käimasoleva võitluse. Sõjajärgsetel taastamisaastatel tehtud ajaloo-alastele uurimustele vajutasid tihti oma pitseri subjektivistlikud seisukohad ja hinnangud, mistõttu mitmedki isikud ja sündmused said hoopis vääralt iseloomustatud. Rea aastate vältel suhtusid uurijad enam kui tagasihoidlikult mitmetesse kodanlikus Eestis ilmunud revolutsioonilistesse legaalsesse väljaannetesse, kusjuures nende väljaannetega seotud inimesi hinnati enamasti ühekülgset, negatiivselt. NLKP XX ja järgnevate kongresside otsused löid soodsa pinna ka minevikus tegutsenud inimeste töö teaduslikuks hindamiseks. Paljud unustuse hõlma vajunud töörahva huvide eest võitlejad on seatud oma kohale eesti tööliikumise ajaloos.

Viimase aastakümne uurimustes on küllaltki palju tähelepanu pööratud 20. aastate alguses Võrus tegutsenud progressiivsete haritlaste rühmitusele (A. Antson, V. Kaaver jt.), mis oma revolutsioonilise ja kirjandusliku tegevusega jättis märgatava jälje eesti tööliikumise ajalukku. Eeskätt tuleb nimetada uurimusi, mis puudutavad selle rühmituse üksikute liikmete poliitilist tegevust (V. Kaaver, F. Hist) 20. aastate teisel poolel tegutsenud Eesti Tööliste Partei (ETP) raamides.¹ Küllaltki ulatuslikult on valgustatud

¹ O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla. Tallinn, 1961, lk. 85—99. O. Kuuli, A. Liebman. Ühest eesti töölispartei. — «Eesti Kommunist», 1961, nr. 6, lk. 22—23; Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa (aastad 1920—1940). Tallinn, 1963, lk. 157—170, 184—188; A. Liebman. Uusi andmeid revolutsioonilise tiiva võidu kohta Eesti Tööliste Partei. — Tõid EKP ajaloo alalt. Tallinn, 1965, lk. 92—105.

A. Antsoni ja V. Kaaveri kirjanduslikku tegevust ühiskondlik-polii-tilise elu taustal.² Siiski pole veel võimalik punkti panna revolutsiooniliste haritlaste tegevuse uurimisele. Puudub ülevaade veel mõnegi inimese tegevusest ja saatusest. Oeldu töetuseks olgu ka käesolev biograafilist laadi artikkel kommunistist, võitlevast publitsistist ja ühiskonnategelasest Markus Pekkerist, kelle elu ja tegevust on kirjanduses senini suhteliselt vähe käsitletud.

Artikli kirjutamisel olid aluseks EKP pörandaaluses kirjavahe- tuses leiduvad materjalid M. Pekkeri tegevuse kohta, tema enda poolt avaldatud materjalid revolutsioonilises töölisajakirjanduses ja Nöukogude Liidus ilmunud väljaannetes. Eriti olulised olid revo- lutsioonilise liikumise veteranide I. Jakobsoni ja A. Kirikali mälestused ning seletused.³ Toetudes nende otsesele abile õnnestus auto- ril dešifreerida M. Pekkeri varjunimed revolutsioonilises ajakirjan- duses. I. Jakobsoni initsiatiivil õnnestus leida väärtuslikke doku- mente M. Pekkeri elust. Neist säilitatakse filmikoopiad parteiarhiivi mikrofilmide fondis (EKPA mikrofilmide fond).

M. Pekker sündis 21. juunil 1904 Võrus, vaeses töölisperekon- nas.⁴ Perekonnapea, Benjamin Pekker, töötas katusetegijana ning tegi kõik temast sõltuva, et võimaldada lastele haridust. 1920. a., kui Markusel oli käsil gümnaasiumi lõpetamine, ütlesid perekonna majanduslikud võimalused lõplikult üles.⁵ M. Pekkeril tuli kooli- pingist lahkuda ja asuda leiba teenima. Tööd leidis ta saeveskis algul töölisena, hiljem praakeri abilisena. Raske füüsilise töö kõr- val valmistus noormees gümnaasiumi lõpueksamiteks ning soori- tas need edukalt 1922. aastal.⁶ Gümnaasiumi päevil algas Markus Pekkeri poliitilise maailmavaate kujunemine. Teda sidus tihhe sõp- rus V. Kaaveriga, kellega ta õppis koos gümnaasiumis.⁷ Kehalise kasvatuses õpetajana tegutses seal A. Antson, kes etendas noorte progressiivse maailmavaate kujundamisel olulist osa.

1922. aastal lahkus M. Pekker Võrust, et astuda Tartu ülikooli majandusteadust õppima. Järgmisel, 1923. aastal, pärast avaliku skandaali puhkemist koolinoorte ajakirja «Viisnurk» ümber, oli sunnitud Võrust lahkuma A. Antson. Oma koolitee pidi vahetult enne gümnaasiumi lõpetamist katkestama ka V. Kaaver.⁸ Mõlemad

² Vt. näit. O. Kruus. Valter Kaaveri kirju. — «Keel ja Kirjandus», 1966, nr. 7; O. Kruus. Valter Kaaveri kirjanduslikust pärandist. — «Sirp ja Vasar», 19. aug. 1966; L. Tavel. «Aksioon» ja üks rühmituskatse. — «Keel ja Kirjan- dus», 1963, nr. 7. A. Vaarandi. Mõnda Valter Kaaverist. — «Kultuur ja Elu», 1965, nr. 12; E. Ploom. A. Antsoni kirjanikutee algusaastatest. — «Keel ja Kirjandus», 1960, nr. 12.

³ I. Jakobsoni seletused 19. X 1967. Autori valduses. A. Kirikali mälestused 14. II 1966.—22. II 1968. Autori valduses.

⁴ EKPA mikrofilmide fond. EKPA, f. 24, nim. 2, sü. 1652, l. 1.

⁵ EKPA mikrofilmide fond.

⁶ Sealsamas.

⁷ «Postimees», 13. august 1929.

⁸ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 803, l. 17.

siirdusid Tartusse. Neile järgnes kunstniku kalduvustega F. Hist. 1923.—1924. a. olidki väga tähtsad nimetatud rühmituse maailmavaatelises arengus.⁹ V. Kaaver märkis oma eluloos, et intensiivne marksismiga tutvumine algas just 1923. aastal pärast Tartusse asumist.¹⁰ A. Antson, F. Hist ja V. Kaaver tegelesid põhiliselt kirjan-
duse ja kunsti küsimustega, kuna M. Pekker majandusteadusega. Tegevusalade erinevusest hoolimata kulges M. Pekkeri poliitiline areng tihedas seoses rühmituse ülejäänud liikmetega. Tema maailmavaateline areng oli isegi mõneti kiirem kaaslaste omast, sest ta huvi oli eeskätt suunatud majandusteadusele, eriti marksistlikule poliitökonoomiale, mis aitas tal kiiremini ja selgemini mõista ühiskonna arengu seaduspärasusi. M. Pekker pidi ülikoolis õppides pidevalt võitlema majanduslike raskustega. Õppimise jätkamiseks teenis ta lisa linna algkoolis matemaatikaõpetajana. Seal ilmneski, et M. Pekkeri maailmavaade pole saladuseks võimudele. 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu järel, kui üldhariduslike koolide õpetajate lojaalsust kodanliku riigi suhtes hoolikalt kontrolliti, leiti M. Pekker oma kohale mitte vastav olevat. Ta vallandati 1925. a. algul poliitilise ebausaldatavuse pärast.¹¹ Majanduslikest raskustest hoolimata õnnestus M. Pekkeril veel samal aastal õiendada kõik vajalikud eksamid ning novembrikuus tunnistas Tartu Ülikooli Valitsus ta ülikooli lõpetanuks.¹² Ülikooli lõpetamise järel siirdus ta Tallinna, kus asus tööle juudi kultuurivalitsuse sekretärina ja võttis osa progressiivsete juudiorganisatsioonide tegevusest. Ühtlasi töötas ta Nõukogude Liidu saatkonnas tõlgina.¹³ Sel perioodil lagunes mõneks ajaks kogu rühmitus. Juba enne M. Pekkerit lahkus Tartust A. Antson, kes pärast välismaal käimist elas mõnda aega Saaremaal, seejärel Rakveres. V. Kaaver teenis aega kodanlikus sõjaväes.¹⁴

Aastaid 1926—1927 võib lugeda V. Kaaveri ja M. Pekkeri elus pöördelisteks. Sel ajal algas terve käsitletud haritlaste rühma tegevuses uus ajajärk, seekord juba Tallinnas. Neil aastail EKP enamvähem toibus lõõgist, mille oli kaasa toonud 1. detsembri relvastatud ülestõusu ebaõnnestumine. Taastusid põrandaalused organisatsioonid. 1926. aastal õnnestus lühemat aega ära kasutada Eesti Tööliste Parteid ja selle häälekandjat «Proletaarlane» agitatsiooni ja propaganda eesmärkidel, ning riigikogusse viia revolutsioonilise

⁹ L. Tavel. «Aktsoon» ja üks rühmituskatse. — «Keel ja Kirjandus», 1965, nr. 7, lk. 411.

¹⁰ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 803, l. 17.

¹¹ EKPA mikrofilmide fond.

¹² EKPA mikrofilmide fond.

¹³ «Postimees», 13. august 1929; A. Kirikali mälestused 14. II 1966—22. II 1968. Autori valduses.

¹⁴ L. Tavel. «Aktsoon» ja üks rühmituskatse. — «Keel ja Kirjandus», 1965, nr. 7, lk. 412.

töölisliikumise aktiviste. ETP tegevusse lülitus ka M. Pekker.¹⁵ 1927. aasta algul hakkas ilmuma legaalne revolutsiooniline ajaleht «Kiir».¹⁶ Sama aasta suvel ilmus töölisnoorsoo kuukiri «Noorte Hääl». Sügisel õnnestus rajada legaalse noorsooorganisatsiooni — Ülemaalse Töölisnoorsoo Ühingu (ÜTÜ) filiaal ja välja anda selle häälekandja «Võitlus».¹⁷ Kõigi nende väljaannete juures samuti ÜTÜ juhtimisel töötas ka Tallinnasse kutsutud V. Kaaver. Nii M. Pekker kui V. Kaaver lülitusid aktiivselt revolutsioonilisse tegevusse, täites EKP ülesandeid tööliklassi organiseerimise ja koondamise alal partei ümber. EKP põrandaalune organisatsioon usaldas täielikult neid mõlemaid, võttes nii M. Pekkeri kui ka V. Kaaveri 1927. aastal vastu partei ridadesse.¹⁸ Siitpeale täitsid nad ainult neid ülesandeid, mida neile kui revolutsioonilise liikumise legaalsele tegelastele andis EKP.

M. Pekkeri tegevus ei avaldunud mitte niivõrd organisatsioonilises töös, kuivõrd just publitsistlikus tegevuses. Siin sai ta kasutada oma teoreetilist ettevalmistust, ning pidev töö revolutsioonilises ajakirjanduses sundis kogu aeg teadmisi täiendama.

Analüüsid 1920. aastate II poole revolutsioonilisi töölisajalehti, hakkavad kohe silma pikemad artiklid, mille sisuline ja stiililine sarnasus näitavad, et need kahtlemata kuuluvad ühele autorile. Tavaliselt kannavad nad allkirju «Jaan», «M. S.», «Mark Sist» või on mõnikord hoopis allkirjata. Autori kindlakstegemine osutus küllaltki keeruliseks toiminguks. Revolutsioonilise ajakirjanduse toimetuste materjale on säilinud väga katkendlikult. Säilinud materjalides on sageli püütud teha kõik selleks, et autoritest ega toimetusega seotud inimestest ei jääks nimesid ega muid andmeid. Mainitud artiklite autori suhtes oli olemas ainult töölisliikumise veterani A. Kirikali oletus, et need võisid kuuluda M. Pekkerile.¹⁹ Nii A. Kirikal kui ka M. Pekkeri kauaaegne sõber I. Jakobson andsid üsnagi üksikasjalise kirjelduse Pekkeri omapärasest käekirjast ja stiilist. 1967. aastal õnnestus Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi (ENSV ORKA) fondidest leida käsikiri, mis täpselt vastas A. Kirikali ja I. Jakobsoni iseloomustustele, ning oli varustatud allkirjaga «Mark Sist».²⁰ Mõlemad tundsid selles ära M. Pekkeri artikli. Siit avanes juba võimalus paljude kirjutiste edasiseks väljaselgitamiseks.

¹⁵ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 2, l. 61.

¹⁶ Ilmus 1927. aasta 12. jaanuarist kuni 1928. aasta 18. märtsini järgmiste nimetuste all: «Kiir», «Uus Kiir», «Meie Kiir», «Tööliste Kiir», «Tallinna Kiir», «Punane Kiir», «Oktoobri Kiir», «Töörahva Kiir».

¹⁷ Ajakirja «Noorte Hääl» ilmus üldse üks number, «Võitlust» kaks numbrit.

¹⁸ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 212, l. 3; Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo II osa, lk. 157—158.

¹⁹ I. Jakobsoni andmetel kasutas M. Pekker tihti varjunime «Jaan».

²⁰ Vt. ENSV ORKA, f. 3617, nim. 1, sü. 5, l. 124.

Ajavahemikus 1927—1929 revolutsioonilises ajakirjanduses ilmunud M. Pekkeri artikleid iseloomustab põhjalik ühiskonna arengu protsesside ja poliitiliste nähtuste tundmine. Sellele lisandus marksismi-leninismi klassikute pärandi hea tundmine, mis võimaldas tal majanduselu ja poliitilisi sündmusi analüüsida marksistlikelt seisukohtadelt. Nimetatud asjaolu oli 20. aastate teisel poolel väga tähtis, kuna legaalsed revolutsioonilised töölisajalehed olid peaaegu ainsateks vahenditeks, mille läbi marksismi-leninismi teooria pääses tööinimese lugemislauale. Iga jooksev poliitiline sündmus, mida lugejad läbi elasid valgustatuna marksismi-leninismi teooria seisukohtadelt, tegi seda õpetust elavaks ja mõistetavaks.

Üks esimesi M. Pekkeri artikleid ilmus ajalehes «Töörahma Kiir» varjunime «Jaan» all ja oli pühendatud K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku Partei manifesti» eestikeelsetele tõlgetele.²¹ Tutvustanud lugejatele manifesti sisu, pöördus autor manifesti kuulsa alguslause juurde Euroopat hirmutavast kommunismitondist ning märkis: «Kui elavalt ja sügav-reaalselt kõlavad need sõnad praegu, mil fašism ja reaktsioon on saanud rahvusvahelise kodanluse päästevahendiks, mil töölisliikumise tagakiusamine on saanud harilikuks nähtuseks.» M. Pekker avaldas oma kindlat veendumust, et «asjata on kodanlised õpetlased kirjutanud terved kuhjad raamatuid ja valanud terved tindimered, et kõikuma panna «toorest marksismi». Marksism aga seisab kõikumatu kaljuna...»

Eriti sisukad olid M. Pekkeri artiklid, mis käsitlesid majanduse, sise- ja välispoliitika aktuaalseid küsimusi. 1928. aasta veebruaris ilmus ajalehes «Töörahma Kiir» M. Pekkeri artikkel «Uute sotsiaalreformiliste valitsuste ajajärgu lävel,»²² milles analüüsis kapitalistlike riikide poliitikas ja majanduses ilmnevaid nähtusi, ning jõudis järeldusele, et peatselt algavad kriisid, mis toovad endaga kaasa rahvamasside rahulolematuse, teravaid klassidevahelisi majanduslikke konflikte, kus põimuvad tihedalt poliitilised ja majanduslikud võitlusvormid — «algab suurte ja ägedate klasside kokkupõrgete aeg». Kodanlus laseb võimule sotsiaaldemokraadid või sõlmib viimastega valitsuskoalitsioone, et enda õlgadelt ära veeretada vastutust järgnevate vapustuste eest. Teaduslik olukorra analüüs ja sellest tulenevad järeldused võisid sel hetkel tunduda isegi ennatlikena, kuna esialgu puudusid selgemad kriisi tunnemärgid. Sama 1928. aasta lõpul ilmnesisid kriisi tunnused aga juba Eestigi põllumajanduses ja kodanlus ruttas parempoolseid sotsiaaldemokraate lahkelt lubama riigitiüri juurde. Järgmisel aastal vapustas raske kriis kogu kapitalistlikku maailma.

1928. aasta märtsis lõpetas kodanlus ajalehe «Töörahma Kiir» ilmumise. Töölisklass jäi esialgu oma legaalsetest väljaannetest

²¹ Jaan. Kommunistliku manifesti 10. aastapäevaks. — «Töörahma Kiir» 11. veebruar 1928.

²² «Töörahma Kiir», 18. veebruar 1928.

ilma. Samal ajal aga teravnes sisemine võitlus ETP-s, mille juhtimine 1926. aastal oli läinud parempoolsete oportunistide kätte. 1928. aasta maikuu toimunud ETP II kongressil valiti keskkomiteesse 7 revolutsioonilist töelist ja haritlast, nende hulgas ka V. Kaaver.²³ ETP tegevus intensiivistus. Partei juhtkonnas tegutses kommunistide rühm, kellele EKP võis revolutsioonilise liikumise edasisel organiseerimisel toetuda. Aktiivselt asus nüüd ETP organisatsioonilistes ülesannetes kaasa lööma M. Pekker. EKP põrandaalune organisaator A. Orlov-Saar märkis ühes oma kirjas 1928. aasta novembrikuus, et M. Pekker aitab revolutsioonilisele tegevusele ETP-s «kaasa nõu ja jõuga».²⁴ EKP taotles tol perioodil kõigi revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide ühise häälekandja väljaandmist. Sellist ajalehte hakati 1928. aasta märtsist alates organiseerima revolutsioonilise Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu kaudu. Tööd kergendas asjaolu, et ETP Keskkomiteesse valitud uued liikmed olid ka aktiivsed ametiühingute tegelased. ETP ja ametiühingute ühise häälekandja rajamiseks moodustati vastav komisjon.²⁵ Komisjon töötas maikuu jooksul välja ajalehe detailse plaani. Edasine ajalehe juhtimine pidi jääma kolleegiumi ülesandeks kuhu igast töölisorganisatsioonist tuli saata üks esindaja.²⁶ ETP soovitas omalt poolt kolleegiumi tööst osa võtma M. Pekkeri.²⁷ Mitmesugustel põhjustel ei õnnestunud siiski sellist ajalehte välja anda. Küll aga suudeti V. Kaaveri initsiatiivil 1928. aasta 1. septembrist alates organiseerida ETP häälekandja «Edasi» väljaandmist.²⁸ Siitpeale lülitus M. Pekker uuesti aktiivselt ajalehe töösse. Tihtipeale jagasid V. Kaaver, A. Kirikal ja M. Pekker sisulise toimetamise kõrval ka ajalehe kogu tehnilise toimetamise raskusi. Eriti läks M. Pekkeri teoreetilisi teadmisi vaja 1929. aasta jaauarikuust alates, mil ETP III kongress heitis parteist välja kogu parempoolse rühmituse, ning ETP muutus EKP legaalseks võitlusorganisatsiooniks. V. Kaaveri kõrval võttis nüüd partei organisatsioonilistest juhtimisest osa ka M. Pekker.

ETP häälekandjas ilmusid M. Pekkeri sulest artiklid rahvusvahelisest olukorrast, kodanluse sisepoliitikast, fašismiohust jne. Eri-line tähtsus oli M. Pekkeri artiklidel teoreetilises võitluses parempoolsete sotsiaaldemokraatide poolt propageeritud nn. majandusdemokraatia ideede vastu. Parempoolse sotsiaaldemokraatia teoretikute hinnangute järgi pidi töölise osavõtt koos kodanlusega

²³ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 501, l. 36, 38.

²⁴ Sealsamas, l. 58.

²⁵ ENSV ORKA, f. 1753, nim. 1., sü. 15, l. 14.

²⁶ Sealsamas.

²⁷ EKPA, f. 7387, nim. 1, sü. 3, l. 51.

²⁸ «Edasi» ilmus 1928. a. 1. septembrist kuni 1929. a. 7. novembrini järgimiste nimetuste all: «Edasi», «Uus Edasi», «Punane Edasi», «Meie Edasi», «Töölised, Edasi!». 1929. a. detsembrist kuni 1930. a. 19. jaanuarini ilmus veel ETP väljaandel ajaleht «Töölise Elu».

majanduse ja edaspidi ka riigi poliitilisest juhtimisest lõppema sotsialistlike ümberkorraldustega ja sotsialistlike suhete võiduga. Oportunistid väitsid, et ajast, mil «töölised üheõiguslistena ettevõtjatega võtavad osa mitte üksi oma palga ja töötingimuste määramisest, vaid ka ettevõtete ja kogu majanduse juhtimisest», pidid kapitalismis tekkima üheõiguslus, plaanimajandus ja kõikvõimalikud muud hüved.²⁹ See teooria teenis klassivõitluse lämmatamise eesmärke, olles samal ajal osavalt varjatud nn. sotsialiseerimise ideega. Seepärast leidis ta kiiret tunnustust kodanluse poolt. 1927. aastal avaldasid töösturid lootust, et selle teooria ellurakendamise võimaldab «vabaneda sotsiaalse võitluse mõllust».³⁰ Parteiisel pörandaalusel ajakirjandusel, mis oli väikesearvuline ja põhiliselt hõivatud organisatsioonilistest küsimustest, oli praktiliselt raske vastu astuda selle teooria levikule tööliste hulgas. Ideelise võitluse põhiraskus jäi legaalse revolutsioonilise liikumise aktivistide ja eriti töölisajakirjanduse kanda. Üheks kaalukamaks vastulöögiks parempoolsetele sotsiaaldemokraatidele selles valdkonnas oli M. Pekkeri artikkel «Majandusdemokraatia ja ersatsipoliitika. Mis on sotside «majandusdemokraatia?»³¹ M. Pekker käsitles artiklis «Majandusdemokraatia» teooria tekke põhjusi ja samuti selle teostatamatust kapitalistlikus ühiskonnas. Ta näitas, et selle teooria suurimaks nõrkuseks oli «usk kodanlisse formaalsesse demokraatiasse, kui niisugusesse. Meie aga teame, et kodanlus ... on demokraatlik ainult niipalju, kuipalju see ei ähvarda tema klassipositsiooni ja huvisid. Viimased kümme aastat on annud meile küllalt tõendeid, et kodanlus sülitab parlamentismi ja demokratismi peale iga kord, kui teda ootab tõsine klassihädaoht. Kui see demokraatia ei ole võimalik poliitikas, seda enam on ta saavutamatu majanduselus.» Lõpuks tuli autor järeldusele: «Unistuseks jääb sotside vananaiste jutt, et töölised võiksid tänu «majandusdemokraatiale» võtta osa ettevõtete juhtimisest, unistus on juba mõte ise, et töölised ühes ettevõtjatega ühiselt võiksid valitseda tööstust ...

Töölised peavad aga lõplikult aru saama, et ainult võim ja otsustav võitlus viivad võidule ja et ei ole sotsialismile teist teed kui klassivõitluse tee, mida mööda peab sammuma tööliklass ja tema organisatsioonid täie energiaga.»

Kõrvuti eesti tööliikumise päevaküsimuste lahkamisega, avaldas M. Pekker «Edasis» artikleid rahvusvahelisest poliitilisest ja tööliikumise olukorrast. Kirglikult kaitses ta Nõukogude Liitu, esimest sotsialistlikku riiki, kutsudes rahvusvahelist proletariaati «valvel olema rahvusvahelise kapitali mõrtsukalikkude plaanide

²⁹ «Tööliste Hääle», 1928, nr. 9, lk. 66. Vt. ka E. Joonas. Ametiühingud, nende ülesanded ja võitlusvahendid. Tallinn, 1927, lk. 72, 74.

³⁰ «Vaba Maa», 31. detsember 1927.

³¹ «Edasi», 20. oktoober 1928; 27. oktoober 1928.

suhtes tööliste riigi vastu ja ... vastu seisma sellele pealetungile.»³²

Aastail 1928—1929 pööras M. Pekker oma artiklites suurt tähelepanu Saksamaa, USA jt. maade klassivõitluse aktuaalsetele küsimustele.³³ Ta näitas sisemiste reaktsioonijõudude konsolideerumist kapitalistlikes riikides, sealhulgas ka Eestis, ja rõhutas, et ainult töötavate hulkade valvsus suudab takistada fašistlike tendentside edasist arengut.³⁴

Korduvalt pöördus M. Pekker teema juurde, mis oli töölisliikumises eriti aktuaalne, s. o. parempoolsete sotsiaaldemokraatide tööliklassivaenuliku poliitika küsimuste juurde. Terava sarkasmiga iseloomustas M. Pekker IV Riigikogu valimiskampaania ajal võimu juures olevaid sotsiaaldemokraate. Ta põhjendas veenvalt, et kartuses töölisliikumise eest piirduvad parempoolsed sotsiaaldemokraadid riigikogus ainult käe tõstmisega kodanlike parteide ettepanekute heakskiitmiseks. Edasi esitas autor küsimuse: «Mis teeb sots kui tema ettepanek riigikogus läbi kukub? Mitte midagi! Ta istub muiates oma pehmele leentoolile ja läheb järgmisel «polutshka» päeval palga järele, mille ta palehigis oma arvates välja teeninud.»³⁵

Üks valusamaid töölisliikumise küsimusi Eestis oli ametiühinguliikumise lõhestatus, mis kord-korralt süvenes, ning mille likvideerimisele olid suunatud kõigi revolutsioonilise töölisliikumise aktivistide jõupingutused. Ikka ja jälle pöördus M. Pekker ametiühingute ühtsuse küsimuse juurde, nimetades seda «tänapäeva põlevamaks päevaküsimuseks» ja tõestades, et ainult ühtsuse saavutamiseega «on võimalik organiseerida vastupanu kapitalistlikule päaletungile.»³⁶ Mure ametiühinguliikumise saatuse pärast sundis M. Pekkerit pöörduma rahvusvahelise revolutsiooniliste ametiühingute internatsionaali häälkandja poole. Näib, et Profinterni ajakirjas 1928. aastal ilmunud analüüs ametiühinguliikumisest Eestis pärineski tema sulest.³⁷ 1929. aastal ilmusid veel mõnelgi korral töölisliikumise probleeme käsitlevad artiklid nii Profinterni hääle-

³² M. S. Maailma kapital Nõukogude Liidu vastu. — «Edasi», 1. detsember 1928.

³³ Vt. näit. M. S. Pääle Hooveri sõnavõttu. — «Edasi», 17. november 1928; Mark Sist. Suured on arvud, kuid veel suurem on äraandmine. — «Uus Edasi», 15. juuni 1929; Mark Sist. Kapitalistlik kokkulepe. — «Punane Edasi», 6. juuli 1929; Mark Sist. Makdonaldi valitsus inglise töörahva valulaps. — «Punane Edasi», 20. juuli 1929.

³⁴ M. S. Fashismi hädaohust Eestis. — «Uus Edasi», 28. märts 1929.

³⁵ Mark Sist. Demagoogia abil oma pankrotti varjamas. — «Uus Edasi», 17. aprill 1929.

³⁶ Mark Sist. Uus ametiühingulise liikumise ühtlustamise katse. — «Edasi», 3. november 1928.

³⁷ Я. н. Эстония. Положение профдвижения. — «Красный Интернационал Профсоюзов», 1928, nr. 10, стр. 363—365.

kandjas kui ka ajakirjas «Мировое Хозяйство и Мировая Политика».

Kokkuvõttes iseloomustasid revolutsioonilises töölisajakirjanduses ja Nõukogude Liidu väljaannetes ilmunud artiklid M. Pekkerit kui andekat publitsisti, kes marksistlik-leninliku õpetuse valguses käsitles kodanliku ühiskonna kõige valusamaid ja teravamaid küsimusi. Elava stiiliga ja teaduslikult argumenteeritud artiklid käsitlesid eesti kodanluse rahvavaenulikkku majanduspoliitikat, poliitilise reaktsiooni kasvu, militaristlike tendentside arengut. Eluliste faktide najal paljastas M. Pekker parempoolsete sotsiaaldemokraatide osa töörahva huvide reetmises, samuti nende majanduslikke teooriaid, mis teenisid kodanlusega kokkuleppe poliitika eesmärke. Oma artiklites otsis M. Pekker teid, kuidas ühendada töölisklassi võitluseks kodanluse vastu. Suure väärtusega olid artiklid, milles M. Pekker seadis põhieesmärgiks marksismi-leninismi klassikute õpetuse propageerimise laiadele töörahvahulkadele.

Töö eesti revolutsioonilises legaalses ajakirjanduses ja Nõukogude Liidus ilmunud ühiskondlik-poliitilises ajakirjanduses näitas, et M. Pekkerist hakkas üha selgemalt kujunema avara silmariniga marksist-ühiskonnateadlane, kelle tegutsemisvõimalused Eestis jäid vägagi piiratuks. Juba 1928. aasta maikuu oli Pekker pöördunud EKP poole loa saamiseks asuda elama ja töötama Nõukogude Liitu.³⁸ Tollal leiti, et tema teadmised on väga vajalikud ka kohapeal. 1928.—1929. aasta vahetusel külastas ta siiski Nõukogude Liitu, tutvudes seal sotsialistliku ülesehitustööga.³⁹

ETP-le kujunes 1929. aasta keeruliseks ja raskeks. Kodanlust viis ärevusse partei mõju kasv, kes ei püüdnudki varjata oma revolutsioonilist iseloomu. ETP vastu astus otserünnakule kodanlus, liites endaga ka parempoolsete sotsiaaldemokraatide jõud. Repressioonidele ja provokatsioonidele allusid need ETP aktivistid, kelle kogemused ja karastatus oli vähene. Olukorda ETP-s raskendasid vastuolud EKP Keskkomitee Illegaalses Büroos, ning 1929. aastal alanud ulatuslik kampaania parempoolse kallaku vastu parteis. Sellest tulenevalt tegi EKP mitmeid vigu ETP poliitilisel juhtimisel.⁴⁰

Juba IV Riigikogu valimiste järel kujunes olukord ETP jaoks ähvardavaks. Partei Keskkomitee esimeest V. Kaaverit varitses reaalne vangistamise oht. EKP Keskkomitee Ilbüroo korraldusel viidi ta maikuu mõneks ajaks illegaalsesse olukorda.⁴¹ Raskeks katsumuseks kujunes ETP-le 1929. aasta 1. augusti — imperialistliku sõja vastase päeva — pühitsemine. Selle ettevalmistamise raskused langesid suuremas osas ETP-le. Kodanlus keelas tol päe-

³⁸ ЕКРА, f. 24, nim. 1, sü. 531, l. 2.

³⁹ ЕКРА, f. 6495, nim. 1, sü. 205, l. 67.

⁴⁰ Vt. O. Kuuli. A. Liebman. Ühest eesti töölispartei. — «Eesti Kommunist», 1961, nr. 6, lk. 32—33.

⁴¹ ЕКРА, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 107.

val igasugused meeleavaldused ja koosolekud. ETP juhtkonda hakati juba varem ähvardama ja jälitama. Neid kutsuti politseisse, kus korraldati pikki ülekuulamisi koos ähvarduste ja hirmutamistega.⁴² 27. juulil arreteeriti legaalselt töötav kommunist K. Remmelgas, sidemees illegaalse EKP ja legaalsete töölisorganisatsioonide vahel.⁴³ Politseiterror ja eriti K. Remmelga arreteerimine saavutasid teatud eesmärgi, tekitades segadust legaalsete organisatsioonide töös ja hirmu väheste võitluskogemustega ETP juhtide keskel. Nii loobus kodanluse repressioonidest hirmutatuna partei korraldusi täitmast EKP liige F. Hist.⁴⁴ Arreteeriti ka M. Pekker. Et tema vastu puudusid otsesed süütoendid, oli politsei sunnitud teda peatselt vabastama, kuid järelevalve alla jäeti ta ikkagi.⁴⁵ Mõne aja pärast alustas kodanlik ajakirjandus M. Pekkeri vastu aktiivset laimukampaaniat.⁴⁶ Kuna oli reaalne oht, et Pekker võidakse uuesti arreteerida, palus ETP juhtkond partei põrandaaluselt organisatsioonilt luba M. Pekkeri lahukumiseks Nõukogude Liitu.⁴⁷ Põrandaalune Illbüroo nõustus sellega, ning informeeris M. Pekkeri Nõukogude Liitu saabumisest EKP keskorganeid. Juulikuu viimastel päevadel ületas M. Pekker illegaalselt Eesti—Nõukogude Liidu piiri.⁴⁸

Kui 20. aastate lõpuni vaatlesime M. Pekkeri maailmavaatelist arengut ja kogu tema poliitilist tegevust koos tema Võru kaaslastega, siis 1929.—1930. aasta vahetusel see haritlaste rühm praktiliselt lagunes. Mõnda aega jäi veel tegutsema V. Kaaver, kuid 1930. aasta kevadel oli ka tema sunnitud lahkuma Nõukogude Liitu.⁴⁹

M. Pekker leidis esialgu tööd Moskva teraviljatrustis vanem-ökonomitina.⁵⁰ EKP keskorganid astusid otsekohe mitmeid samme et tema elu korraldada ja et ta võiks oma teadmiste leida ulatuslikku rakendust. EKP Keskkomitee Välismaa Büroo soovitas EKP Keskkomiteele kasutada M. Pekkerit Lääne Vähemusrahvuste Ülikooli lektorina.⁵¹ Vastavas kirjas O. Rästale rõhutati M. Pekkeri teadmiste maksimaalse kasutamise vajadust ja märgiti et «niisuguseid jõudusid ei või käest lasta».⁵² Tolleaegsete konspiratsioonireeglite alusel tuli Nõukogude Liitu ümberasunud kapitalistlike maade

⁴² EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 215, l. 3.

⁴³ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 760, l. 56.

⁴⁴ F. Hist heideti EKP Keskkomitee Poliitbüroo otsusega 5. okt. 1929 parteist välja. — EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 208, l. 29.

⁴⁵ EKPA mikrofilmide fond.

⁴⁶ Vt. näit. «Postimees», 13. august 1929.

⁴⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 144.

⁴⁸ EKPA mikrofilmide fond.

⁴⁹ EKPA, f. 25, nim. 2, sü. 803, l. 15.

⁵⁰ EKPA mikrofilmide fond.

⁵¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 217, l. 149.

⁵² Sealsamas.

kommunistlike parteide liikmetel vahetada perekonnanime. M. Pekker valis uueks nimeks oma sõbra I. Jakobsoni perekonnanime.⁵³ Markus Jakobsoni nime all elas ta Nõukogude Liidus oma elu lõpuni.

1929. aasta detsembrikuus soovitas EKP Keskkomitee M. Jakobsoni NSVL Väliskaubanduse Monopoli Uurimise Instituudi vanemaks teaduslikuks töötajaks.⁵⁴ 1930. aasta juunikuus astus M. Jakobson nimetatud instituudi aspirantuuri, mille lõpetamise järel 1933. aastal asus ta samas vanema teadusliku töötaja kohale. Aspirantuuris õppimise ja instituudis töötamise aeg oli eriti viljakas teaduslikus mõttes. Instituudi mitmesugustes väljaannetes, eriti selle häälekandjas «Конъюнктура мирового хозяйства» ja Nõukogude Liidu Väliskaubanduse Rahvakomissariaadi ajakirjas «Внешняя торговля» ilmus M. Jakobsoni nime all terve rida artikleid. Suurt tähelepanu pööras Jakobson Baltimaade majandusele ning Nõukogude Liidu ja Baltimaade majanduslikele, samuti poliitilistele suhetele.⁵⁵ Instituudi poolt neil aastail koostatud kahes ulatuslikumas väljaandes, milledest üks pidi aitama lahata majanduslike küsimusi UK(b)P XVII kongressil, teine Nõukogude Liidu väliskaubanduse olukorda, olid esindatud M. Jakobsoni poolt kirjutatud artiklid ja peatükid. Need käsitlesid kapitalistlike riikide võitlust Nõukogude Liidu väliskaubanduse monopoli vastu ning analüüsisid üksikute kapitalistlike riikide väliskaubanduslike suhteid Nõukogude Liiduga.⁵⁶

Töö instituudis ei kestnud kaua. 1935. aasta veebruaris mobiileriti M. Jakobson UK(b)P Keskkomitee Transpordiosakonna poolt ja suunati partei instruktorina tööle Pamiiri Sõjaväestatud Autoteede Valitsuse osakonda. Siin võttis ta osa Ida-Pamiiri toiduainetega varustamise ekspeditsioonist. Selle eduka läbiviimise eest avaldati ekspeditsiooni isikulisele koosseisule Nõukogude valitsuse poolt tänu. Keeruline ja pingeline parteisisene õhkkond 30. aastate lõpul ei läinud jäljetult mööda ka M. Jakobsonist. 1937. aastal heideti ta alusetu kaebuse põhjal Kirgiisia Kommunistliku Partei poolt parteist välja. Kaks aastat kulus tõe jaluleseadmiseks. 1939. aastal rehabiliteeriti tema parteilisus täielikult.⁵⁷ Aastail 1939—1940 töötas M. Jakobson Moskva Linnanõukogu Autotranspordi Valitsuse plaaniosakonna juhatajana ja mõnda aega ka tollaegsetes õppekombinaatides partei ajaloo ja poliitökonoomia õppejõuna. Iga-päevaste tööülesannete juures jõudsid temani teated juunisündmustest Eestis. 24. juunil pöördus M. Jakobson avaldusega Kom-

⁵³ ЕКРА, f. 25, nim. 2, sü. 212, l. 1—6.

⁵⁴ ЕКРА mikrofilmide fond.

⁵⁵ М. Якобсон. Советско-Эстонские торговые взаимоотношения. — «Внешняя торговля», 1931, № 21—22. М. Якобсон. Эстония под ударом кризиса. — «Конъюнктура мирового хозяйства», 1933, № 3.

⁵⁶ ЕКРА mikrofilmide fond.

⁵⁷ Sealsamas.

munistliku Internatsionaali Täitevkomitee peasekretäri G. Dimitrovi poole, milles kirjutas: «Neil ajaloolistel päevadel kui Eesti töölisklass ja kogu töötav rahvas . . . ärkab uuele vabale elule loema enda jaoks kuriteoks kõrvale jääda sellest võitlusest, mida teostab eesti töölisklass.

Pöördun seepärast Teie poole palvega kasutada mind partei tööl Eestis . . . Olen valmis töötama igal alal, millisel partei loeb mind vajalikuks kasutada.»⁵⁸

Kominterni Täitevkomitees arutati M. Jakobsoni avaldust. Vahepeal oli ta ise aga kutsutud Punaarmee õppekogunemisele. Olukord rahvusvahelisel areenil oli selline, et partei vajab kõikjal poliitiliste kogemustega kaadrit. Suur Isamaasõda tabas M. Jakobsoni koos perekonnaga Moskvas. 8. juulil 1941 kutsuti M. Jakobson Punaarmee tegevteenistusse. Moskva Rahvakaitseväge I laskurpolgu ridades suundus ta pealinna kaitselahingutesse.⁵⁹ Neist lahingutest Markus Jakobson enam tagasi ei tulnud.

Inimene, kes kogu teadliku osa elust oli teo ja sõnaga võidelnud töörahva tõe eest, haaras vintpüssi, et seda tõe kaitsta relvaga ja oma eluga. Realiseerimata jäid paljud mõtted ja kavatsused teaduse vallas, sest kahtlemata oleksid tema loomingu viljakamad aastad alles ees seisnud. Siiski jõudis M. Pekker oma lühikesel elul jooksul teha palju sotsialismi ehitamiseks ja kindlustamiseks Nõukogudemaal.

БОРЕЦ ЗА ВЛАСТЬ ТРУДОВОГО НАРОДА

Ю. Ант

Резюме

Ознакомление с революционной рабочей печатью буржуазной Эстонии дает возможность выяснить многих революционеров и талантливых публицистов, деятельность которых по разным причинам не находила достойного внимания и оценки. Один из них активист рабочей печати 20-х г., коммунист Маркус Пеккер (1904—1941). Он получил высшее образование в Тартуском университете. С 1927 г. был членом КП Эстонии. С 1929 г. проживал в Советском Союзе под именем Маркуса Якобсона. В Советском Союзе работал экономистом и публицистом, в то же время выполняя ответственные партийные поручения. М. Якобсон погиб в годы Великой Отечественной войны в битвах под Москвой.

⁵⁸ EKPA mikrofilmide fond.

⁵⁹ Sealsamas.

A FIGHTER FOR THE RULE OF THE WORKING-CLASS

I. Ant

Summary

Full investigation of the Estonian bourgeois revolutionary working-class press helps to discover many revolutionaries and talented publicist, whose activities, for many reasons, had been left in the background. In the 1920's the working-class press had such an active communist as Markus Pekker (1904—1941). He obtained a higher education at the Tartu University; and was a member of the Estonian Communist Party since 1927. In 1929 he left Estonia to live in the Soviet Union under the name of Markus Jakobson; he worked there as a political economist and publicist. He fulfilled many responsible assignments and missions in the ranks of the Communist party. During World War II he fell in the defensive battles on the outskirts of Moscow.

O. RÄSTAS JA VOITLUS AMETIÜHINGUTE ÜHTSUSE EEST AASTATEL 1925—1930

V. Lillemäe

Eesti töölisliikumise üks sõlmprobleeme kogu kodanliku diktaatori perioodil oli tööliklassi kõigi kihtide tegevusühtsuse loomine. Selle põhiliseks aluseks sai olla ainult ametiühingute ühtsuse kindlustamine. Seepärast tuli EKP-l kahekümnendatel ja kolmekümnendatel aastatel pidada visa võitlust ametiühinguliikumise ühtsuse eest, parempoolsete sotsiaaldemokraatide lõhestava tegevuse vastu. Eesti kommunistid järgisid selles võitluses leninlikku näpunäidet, et «... proletariaadi arenemine ei toimunud kusagil maailmas ega saanudki toimuda teisiti kui ametiühingute kaudu, ametiühingute ja tööliklassi partei koostöö kaudu».¹ Ametiühingute töö suunamisel ja EKP taktika väljatöötamisel ametiühingutes alates 1920. aastast, eriti aga ametiühinguliikumise taastamisel kahekümnendate aastate teisel poolel olid vastutusrikkad ülesanded silmapaistval Eestimaa Kommunistliku Partei tegelasel Otto Rästal.²

Heites pilgu kahekümnendate aastate algusse (1920—1924), tuleb märkida, et sel perioodil töötasid Eesti ametiühingud EKP juhtimisel peaaegu täielikult revolutsioonilise klassivõitluse positsioonidel. O. Rästas, kes 1920. aasta veebruaris Eestisse illegaalsele parteitööle asus, vastutas nendel aastatel EKP Keskkomitee

¹ V. I. Lenin. Teosed. 31. kd., lk. 32.

² Et ametiühinguliikumist tervikuna vaadeldaval perioodil on küllalt üksikasjaliselt käsitletud «Ülevaates Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost» II (Tallinn, 1963), O. Kuuli, A. Liebmani ja H. Saarniidu raamatus «Tööraha riigi eest» (Tallinn, 1967), O. Kuuli töös «Ühise võitluslipu alla» (Tallinn, 1961), O. Elango kandidaadiväitekirjas «Eesti kapitalismi ajutise ebakindla stabiilsatsiooni aastad 1925—1929» (Tallinn, 1958), A. Либман, Революционная борьба трудящихся в 1920—1929 гг. — Под знаменем октября. Москва, 1959. ja mujal, siis nende probleemide üksikasjaline analüüsimine ei ole käesolevas artiklis õigustatud. Autor seadis endale eesmärgiks näidata O. Rästa tegevust ametiühinguliikumise ühtsuse taastamisel, tema poolt EKP tähtsamatel foorumitel peetud ettekannete, väljatöötatud parteiliste dokumentide, Eestisse põranda alla saadetud juhtnööride ja ajakirjanduses avaldatud artiklite kaudu. Seejuures on aluseks võetud materjale, mida ei ole seni veel kasutatud, või millest on senini vähem juttu olnud.

Poliitbüroo liikmena kogu illegaalse parteiorganisatsiooni siseorganisatsioonilise töö ja selle ühe lõigu, ametiühingute tegevuse juhtimise eest. Just tänu illegaalse parteitöö oskuslikule ja järjekindlale seostamisele legaalsete töövormidega ning õige taktika rakendamisele läks parteiorganisatsioonidel korda Eesti ametiühinguliikumise reformistliku sotsiaaldemokraatia mõju välja tõrjuda. 1934. aasta augustikonverentsil meenutas O. Rästas nende aastate tegevust: «Sotsid ei andnud heaga ametiühinguid käest ära. Kuid siiski meie võitsime ja ikka sellepärast, et seadsime töörahva hulka nõudmisi ülesse kui poliitilisi nõudmisi, sundisime isegi sots nende nõudmiste eest võitlema . . . Ühise Väerinna platvormiga . . . peksime sotsid ametiühisustest välja ja kasvasime uusi jõude».³

Pärast 1. detsembri relvastatud ülestõusu lüüasaamist muutus olukord Eesti tööliikumises aga kardinaalselt. Punase Ametiühingute Internatsionaali platvormil seisvad ametiühingud suleti. Kodanlus andis sotsidele piiramatu tegevusvabaduse, mille tõttu nad hakkasid ametiühinguliikumises ilmutama erilist aktiivsust, asusid ametiühingute etteotsa ja löid uusi. Reformistlikud ametiühingud liikusid varsti kodanluse sõiduvees, nende sotslikud liidrid külvasid illusioone, et kapitalismi tingimustes on võimalik töörahva olukorda täielikult parandada. Seejuures eitati klassivõitlust ning püüti revolutsiooniliselt mõtlemaid töölisi ühingutest eemale tõrjuda.⁴

EKP-1 ja tema juhtival tuumikul (J. Anvelt, H. Pöogelmann, O. Rästas jt.) tuli vastavalt olukorrale võitlustaktikat muuta, välja töötada uus nõuetekohane tegevusplaan. Keskkomitee võttis organiseerimistöös aluseks V. I. Lenini juhtnööri, et «. . . peab oskama taganeda, et on tingimata vaja õppida legaalselt töötama . . . kõige reaktioonilisemais ametiühingulistes, ühistegelikes, kindlustus- ja muudes sellesarnastes organisatsioonides».⁵ Revolutsioonilistele töölistele tuli teha ülesandeks astuda reformistlikesse ametiühingutesse, et ühinguid oma eesmärkidel ära kasutada, nende lõhesavat tegevust paralüüeerida, ühinguid bolševiseerida ning hiljem nende juhtimine oma kätte võtta.

EKP edasiste taktikaliste seisukohtade väljatöötamisel sel perioodil ametiühinguliikumises aitasid suurel määral kaasa 1924. aasta juunis-juulis toimunud Kominterni V kongressi otsused. Kongressil püstitati ülesanne «Parteide bolševiseerimise eest,» mille üks koostisosa oli võitlus ametiühingute enda poole võitmise eest. Sama aasta juuli keskel tuli kokku Punaste Ametiühingute Internatsionaali III kongress, kus oli arutusel laialdane programm ülemaailmse ametiühinguliikumise ühendamiseks, ametiühinguliiku-

³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 313, l. 27; f. 4907, nim. 1, sü. 128, l. 28.

⁴ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Töörahva riigi eest. Tallinn, 1957, lk. 170–172.

⁵ V. I. Lenin. Teosed. 31. kd., lk. 12.

mise ühtsusest nii rahvuslikus kui ka rahvusvahelises ulatuses.⁶ Ametiühingute ühtsuse küsimus kerkis nendel aastatel päevakorda töölisliikumises tekkinud olukorra tõttu, kus proletariaadi massiorganisatsioonid olid paljudes kapitalistlikes maades lõhestatud ja sotsiaaldemokraatide, anarhosündikalistide või kirikutegelaste mõju all. Ametiühinguliikumise reformistlikud liidrid osutasid kodanlusele kõige aktiivsemat abi kapitalismi positsioonide tugevdamisel — jutlustasid klassirahu ja töölisklassi olukorra parandamist reformide teel. Sellega aitasid nad töölisklassi revolutsioonilisi väljaastumisi tõkestada ja reetsid tema huvid.

Otto Rästas võttis mõlemast kongressist EKP esindajana osa.⁷ Ta oli pärast kongresse üks peamisi EKP edasise tegevusplaani väljatöötajaid ametiühingutes. Analüüsides 26. aprillil 1925 Baltimaade kommunistlike parteide nõupidamisel parteitöö küsimusi, peatus ta viimasel ajal reformistlike ametiühingute suhtes väljatöötatud taktikal. Ta märkis, et «... partei toetab sotsialiste selles suhtes (s. o. uute ametiühingute organiseerimisel. — V. L.), et loodab, et ametiühingud tulevad punased».⁸ O. Rästas pidas eespool öelduga silmas seda, et revolutsioonilised töölised, astudes sotsialistlikesse ametiühingutesse, tõrjuvad sealt reformistlikud juhid välja ja suudavad ühingud juba lähemas tulevikus ühtsetele klassivõitluse positsioonidele viia. Peab märkima, et proletaarsete massiorganisatsioonide enda poole võitmine ja parempoolsete sotsiaaldemokraatlike liidrite väljatõrjumine oli üks põhilisi taktikalisi loosungeid mitte ainult Eestis, vaid kogu kapitalistliku Euroopa töölisorganisatsioonides.⁹ Seda taktikat rakendati kohati üsna edukalt.

Kuid osa kommuniste, kommunistlikke noori ja töölisliikumise aktiviste hoidus EKP poolt antud juhtnõõridest hoolimata reformistlikest ametiühingutest ikkagi eemale. EKP 1926. aasta novembrikonverentsil mõisteti selline ekslik samm hukka. Oma ettekandes, mis käsitles töötamist noorte seas ja noorte ülesandeid käesoleval momendil, rääkis O. Rästas: «Töölisnoortel on samad ülesanded, mis kogu töölisklassil. Kõik töölisnoored peavad ametiühingutest osa võtma. Tuleb kõiki legaalseid võimalusi ära kasutada.»¹⁰ Ja edaspidi: «Oleks tarvis asutada noorte sektsioonid ametiühisuste juurde... Ühisused on sotside käes, neid on tarvis üle võtta...»¹¹ See O. Rästa näpunäide võeti illegaalsetes parteiorganisatsioonides tegevusjuhiseks. Vastavalt O. Rästa soovitusele hakati noorte-

⁶ Международное профдвижение 1924—1927. Москва, 1928, стр. 44.

⁷ ЕКРА, f. 24, nim. 1, sü. 232, l. 27.

⁸ ЕКРА, f. 24, nim. 1, sü. 343, l. 8.

⁹ Пятнадцатый съезд ВКП(б), декабрь 1927 года. Стенографический отчет. Москва, 1961, стр. 653—658.

¹⁰ ЕКРА, f. 24, nim. 1, sü. 392, l. 204.

¹¹ Sealsamas, l. 208.

komisjone peagi looma. 1928. aastal palkas Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu ametisse isegi organisaatori, kes andis vastavaid juhendeid ja oli igati abiks ametiühingute noortekomisjonide loomisel.¹² Noortekomisjonid tegid ametiühingutes ära küllalt suure töö. Selle aluseks olid juba kahekümnendate aastate alguses ametiühingutes tegutsenud noortekomisjonide kogemused.

Kahekümnendate aastate keskel kuulusid Eesti ametiühingud enamikus Punase Ametiühingute Internatsionaali koosseisu. Et teha ettevalmistusi Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingute liitmiseks oportunistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liiduga (nn. Amsterdami Internatsionaal) ja punast ametiühinguliikumist nõrgestada, kutsuti selle peasektretäri J. Uudegeesti ja Rootsi ametiühingute keskjuhatuse algatusel 6.—7. detsembrini 1926 Stokholmis kokku Skandinaavia ja Baltimaade ametiühingute konverents. Konverentsile saatsid Eesti juhtivad parempoolsed sotsiaaldemokraadid oma delegaadid — inimesed, kes ei esindanud revolutsioonilisi töölisorganisatsioone. Konverents kulges oportunistidele igati meelepäraselt. Kui Soome delegaat tegi konverentsil ettepaneku konstateerida, et rahvusvaheline ametiühinguliikumine on lõhestatud — eriti Baltimaadel, et siin oleks eeskätt vaja võidelda ametiühinguliikumise ühtsuse eest, lükati see «kollase» enamuse poolt tagasi.¹³

Ajakirja «Klassivõitlus» jaanuarinumbris ilmunud artiklis «Skandinaavia ja Baltimaade ametiühisuste konverents»¹⁴ analüüsis O. Rästas üksikasjaliselt konverentsi tööd, andis hinnangu konverentsil toimunule ja tegi järeldusi. Sama materjali tõi ka ära ajaleht «Kiir» pealkirja all «Sahkerdajad Skandinaavias» (12. veebruar 1927 ja 19. veebruar 1927). Kujuka näite esitas ta selle kohta, kuidas lõhet Eesti ametiühinguliikumises püüti sotside mahitusel veelgi teravamaks ajada. «Klassivõitluse» andmetel märkinud tolleaegne riigivanem Teemant jutuajamise käigus Tallinna visiidi teinud Uudegeestiga, et laseb sotsidel sel juhul ametiühingute organiseerimisel tegutseda ja Eesti Ametiühingutel Amsterdami Internatsionaaliga ühineda, kui ESTP ei luba revolutsioonilisi töölisi ametiühingute juhtimise juurde.¹⁵ Sellega nõustusid sotsid meeleldi.

O. Rästas esines artiklis veel terava kriitikaga Stokholmi konverentsist osavõtivate Eesti ametiühingute reformistlike liidrite A. Ostra-Oina ja H. Martinsoni aadressil, selgitas nende osa töörahva klassihuvide reetmisel. Ta näitas, et konverentsil kõlanud seisukoht ametiühingute tegevuse toetamise sõltuvusse viimisest

¹² K. Martinson. Kommunistlik noorsooliikumine Eestis aastail 1925—1940. Kandidaadidissertatsioon. Tallinn, 1965, lk. 283—285.

¹³ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 177—181.

¹⁴ «Klassivõitlus», 1927, nr. 79, lk. 6—15.

¹⁵ O. R(ästas). Skandinaavia ja Baltimaade ametiühisuste konverents. — «Klassivõitlus», 1927, nr. 79, lk. 7.

nende kuulumisest Amsterdami Internatsionaali on tegelikult sunniabinõu töölisühingute vastu — «Kui tunnistad Amsterdami, siis võid olla meiega (reformistidega) vastasel korral õgigu Teid valge terror.»¹⁶ Konverentsi otsuses esitatud üleskutset luua Amsterdami Internatsionaali põhimõtete järgi Balti ametiühingute koostöö komitee, millesse lülitada vaid Amsterdami Internatsionaaliga ühinenud ametiühingud, hindas O. Rästas kui kastipoliitikat, millest pole «Balti maade ametiühisusline liikumine veel kunagi näinud».¹⁷

Võib arvata, et O. Rästa paljastav artikkel «Klassivõitluses» ja «Kiires» aitas nii mõnelgi eksiarmumuste kütkes oleval ametiühingutegelasel oma illusioonidest reformistlike ametiühinguliidrite ja Amsterdami Internatsionaali suhtes lahti saada ning paremini mõista, et konverentsil vastuvõetud otsused ei teeninud revolutsioonilise töölisliikumise huve.

Pärast Skandinaavia Baltimaade ametiühingute konverentsi aktiveerisid reformistid organiseerimistööd ametiühingutes veelgi. Kuid osa töölisi hoidus ametiühingutest ikka veel eemale, kartes sattuda «kahtlaste isikute» nimekirja. Seda näitas ka 17.—18. aprillini Tallinnas kokku tulnud üleriiklik ametiühingute konverents. Eestis kuulus konverentsi ajal reformistlikesse ametiühingutesse vaid väike osa töölistest. Mis oli siis selle põhjus? «Et aga töölised ametiühisustesse ei tule», kirjutas O. Rästas «Klassivõitluses» selle kohta, «siis näevad sotsid selles süüdi olevat tööliste loiduse ja ükskõiksuse oma klassihuvide vastu.»¹⁸ See aga ei olnud õige. Ta selgitas, et mitte tööliste loidusest ei tule seda viga otsida vaid sotside lõhestustegevusest, äraandlikkusest ja valgest terrorist. Kuid sellele kõigele vaatamata nägi O. Rästas ametiühinguliikumises peamist võimalust ühtsuse saavutamiseks kogu töölisliikumises.

1927. aasta märtsis «Kommunistis» avaldatud artiklis «Eesti ametiühisuste konverentsi kokkukutsumise eel», mille mõningatel andmetel kirjutas O. Rästas,¹⁹ räägitakse jälle ühtsuse saavutamise ülesannetest. «Nüüd on tarvis organiseerimistööd teha, koondata kõiki, kes kuuluvad töölisperesse, vaatamata selle peale, misugune vaade tal on, kas ta sotside, kommunistide või veel mõne kolmanda partei poole hoiab. Ametiühisus ei tunne ilmavaate vahe-sid, tunneb vaid tööliste ja töölise kurnaja vahet... Ühtsus tegudes, mitte sõnades. Niisugune on revolutsiooniline klassivõitluse hüüdsõna.»²⁰ Ja edasi «... Amsterdami Internatsionaaliga ühine-

¹⁶ O. R(ästas). Skandinaavia ja Baltimaade ametiühisuste konverents. — «Klassivõitlus», 1927, nr. 79, lk. 14.

¹⁷ Sealsamas.

¹⁸ O. R(ästas). Ametiühisuste konverents Eestis. — «Klassivõitlus», 1927, nr. 84/85, lk. 45.

¹⁹ «Kommunist», 26. märts 1927.

²⁰ Sealsamas.

mine? See viiks tööliste klassilised organisatsioonid kodanlusega koostöötamisele.»²¹ Selgemaid ülesandeid ametiühingutele konverentsi ettevalmistamise ja konverentsil läbiviidava taktika suhtes oli raske anda.

Kuid üleriiklikul töölisühingute konverentsil Tallinnas (17.—18. aprillini 1927) ei peetud nendest juhtnööridest täielikult kinni. Kuigi parempoolsete sotsiaaldemokraatide plaan Amsterdami Internatsionaaliga ühineda läbi kukkus, sest revolutsiooniliste tööliste esindajad A. Grimpel, H. Reinson, M. Netse, P. Järv jt. astusid «Kommunisti» seisukohti silmas pidades teravalt sotside ettepaneku vastu välja,²² siis uue juhatuse vastuvõtmatuse tõttu revolutsiooniliste ametiühingute delegaatidele lahkus 21 inimest konverentsilt. Keeldumine töötamisest Keskliidus oli aga pahempoolne viga, mis aitas kaasa reformistide mõju tugevnemisele ametiühinguliikumises. Selle vea eest oli V. I. Lenin hoiatanud saksa «pahempoolseid» kommuniste, «kes tuletavad ametiühingute l a d v i k u reaktsioonilisusest ja kontrrevolutsioonilisusest järelduse . . . lahkuda ametiühinguist!! Keelduda tööst ametiühinguis!! . . .»²³

EKP Keskkomitee liikmed, sealhulgas ka O. Rästas mõistsid delegaatide lahkumise teravalt hukka. O. Rästas märkis, et ei ole õigust arvata, et «niisugune võistlusviis sotside vastu õige oleks. Just niisugune passiivne võitlus on kardetav töölistele enestele. Tööliste vähesus ühisuses annab sotsidele v õ i m a l u s e veel suuremal määral oma musta äri ajada ja kodanlusega sahkerdada. Neil põhjustel tuleb töölistel ühisustesse minna, et seal sotside äraandmist takistada.»²⁴ Kommunistidel tuli sellest teha organiseerimis- ja kasvatustöö korraldamisel oma järeldused.

O. Rästas tõstis esile ka konverentsi positiivset osa töölisliikumise elustamisel. Ta hindas konverentsi kui sammu edasi ametiühinguliikumises, uute ühingute moodustamisel. «Tardunud punktilt on üle jõutud. Ametiühisuslise liikumise ülesehitamisel võivad veel ees seista suured takistused ja katsumiseajad, kuid seisma panna liikumist enam ei saa.»²⁵ Selline hinnang oli ettenägelik ja õige. 1927. aasta suvest algas Eesti ametiühinguliikumises tõus. Näeme pahempoolsete tööliste aktiivsust ametiühingute rajamisel, võitlust ühtsuse eest, pahempoolsete ametiühingute osatähtsuse kasvu.

Ametiühingutöö elavnemise aluseks said EKP poolt enne ja pärast ametiühingute konverentsi tarvituselevõetud organisatsioonilised abinõud. Töölisühingute juhtimise küsimus võeti veelgi

²¹ «Ametiühisusline Kuukiri», 1927, nr. 314 (54/55), lk. 29.

²² EKPA, f. 27, nim. 10, sü. 82, l. 6.

²³ V. I. Lenin. Teosed, 31. kd., lk. 34.

²⁴ O. R(ästas). Ametiühisuste konverents Eestis. — «Klassivõitlus», 1927, nr. 84/85, lk. 45.

²⁵ O. R(ästas). Ametiühisuste konverents Eestis. — «Klassivõitlus», 1927, nr. 84/85, lk. 48.

teravamalt päevakorda. Korduvalt arutati neid probleeme 1927. aasta talvel ja kevadkuudel EKP Keskkomitee laiendatud koosolekul ja Poliitbüroos. Põhiliseks ettekandjaks oli O. Rästas 1927. aasta algul koostas ta lühikese ülevaate eesti töölisorganisatsioonidest ja nende üldisest olukorrast.²⁶ 12. märtsil esines ta EKP Keskkomitee laiendatud koosolekul ettekandega «Ülemaaline ametiühingute konverents».²⁷

Võttes arvesse ametiühingute konverentsi käigus toimunud taktikalisi mõddalaskmisi, pani O. Rästas pearõhu lähemal ajal korraldatava ametiühingute kongressi ettevalmistamisele ja parteiorganisatsioonidele täpsete juhtnööride andmisele. Keskkomitee koosoleku ettekande põhjal vastuvõetud otsus sisaldas parteiorganisatsioonidele terve tegevusprogrammi. Et reformistlikel ametiühinguliidritel oli kavas luua Baltimaade Ametiühingute Keskkomitee,²⁸ siis soovitati otsuses, et «... komitee peab täielik ametiühisuslise liikumise ühtluskomitee olema. Tuleb otsustada, et sellesse keskkomiteesse kuuluvad kõik ametiühisused, vaatamata missugust ametiühisuslise liikumise platvormi nad tunnistavad. Komitee peab püüdma igas üksikus riigis samuti ka üleilma ametiühisuslise liikumise ühtsuse poole.»²⁹

1927. aasta 6. mail arutati O. Rästa initsiatiivil jällegi Keskkomitee laiendatud koosolekul olukorda ametiühinguliikumises. Võeti vastu otsus «EKP põhiülesanded ametiühingutes»,³⁰ mis sai tegevusjuhendiks töös ametiühingutega III kongressi ettevalmistamisel. 18. detsembril 1927 saatis O. Rästas Eestisse põrandaalusele parteiorganisaatorile kirja³¹, milles andis juhtnööre missugust taktikat kongressil rakendada. O. Rästas kirjutas, et «kongressil tuleks niisugust liini kindlasti läbi viia, et hoiduda Amsterdamiga ühinemisest.»³² Selle asemel soovitas O. Rästas asuda seisukohale, et kõik ametiühingud, kes seisavad klassivõitluse positsioonil, vaatamata sellele, et neist mõned siiski Amsterdamiga ühineda tahavad, peavad püüdma Norra ametiühingute eeskujul ü h t s e ü l e m a a - i l m s e a m e t i ü h i n g u t e ü h e n d u s e p o o l e. (Viimane seisukoht võeti vastu Punaste Ametiühingute Internatsionaali III kongressil 1924. — V. L.). Valitavat juhatust tuli kohustada ühendusse astuma Soome, Rootsi ja Norra ametiühingute ühendustega, samuti NSV Liidu jt. maade ametiühingutega vastastikuse abistamise ja ühtse organisatsiooni loomise eesmärgil. Kuid taktikalistel kaalutlustel ... «Profinterniga ühinemist ei tule mingil tingi-

²⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 179, l. 9—13.

²⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 176, l. 3.

²⁸ Baltimaade Ametiühingute Keskkomitee loomise idee jäi lõpuks siiski ellu viimata.

²⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 176, l. 4.

³⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 179, l. 18.

³¹ EKPA, f. 27, nim. 10, sü. 82, l. 41.

³² Sealsamas.

musel üles võtta, vaid ainult ülalmainitud kujul.»³³ O. Rästas andis sellise suuna asjaolu tõttu, et kõik ametiühingud ei olnud veel Profinterniga ühinemiseks küllaldaselt ette valmistatud. Samuti võis ühinemine kaasa tuua kodanluse repressioone ametiühingute vastu.

Mitmed delegaadid pidasid O. Rästa poolt antud liinist kongressil (Eestimaa Töölisühingute Keskliidu I ehk Eesti Ametiühingute III kongress toimus 6.—8. jaanuarini 1928) oma sõnavõttudes kinni. Näiteks Amsterdamiga ühinemise kohta rääkisid A. Kriisemann, M. Ligi, H. Reinson jt., et ametiühingud on alles nõrgad, et rahvusvahelises ulatuses ühinemisest kõnelda. H. Lehtmets ütles, et trükitöölised on Amsterdamiga ühinemise vastu. R. Liivoja ei soovitanud «seda kardetavat sammu veel astuda.» Osa sõnavõtjaid soovitas eeskujuks võtta Norra ja Soome ametiühinguid, kes polnud veel liitunud ühegi ametiühingukeskusega ja et Amsterdami Internatsionaaliga ühinemine süvendaks ametiühinguliikumises esinevat lõhet veelgi. Vaja on aga kindlustada ühtsust.³⁴

Reformistlike ametiühinguliidrite poliitika viis aga ametiühinguliikumise juba enne kongressi täieliku lõhenemiseni. Tallinnas tekkis kaks juhtivat ametiühingukeskust — reformistlik Eestimaa Töölisühingute Keskliit ja pahempoolne — Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu.³⁵ See asjaolu ja sotside mahhinatsioonid delegaatide valimisel kindlustasid kongressil reformistlike otsuste vastuvõtmise. 1. veebruaril 1928. aastal otsustas pahempoolsete ametiühingute Kesknõukogu peakoosolek Keskliidust eemale jääda.³⁶ EKP mõistis kergekäelise lahkumise Keskliidust teravalt hukka, sest see soodustas reformistide lõhestuspoliitikat veelgi.

Uhel ajal Eesti ametiühingute III kongressiga toimus EKP Keskkomitee jaanuaripleenum, kus Otto Rästas esines aruandega «Ametiühisuste seisukord Eestis».³⁷ O. Rästas informeeris osavõtjaid üksikasjaliselt tekkinud olukorrast ametiühingutes enne kongressi. Ta pani ette ühtsuse saavutamise eesmärgil selgitustööd ametiühingutesse astumiseks, sealjuures ka reformistide käes olevates ametiühingutesse mitmekordistada. Reformistlikes ametiühingutes tuli revolutsioonilist võitlust selliselt korraldada, et juhatustest sotslikud nimehed välja tõrjuda. Lõppkokkuvõttes asus aga pleenum mõnedes ametiühingute ühtsuse küsimustes desorienteerivale seisukohale. Nimelt rõhutati O. Rästa ettekande põhjal vastu võetud resolutsioonis, et reformistlikes ametiühingutes tuleb võitlust kahtlemata jätkata, teha selgitustööd, et töölised nendesse

³³ EKPA, f. 27, nim. 10, sü. 82, l. 41.

³⁴ ENSV ORKA, f. 994, nim. 1, sü. 4, l. 18—23; «Tööraha Kiir», 14. jaanuar 1928, lk. 3—4.

³⁵ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 205—207.

³⁶ Sealsamas, lk. 218—219.

³⁷ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 692, i. 3.

astuksid, kuid «kui tõesti kõigi katsete peale vaatamata sotsid revolutsioonilisi ametiühisusi oma poolt organiseeritud ühendustesse ei lase, tuleb revolutsiooniliste ühisuste jaoks oma kohalikud ühendused ja edaspidi ka keskküendus luua, samal ajal selgitustööd tehes ja võideldes ühtse ametiühisuse organisatsiooni eest.»³⁸ See oli ilmne eksimine tööliklassi ühisrindede üldtunnustatud taktika vastu, millest V. I. Lenin rääkis 1920. aastal oma raamatus «Pahempoolsuse» lastehaigus kommunismis». Selle vea eest oli O. Rästas hoiatanud, 1927. aastal «Klassivõitluse» veebruari-märtsinumbri ilmunud artiklis «Ametiühisuste konverents Eestis».³⁹

See viga oli aga siiski ajutine, millest EKP ruttu üle sai. «Klassivõitluses» 1928. aasta märtsis ilmunud artiklis «Kolmas ametiühingute kongress Eestis»⁴⁰ kritiseeris O. Rästas teravalt ajalehte «Tööraha Kiir», kes pärast III kongressi kutsus pahempoolseid ametiühinguid Keskliidust välja astuma, mis tähendas tegelikult paralleelsete ühingute organiseerimist.

O. Rästas püstitas artiklis ametiühingute ette järgmise ülesande «... võitlus ühtsuse eest peab kogu Eesti ametiühisusliku liikumise üheks keskküsimuseks olema ja selle eesmärgi kättesaamiseks tuleb tööliste ühine väerind luua.» Ta selgitas: «Mitte ametiühisuste lõhkumine, vaid selle ühtsuse eest võitlemine on iga klassiteadliku tööliste ülesanne. Ametiühisused on tarvis muuta hulgaliselt töölisorganisatsioonideks, rõhuv enamus palgatöelistest ja teenijatest (on) vaja ametiühisustesse koondata.»⁴¹ Ülesande töölishulkade ametiühingutesse kaasatõmbamisel pidid lahendama eeskätt pahempoolsed ametiühingud ning ainult seda võis pidada töölisliikumise ühtsuse kindlustamisel peamiseks pandiks.

Eespool nimetatud «pahempoolsest» veast oli vaba ka 7. aprillil EKP Keskkomitees vastuvõetud otsus «Põhiülesanded ametiühingu töös» ja selle alusel O. Rästa koostatud brošüür «10 käsku ametiühisuse tegelasele ja liikmele», mida levitati illegaalselt. Brošüüris refereeriti EKP otsust ametiühinguliikumise ülesannete kohta ja põhjendati reformistlikesse ametiühingutesse astumise vajadust. Rõhutati, et Eesti ametiühingute tähtsaimaks ülesandeks on võitlus «ühtsuse ja laialiste töölishulkade ühingutesse organiseerimise eest.»⁴²

Brošüüris leidsid hukkamõistmist A. Grimpeli ja tema mõttekaaslaste seisukohad reformistlikesse ühingutesse minemise vastu.

³⁸ EKPA, f. 27, nim. 1, sü. 692, l. 17.

³⁹ O. R(ästas). Ametiühingute konverents Eestis. — «Klassivõitlus», 1927, nr. 84/85, lk. 43–48.

⁴⁰ O. R(ästas). Kolmas ametiühingute kongress Eestis. — «Klassivõitlus», 1928, nr. 92/93, lk. 62.

⁴¹ O. R(ästas). Kolmas ametiühingute kongress Eestis. — «Klassivõitlus», 1928, nr. 92/93, lk. 61.

⁴² O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Tööraha riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 222

Kuid pahempoolsete ametiühingute liidrite A. Grimpeli, H. Rätsepa jt. kritiseerimisel tegid O. Rästas jt. EKP juhid ning parteiline ajakirjandus äärmusse kaldudes ka ise «pahempoolse» vea. Kuigi nimetatud ametiühingutegelaste tegevuses olid väikekodanlikud tendentsid ultrapahempoolsus jms., ei tulnud need sihilikust töörahva huvide vastasest tegevusest, nagu väideti, vaid kogemuste puudumisest. Selline kriitika ei tulnud loomulikult asjale kasuks, vaid vastupidi, veeretas ühtsuse taastamise teele uusi tõkeid.

Ka 1928. aastal arutasid EKP Keskkomitee ja tema Poliitbüroo korduvalt olukorda Eesti ametiühingutes.⁴³ Neil arupidamistel esines O. Rästas sageli ettepanekutega ametiühingute ühtsuse taastamise taktika küsimustes. Regulaarselt olid need probleemid kahekümnendate aastate keskel kõne all ka Kominterni Poola ja Baltimaade Sekretariaadi istungitel, kus aruannetega esines O. Rästas. Nii tegi ta 5. mail 1927 ettekande 17.—18. aprillini Tallinnas toimunud ametiühingute konverentsi tööst, 3. märtsil 1928 aga esines aruandega Eesti ametiühingute tegevusest jne.⁴⁴ Sekretariaat andis hinnangu EKP taktikale ametiühingutöös ning omapoolseid soovitusi. O. Rästas oli pidevalt kontaktis ka Punaste Ametiühingute Internatsionaali Täitevkomiteega. Oma aruandes Poola ja Baltimaade Sekretariaadis 3. märtsil 1928 ta märkis: «Profinternis vaatasime läbi selle (ametiühingute ühtsuse. — V. L.) küsimuse ja täna vastuvõetavasse resolutsiooni võtsime punkti, et mõlemad ametiühingud läheneksid üksteisele, kusjuures Grimpeli ametiühingute nõukogu pöörduks avaliku kirjaga teise, s. o. reformistide poole.»⁴⁵ EKP Keskkomitee hakkas nõudma, et pahempoolsetes ametiühingutes töötavad kommunistid selle seisukoha ellu viiksid. Täites neid juhtnõore võttiski pahempoolse Kesknõukogu juhatus 17. mail vastu otsuse ühtsuse taastamiseks ja pöördus oma seisukohtadega selles küsimuses reformistliku Kesknõukogu poole.⁴⁶

Järjest valjemini hakkasid ka revolutsiooniliste tööliste, eriti kommunistide hulgas kostma häälled ka ametiühingukeskuse vastu. Astuti terve rida organisatsioonilisi samme ühtse keskuse loomiseks, Eesti Tööliste Partei Keskkomitee vahendusel. Osa ametiühingute liikmeid kõhkles aga ikka veel ega suutnud otsustada, mida olukorras, kus ametiühinguliikumine oli lõhestatud, ette võtta. Mõnedes ametiühingutes (kullasseppade, rätsepate ja maalrite) tekkis 1928. aasta sügisel arvamine, et ei tule astuda kumbagi nõukogusse enne, kui nad pole ühendatud⁴⁷ ühtseks keskuseks. O. Räs-

⁴³ EKPA, f. 6495, nim. 1, sü. 199, l. 35, 45—46, 138.

⁴⁴ A. Liebman. EKP internatsionaalsed sidemed aastatel 1920—1940. — «Eesti Kommunist», 1968, nr. 5, lk. 14.

⁴⁵ NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv.

⁴⁶ O. Kuuli, A. Liebman, H. Saarniit. Töörahva riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 228—229.

⁴⁷ «Edasi», 1928, 29. september (nr. 5).

tas andis niisugusele «erapooletusele» hinnangu, mis oli aluseks seisukoha võtmisel nende ametiühingute suhtes. Ta ei pidanud sellist «erapooletust» õigeaks. Hiljem kirjutab ta sellest oma raamatus «Klassivõitluse väerinnalt» järgmist: «See oli häbelik, kuid siiski küllalt selge parempoolne seisukoht»,⁴⁸ mis tegelikult pürgis sotsidega koostöö poole ja teenis töölisliikumise lõhestamist.

Et kõik ühinemiskatsed läksid reformistliku Eestimaa Töölisühingu Keskliidu vastuseisu tõttu nurja ning EKP 1926. aasta novembrikonverentsil seatud eesmärk ametiühinguliikumise ühtsusest jäi saavutamata, siis kutsusid pahempoolsed ametiühingud Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu algatusel 1929. aasta jaanuaris ellu iseseisva üldriiklike funktsioonidega Ametiühingute Kesknõukogu, mis tegutses klassivõitluse positsioonidelt. Seega jäi Tallinnas faktiliselt eksisteerima kaks ametiühingukeskust — reformistlik Eestimaa Töölisühingute Keskliit ja revolutsiooniline Ametiühingute Kesknõukogu.⁴⁹

Ametiühinguliikumise lõhestatuse süvenemise põhjusi analüüsi EKP 1929. aasta jaanuarikonverentsil, millel oli kongressi tähtsus. Ettekandega selles küsimuses esines O. Rästas.⁵⁰ Ta peatus kõigepealt kahel vastandlikul suunal revolutsiooniliste ametiühingute juhatuste tegevuses. Esimene, parempoolne tendents seisis selles, et püüti iga hinna eest rakendada ühistrinde taktikat. Sealjuures unustati ideoloogilise võitluse vajadus sotside vastu, jäeti kõrvale Amsterdami Internatsionaali astumise vastu kihutustöö tegemine ning «saadi aru, et võib ka Amsterdami «kollase» Internatsionaaliga ühineda.»⁵¹ Nii näiteks väljaspool Kesknõukogusid olevatele, nn. metsikutele ametiühingutele (mida võib pidada ka kolmandaks suunaks), soovitas Tallinna pahempoolne Kesknõukogu «diplomaatiliselt» Amsterdamiga ühineda, selle asemel, et nende hulgas revolutsioonilist selgitustööd teha.⁵² Niisugused parempoolsed vead tuli kõrvaldada. Peale selle tehti aga ikka veel «pahempoolseid» vigu, eelkõige keeldumine astumast reformistide poolt juhitavatesse ametiühingutesse.

O. Rästa ettekande põhjal võeti vastu «Põhilaused töötamise kohta ametiühingutes»,⁵³ kus asuti kõigi suundade ja kallakute suhtes ametiühinguliikumises kindlale seisukohale, anti neile hinnang. Põhilaused jäid EKP tegevusjuhendiks ametiühingutöö juhtimisel pikemaks ajaks. Samuti formuleeriti konverentsil erinevused reformistlike ja revolutsiooniliste ametiühingute vahel. Sellel kõigel oli edasisele ametiühingutegevusele väga suur tähtsus. Kon-

⁴⁸ O. Rästas. Klassivõitluse väerinnalt. Leningrad, 1931, lk. 90.

⁴⁹ O. Kuuli, A. Liebmann, H. Saarniit. Tööräha riigi eest. Tallinn, 1967, lk. 236.

⁵⁰ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 520, l. 129—166.

⁵¹ EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 520, l. 133.

⁵² EKPA, f. 24, nim. 1, sü. 520, l. 134.

⁵³ Sealsamas, l. 247—251.

verentsi seisukohti propageeriti partei illegaalses ja legaalses ajakirjanduses laialdaselt. Töölisliikumise ühtsusele kutsus O. Rästas järjekordselt «Klassivõitluse» jaanuari-veebruarinumbris avaldatud artiklis «Enamluse organisatsioonilised põhimõtted». «Alles siis, kui iga partei kollektiiv ja töölisorganisatsioon (olgu ametiühisus või mõni teine organisatsioon) on liidetud kõigi töölisorganisatsioonidega ühtse tegevuse ja võitluse läbi, kui see tegevus seisab revolutsioonilise marksismi alusel ja on sihitud kogu tööliklassi võitlusele tõmbamiseks kodanluse ja ta valitsuse vastu, alles siis on tööliklass organiseeritud ja saab jõuks, kes oma klassieesmärkide eest suudab ja võib võidelda.»⁵⁴

Kuid ka EKP jaanuarikonverentsil esines O. Rästa ettekandes, konverentsi sõnavõttudes ja konverentsile järgnenud parteiorganisatsioonide tegevuses mõningaid vigu. Nii nihutati liiga esiplaanile võitluse vajadus parempoolse kallaku vastu, mis polnud neil aastatel siiski mitte põhiprobleemiks. Selles võitluses tegid EKP ja tema juhid ise rea «pahempoolseid» vigu,⁵⁵ mis takistas teatud määral tegevusühtsuse loomist kommunistide ja sotsiaaldemokraatide vahel ametiühinguliikumises. Kuid üldjoontes rakendas EKP Keskkomitee (J. Anvelt, O. Rästas jt.) reformistlike ametiühingute suhtes kuni 1920. aastate lõpuni õiget taktikat.

Peab veel märkima, et Eestimaa Kommunistlik Partei ja tema juhtivad tegelased püüdsid ametiühingute suhtes järjekindlalt ühisrinde taktikat rakendada kuni 1928. aasta lõpuni nii «alt» kui ka «ülalt».⁵⁶ Siitpeale hakkas koostöö võimaluse loosung reformistlike ametiühingute juhtkonnaga jääma tagaplaanile. Sellele avaldasid teatud mõju ka Kominterni ja Punaste Ametiühingute Internatsionaali väljatöötatud uued seisukohad kahekümne aastate lõpul. Rõhutati, et peamine loosung on «altpoolt» loodav ühisrinne, mitte «ülaltpoolt». 1930. aastal võttis Punaste Ametiühingute Internatsionaali V kongress koguni vastu otsuse mitmete maade revolutsiooniliste ametiühingute eraldumise kohta reformistlikest ja kiitis heaks omaette organisatsioonide loomise.⁵⁷ See kõik oli tegelikult kõrvalkaldumine V. I. Lenini õpetusest tegevusühtsuse loomise kohta väikekodanlike parteidega, mis ei oleks tähendanud muidugi koostööd ideoloogia valdkonnas. Kominterni ja Profinterni ekslik taktika segas kõigi töötajate ühisrinde loomist nii Eestis kui ka mujal.

1930. aastal määrati O. Rästas EKP Poliitbüroo otsusega EKP esindajaks Punaste Ametiühingute Internatsionaali Skandinaavia

⁵⁴ O. R(ästas). Enamluse organisatsioonilised põhimõtted. — «Klassivõitlus», 1929, nr. 103/104, lk. 10.

⁵⁵ O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla. Tallinn, 1961, lk. 110, 155—161.

⁵⁶ A. Liebman. Muudatustest Eestimaa Kommunistliku partei taktikas. 1928—1929. a. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Uhiskonnateadused. Nr. 17/3, Tallinn, 1968, lk. 267.

⁵⁷ К новым боям. Резолюции и постановления V конгресса Профинтерна. Москва, 1931, стр. 38—39.

ja Baltimaade Sekretariaati.⁵⁸ Ta esines Sekretariaadi istungitel aruannetega, mis käsitlesid Eesti pahempoolset ametiühinguliikumist ja selle ees seisvaid probleeme. O. Rästas tegi mitmeid ettepanekuid pahempoolse ametiühinguliikumise edasise taktika väljatöötamiseks. Sekretariaadis saadud kogemusi rakendati ametiühinguliikumise organiseerimisel illegaalsete parteiorganisatsioonide kaudu.

Rikkalik on O. Rästa ametiühingute ühtsuse küsimusi puudutav kirjalik pärand. Legaalsetes ja illegaalsetes töölisajalehtedes ilmusid sageli tema artiklid ametiühingutöö kohta. Rohkesti selleteemalisi kirjutisi ilmus ajakirjas «Klassivõitlus». Agaralt tegi ta kaastööd 20.—30. aastatel ajakirjale «Rahvusvaheline Pressikorrespondents», mida anti välja saksa, inglise, prantsuse, hispaania ja tšehhi keeles. Selles väljaandes ilmusid mitmed ametiühingute ja tööliikumise ühtsust puudutavad artiklid nagu «Eesti tööliste ühinemise vabadusest ja poliitilistest õigustest pärast 1. detsembri ülestõusu», «Eesti sotsialistide programm — üleskutse ametiühingute lõhestamisele» jt. 1931. aastal nägi Leningradis trükivalgust O. Rästa raamat «Klassivõitluse väerinna», mis 1935. aastal parandatult ja täiendatult välja anti pealkirja all «Lühike ülevaade ametiühingulisest liikumisest ja ülesannetest». Võitluses ametiühinguliikumise ühtsuse eest oli O. Rästa analüüsivatel ja ülesanneteid püstitavatel kirjutistel hindamatu väärtus. Neid oodati ja loeti huviga, nendes avaldatud mõtetest tegid partei- ja töölisorganisatsioonid edaspidiseks tegevuseks järeldusi. Artiklite analüüsiv laad aitas partei- ja ametiühingutegelastel Eesti ametiühingute keerulises olukorras õigesti orienteeruda.

O. Rästa revolutsiooniline tegevus oli Eesti ametiühinguliikumisega paljude aastate jooksul väga tihedalt seotud. EKP programmiliste ülesannete lahendamisel ametiühingutes aastatel 1925—1930, ametiühinguliikumise taktika väljatöötamisel, parteiorganisatsioonidele suuna andmisel töö korraldamiseks legaalsetes töölisorganisatsioonides ja võitluses ametiühingute ühtsuse eest on O. Rästal Eesti tööliikumise ajaloo seisukohalt silmapaistev ja hinnatav osa.

О. РЯСТАС И БОРЬБА ЗА ЕДИНСТВО ПРОФСОЮЗОВ В 1925—1930 ГОДАХ

В. Лиллемяз

Резюме

Узловой проблемой рабочего движения в Эстонии в течение всего периода буржуазной диктатуры являлось достижение единства трудящихся всех слоев. В основе этого лежало обеспечение единства профессиональных союзов.

⁵⁸ ЕКРА, f. 6495, nim. 1. sü. 231, l. 129.

Особенно остро встают на повестку дня проблемы единства профсоюзного движения после поражения вооруженного восстания 1 декабря, когда были закрыты революционные профсоюзы, стоящие на платформе Красного Интернационала Профсоюзов. Буржуазия предоставляет социал-демократам неограниченную свободу действия для создания новых реформистских профсоюзов и руководства ими. Реформистские профсоюзные лидеры, отрицающие классовую борьбу, всячески поддерживаемые буржуазией, взялись за раскол профсоюзного движения.

КПЭ и ее ведущему ядру (Я. Анвельт, Х. Пёгельман, О. Рястас) приходится, в зависимости от положения, менять тактику борьбы, разрабатывать новый соответствующий план борьбы против подрывной деятельности правых социал-демократических профсоюзных лидеров за восстановление единства эстонских профсоюзов. В этом выдающиеся заслуги имеет в период 1925—1930 гг. руководящий деятель КПЭ член Политбюро Центрального Комитета О. Рястас. Будучи в течение многих лет очень тесно связан с профсоюзным движением Эстонии, он участвовал в осуществлении программных задач КПЭ в профсоюзах, разрабатывал тактику борьбы профсоюзов, руководства партийных организаций к действию, для налаживания работы в легальных рабочих организациях, в осуществлении единства профсоюзов. О. Рястас оставил нам богатое письменное наследие о единстве профсоюзов. Деятельность О. Рястаса в борьбе за единство профсоюзов в 1925—1930 г. с точки зрения рабочего движения в Эстонии заслуживает высокой оценки.

O. RÄSTAS AND THE STRUGGLE FOR THE UNITY OF TRADE UNIONS IN 1925—1930

V. Lillemäe

Summary

The key problem in the Estonian working-class movement during the bourgeois dictatorship was to achieve unity of struggle of all strata of the working people. The work was based on securing the unity of trade unions.

The problems of the unity of trade unions became especially acute after the defeat of the armed uprising on December 1, 1924, when the revolutionary-minded trade unions standing on the platform of the Red Trade Union International, were closed. The bourgeoisie offered an unlimited freedom of action to the social democrats to form new reformist trade unions and keep an upper hand in them. The reformist leaders of the trade unions denied

class struggle, adopting a splitting policy in the trade union movement, and supported the bourgeoisie in any way possible.

The ECP and its leaders (J. Anvelt, H. Pöögelmann, O. Rästas) had to change their tactics in keeping with the situation and elaborate a new working plan of activities against the splitting action of the right social-democratic trade union leaders in order to restore the unity of Estonian trade unions. O. Rästas, a leading figure in the ECP and member of the Politbureau of the Central Committee, did very much towards this in 1925—1930. Being closely connected with the Estonian trade union movement for many years, he participated in solving the ECP programme tasks in the trade unions, in working out the struggle tactics of the trade unions, in giving instructions to party organizations for working in workers, legal organizations and in restoring the unity of trade unions. Rich is O. Rästas' written heritage treating of the unity of trade unions.

O. Rästas' activity in the struggle for the unity of trade unions in 1925—1930 is to be highly valued from the standpoint of the history of the Estonian working-class movement.

EKP TEGEVUSEST PÖLLUMAJANDUSE KOLLEKTIVISEERIMISE ALAL 1948. AASTAL

E. Kivimaa

Põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine kujunes sotsialistliku ülesehitustöö ülesannetest põhiliseks Eesti NSV-s aastail 1947—1950. Selle väga raske ja keeruka ülesande lahendamisel Eesti NSV-s on kirjutatud mitmeid ulatuslikke töid,¹ kuid kahjuks pole seni ilmunud parteiajaloolisi töid, mis analüüsiksid lähemalt vabariigi parteiorganisatsiooni tegevust põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel. N. Karotamm oma brošüüris² läheneb küll sellele, kuid jääb siiski peatuma EKP Keskkomitee kollektiviseerimisalasel tegevusel. Põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise komplitseeritud ülesande lahendamisele tuli EKP Keskkomiteel mobiliseerida aga kogu vabariigi parteiorganisatsioon, eelkõige maakondade ja valdade parteiorganisatsioonid kui külalelu vahetult suunavad ja juhtivad jõud.

Käesoleva artikli autor, tuginedes EKP Keskkomitee, maakondade parteikomiteede ja valdade parteiorganisatsioonide arhiivimaterjalidele, püüabki näidata kollektiviseerimisliikumise üldisel taustal Eesti NSV maakondade ja valdade parteiorganisatsioonide mobiliseerimist põllumajanduse kollektiviseerimise ülesannete lahendamisele 1948. a., mis võimaldas muuta selgitus- ja organiseerimistöö kolhooside rajamisel üldiseks ja intensiivseks ning tagas võrdlemisi jõudsa edasimineku vabariigi põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel juba samal — 1948. aastal.

¹ V. Matin, M. Bronštejn. Eesti NSV põllumajanduse kollektiviseerimine ning selle sotsiaalsed ja majanduslikud tulemused. Tallinn, 1959. A. Panksejev. Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamise eest. Tallinn, 1961. E. Laasi. Eesti talumajapidamiste kollektiviseerimise ettevalmistamine ja selle teostamine aastail 1944—1949 (Võru maakonna materjalide alusel). Dissertatsioon ajalookandidaadi kraadi taotlemiseks. Tallinn, 1966. A. Ruusmann. Põllumajanduse taastamine ja kollektiviseerimine Eesti NSV-s aastail 1944—1950. Dissertatsioon ajalookandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tallinn, 1967.

² Н. Г. Каротамм. Коллективизация сельского хозяйства в Эстонской ССР. Москва, 1961.

1947. a. oli jõutud kolhooside moodustamiseni Eesti NSV-s teavasti kõigest viies vallas. Kolhoosiliikumise aeglane kulg 1947. a. tulenes eelkõige sellest, et kogu vabariigi parteiorganisatsiooni, reas maakondades isegi valdade ja külade parteiorganisatsioone ei mobiliseeritud põllumajanduse kollektiviseerimise ülesannete lahendamisele. EK(b)P Keskkomitee aruandes ÜK(b)P Keskkomitee 1947. a. detsembris kirjutati: «Täiesti ebarahuldavalt täide-takse vabariigi parteiorganisatsiooni poolt ÜK(b)P Keskkomitee otsust 21. maist 1947. a. Vabariigis on loodud ainult 5 kolhoosi... Otsust ei viidud kõigi kommunistideni, mille tõttu kolhooside orga-niseerimine toimub äärmiselt aeglaselt... See on tõsiseks veaks meie töös, millele on pööratud kõigi maakondade parteikomiteede tähelepanu. Toimub ettevalmistustöö kolhooside moodustamiseks kõigis maakondades.»³

1947. a. lõpukuudel tehtud selgitus- ja organiseerimistöö tule-musena jõuti reas valdades 1948. a. jaanuaris veel 7 kolhoosi moo-dustamiseni. 5. jaanuaril 1948. a. toimus kolhoosi organiseerimise koosolek Pärnjõe külas Vändra vallas Pärnumaal.⁴ 14. jaanuaril 1948. a. kinnitas EK(b)P Keskkomitee büroo kolhooside moodus-tamise Albu ja Ambla valdades Järvamaal ning Harku vallas Har-jumaal. 21. jaanuaril kinnitati veel 3 kolhoosi moodustamine Võru-maal: Külaoru külas Vastseliina vallas ning Lusti ja Lilo-Raadi kü-lades Antsla vallas.⁵

Seega 1948. a. jaanuaris jõuti Eesti NSV-s esimeste kolhooside moodustamiseni 8 maakonnas, Võru maakonnas isegi 4 kolhoosi rajamiseni. Ühtki kolhoosi polnud veel Viru-, Viljandi- ja Hiiumaal.

Kolhoosiliikumise hoogustamiseks vabariigis kavandas EK(b)P Keskkomitee 1948. a. jaanuaris abinõud kogu vabariigi parteiorga-nisatsiooni, eelkõige maakondade, valdade ja külade parteiorgani-satsioonide mobiliseerimiseks põllumajanduse kollektiviseerimise ülesannete lahendamisele. Juba 10. jaanuaril 1948. a. Keskkomitee büroo arutas küsimust «Vabariigi parteiorganisatsiooni tööst kolhooside rajamisel». Kuna büroo liikmed esitasid Keskkomitee põl-lumajandusosakonna poolt ettevalmistatud otsuse projektile hul-galiselt täiendusi, lükkus otsuse vastuvõtmine edasi 26. jaanuarile 1948. a., mil EK(b)P Keskkomitee büroo laiendatud istung (sel-lest võtsid osa veel maakondade parteikomiteede sekretärid ja täitevkomiteede esimehed) võttis vastu otsuse «Parteiorganisat-sioonide tööst kolhooside rajamisel Eesti NSV-s».⁶

Mainitud otsus sai aluseks vabariigi parteiorganisatsiooni eda-sisele tööle põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel. Otsuse konstateerivas osas märgiti kõigepealt, et parteiorganisat-

³ EKPA, f. 1, nim. 47, sü. 25, l. 12.

⁴ EKPA, f. 6, nim. 6, sü. 5, l. 69.

⁵ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 223, l. 116, 117, 119, 131, 132.

⁶ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 310, l. 160.

sioonide töö kolhooside rajamisel jääb maha kehv- ja kesktalu-
poegade poliitilise aktiivsuse ja teadlikkuse kasvust. 12 esimese
kolhoosi organiseerimine ja initsiatiivgruppide loomine Võru-,
Lääne-, Pärnu- jt. maakondades kõneles sellest, et poliitiline olu-
kord külas ja töötava talurahva meeleolu oli viimastel kuudel tun-
duvalt muutunud kolhooside kasuks. Kuid vaatamata sellele, oli
veel paljude parteiorganisatsioonide töö sulaste, kehvikute ja keskmike
eesrindliku osa hulgas põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise
küsimustes väga nõrk. Otsus konstateeris ka parteiorganisatsioonide
nõrka tööd talupidajate-kommunistidega, mis ei taganud viimaste
eesrindlikku osa ja initsiatiivi kolhooside loomisel. Keskkomitee
büroo märkis, et maakondade parteikomiteed ja eriti Viru-, Hiiu- ja
Viljandimaa parteiorganisatsioonid alahindavad ÜK(b)P Keskkomitee
ajaloolist otsust ning näitavad põllumajanduse sotsialistliku
ümberkorraldamise alal üles täielikku muretust ja tegevusetust.
Samuti paljud Lääne-, Järva-, Saare-, Pärnu-, Harju-, Tartu- ja
Valgamaa partei-algorganisatsioonid ja vallakomiteed ei tee midagi
kolhooside rajamiseks. Kõike seda arvestades EK(b)P Keskkomitee
büroo otsustas:

Selgitada vabariigi kõigile parteiorganisatsioonidele ja kommunistidele,
et Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine on üheks
kogu vabariigi parteiorganisatsiooni ja iga kommunisti tähtsaimaks
ülesandeks:

— nõuda kõigilt maa ja linna kommunistidelt laiaulatusliku selgitustöö
läbiviimist sulaste, kehv- ja kesktalupoegade hulgas põllumajanduse
sotsialistliku ümberkorraldamise ülesannetest ja teedest, suunates
talupoegade poliitilist aktiivsust ja initsiatiivi kolhooside
rajamisele;

— tõhustada kolhooside eeliste ja kasulikkuse selgitamist üksik-
talumajapidamiste ees, paljastada kulakluse kolhoosivastast agita-
tsiooni, samuti kodanlike natsionalistide ja kulakute vaenulikku
«teooriat» kolhooside loomise võimatusest talundite süsteemi juures.
Peamine tähelepanu koondada põllumajandusliku artelli tüüp-
põhikirja ja kolhoosi töö praktiliste küsimuste selgitamisele;

— kohustada EK(b)P maakondade ja valdade komiteesid ning partei-
algorganisatsioone kolhooside rajamisel juhinduma ÜK(b)P Keskkomitee
21. mai 1947. a. direktiivist, mis nõudis:

- a) kiirustamise vältimist selles tähtsas töös ning vabatahtlikkuse
põhimõttest ranget kinnipidamist kolhooside rajamisel;
- b) kolhoosidesse esmajärjekorras kehvitalupoegade lülitamist;
- c) kolhooside rajamist kaasaegse põllumajandusliku tehnika baasil,
luues need hästi varustatud masina-traktorijaamade piirkonnas;

- d) organiseeritavate kolhooside muutmist eeskujulikeks majanditeks, mis suudavad tõestada kollektiivse majandamise kasulikkust ja seega propageerida kollektiviseerimise ideid talurahvahulkades.

Nendele oli lisatud veel viies nõue, mis keelas kolhoosidesse võtta kulakuid, kes olid maksustatud kõrgendatud põllumajandusmaksuga, saksa okupantide käsilasi ja bandiitide perekondi, kellele majandid olid vähendatud 5—7 ha-ni.

Maakondade ja valdade parteikomiteede, samuti partei-algorganisatsioonide tähelepanu juhiti vajadusele igati hoolitseda loodavate kolhooside eest, tagada, et töödistsipliin kolhoosides ei nõrgeneks, et töö oleks hästi organiseeritud, et ei esineks ebamajanduslikkust ja kolhoosi omandi riisumist. Otsus rõhutas, et kolhooside loomine ei vähenda, vaid suurendab parteiorganisatsioonide juhtivat osa ja vastutust põllumajanduse arendamise ja tõusu eest.

Maakondade ja valdade parteikomiteedelt nõuti veel küla kommunistide avangardse osa kindlustamist kolhooside loomisel, andes selleks neile konkreetseid ülesandeid initsiatiivgruppide moodustamiseks, kolhooside rajamiseks jne.

Otsus pidas vajalikuks laialt populariseerida talurahva hulgas kolhoosidele ja kolhoosnikele antavaid soodustusi ja eeliseid, sealhulgas ka soodustusi põllumajandusmaksu alal. Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonda kohustati koos põllumajandusosakonnaga kindlustama vajalike raamatute, brošüüride jt. kolhooside loomist käsitlevate materjalide tõlkimine eesti keelde (põllumajandusliku artelli tüüp-põhikiri — 50 000 eks. jm.). Otsuses olid kavandatud veel ülesanded poliitharidustöö, šeflustöö, komsomolitöö, kaubanduse jm. osas.

EK(b)P maakonna-, linna-, rajooni- ja vallakomiteesid ning partei-algorganisatsioone kohustati 20. veebruariks 1948. a. tagama EK(b)P Keskkomitee büroo antud otsuse läbiarutamine kinnistel parteikoosolekutel ning kindlaks määrama kommunistide konkreetsed ülesanded otsuse realiseerimiseks. Nähti ette koosolekutest vabariigi, linnade ja maakondade juhtivate töötajate osavõtt. Valdadesse otsustati komandeerida vähemalt 50 vabariigi juhtivat töötajat, kellega Keskkomitee sekretär V. Kuusik pidi enne läbi viima instruktiivse nõupidamise.⁷

EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsusega tõsteti põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ülesanne kogu vabariigi parteiorganisatsiooni, eriti aga maakondade ja valdade parteiorganisatsioonide tähelepanu keskpunkti. 1948. a. jaanuaril lõpupäeval toimus pingeline töö partei-algorganisatsioonide koosolekute ettevalmistamisel. Keskkomitee büroo otsus arutati läbi kõigis vabariigi partei-, komsomoli- ja ametiühingorganisatsioonides. Otsuse arutamist tööstusettevõtete partei-

⁷ EKPA, f. 1, nim. 1. sü. 223, l. 192—201.

organisatsioonide koosolekutel on analüüsinud A. Panksejev oma raamatus «Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamise eest aastail 1944—1960»,⁸ käesoleva artikli autor käsitleb seetõttu otsuse arutelu üksnes valdade parteiorganisatsioonides. Maakondade ja valdade parteiorganisatsioonid olid antud perioodiks oluliselt kasvanud ning tugevnenud. 76 valdas olid moodustatud juba parteikomiteed. Valdade parteiorganisatsioonide võrk 1948. a. algul nägi välja järgmine:

Tabel 1

**Parteiorganisatsioonide ja kommunistide arv Eesti NSV valdades
1. jaanuaril 1948⁹**

(Sulgudes toodud kommunistide arv parteiorganisatsioonides)

	Partei-alg-organisatsioonide	Kandidaadi-gruppe	Partei ja komsomoli-gruppe	Üksik-kommuniste	Kommuniste		
					KOKKU	Neist	
						partei-liik-meid	kandi-daate
Valla ja küla territo-riaalseid	303(2544)	16(61)	1(3)	8	2616	1735	881
Sovhooside	38(193)	4(14)	1(3)	1	211	170	41
MTJ-de	22(128)	—	—	—	128	108	20
Kolhooside	1(7)	1(5)	—	—	12	9	3
KOKKU	364(2872)	21(80)	2(6)	9	2967	2022	945

Kõikide maakondade parteikomiteede poolt koostati partei-algorganisatsioonide kinniste koosolekute läbiviimise graafikud. Koosolekute läbiviimise abistamiseks komandeeriti valdadesse peale vabariigi juhtivate töötajate hulgaliselt ka maakondade vastutavaid töötajaid.

Koos EK(b)P Keskkomitee büroo otsusega «Parteiorganisatsioonide tööst kolhooside rajamisel Eesti NSV-s» saadeti algorganisatsioonidesse kõigile kommunistidele tutvumiseks veel EK(b)P Keskkomitee kiri «Eesti NSV-s organiseeritavate kolhooside vormistamise korrast», mis konkretiseeris esialgseid juhtnõure ja praktikat kolhooside moodustamise korra kohta.

Veebruari esimesel dekaadil toimusid parteiorganisatsioonide koosolekud valdades võrdlemisi loiuult ja passiivselt. 11. veebruaril 1948. a. vastuvõetud EK(b)P Keskkomitee büroo otsuses «Puudustest kinniste parteikoosolekute läbiviimisel EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse «Parteiorganisatsioonide

⁸ Vt. A. Panksejev, op. cit., lk. 52—55.

⁹ EKPA, f. 1, nim. 22, sü. 27, l. 30.

nide tööst kolhooside rajamisel Eesti NSV-s» läbiarutamisel» konstateeriti, et koosolekutel ei saavutata partei poliitika sügavat selgitamist kommunistidele kolhooside ülesehitustöö küsimustes ja konkreetsete ülesannete aktiivset arutelu. Koosolekute puuduliku ettevalmistuse tõttu mitmete valdade parteiorganisatsioonides kommunistid koosolekutel ei esinenud, ei öelnud oma arvamust kolhooside rajamise kohta. Büroo kohustas maakondade, linna- ja rajoonikomiteede sekretäre kindlustama isiklikult parteikoosolekute läbiviimine kõrgel ideelisel tasemel, tagama Keskkomitee otsuse ja kirja aktiivne arutelu, ning näitama iga kommunisti ülesanded selgitustöö läbiviimisel, initsiatiivgruppide loomisel ja kolhooside organisatsioonilis-majanduslikul kindlustamisel.¹⁰

Parteiorganisatsioonide koosolekud EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse läbiarutamiseks suudeti põhijoontes läbi viia ühe kuu jooksul. 28. veebruariks 1948. a. olid koosolekud toimunud 1036 parteiorganisatsioonis, sealhulgas kõikide valdade parteiorganisatsioonides. Ligi 80-s parteiorganisatsioonis olid koosolekud toimumata kvoorumi puudumise tõttu. Koosolekutest võttis osa 11 418 inimest ehk 76% kommunistidest. Läbirääkimistel oli esinenud sõnavõtuga 3475 inimest ehk 30,5% koosolekuist osavõtnuist. Oma enamikus olid koosolekud toimunud aktiivselt ja asjalikult. Ettekannetega esinesid koosolekuil põhiliselt EK(b)P Keskkomitee ja maakondade parteikomiteede esindajad, kuid mõnedes parteiorganisatsioonides ka vallakomitee või algorganisatsiooni sekretärid. Ettekandjatele esitati hulgaliselt küsimusi. Neist kõige sagedamini korduvad olid: Kuidas toimida põllumajanduslikele ühistutele kuuluva inventariga, kui osa ühistu liikmeid astub kolhoosi?

Kust saavad ülalpidamist töövõimetud?

Kas võib kolhoosi võtta isikuid, kelle perekonna liikmeid on represseeritud nõukogude organite poolt?

Kust võtab kolhoosnik oma karjale sööta?

Millised soodustused on neile, kes kolhoosi astudes annavad ühisomandiks rohkem vara?

Miks kulakut ei või võtta kolhoosi?

Kas kolhoosniku isiklikku kasutusse jäävate loomade pealt määratakse riiklikud kohustused? jne.

Sõnavõttudes ja vastuvõetud otsustes kiitsid kommunistid EK(b)P Keskkomitee otsuse heaks ja õigeaegseks. Näit. Läänemaal Noarootsi valla partei-algorganisatsiooni koosolekul keskmik, ÜK(b)P liikmekandidaat sm. Sarapuu ütles: «Keskkomitee otsus tõstis õigeaegselt üles kolhooside loomise Eestis. Paljud talupojad juba ammu räägivad, et vaja organiseerida kolhoos, kuid nendega pole sellest seni keegi rääkinud.»¹¹ Torma valla parteiorganisat-

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 224, l. 94.

¹¹ EKPA, f. 1, nim. 47, sü. 41, l. 12.

siooni koosolekul Tartumaal vallakomitee sekretär F. Summer rääkis: «Peame tunnistama ausalt, et Torma valla partei-algorganisatsioon ei ole asunud täie tõsidusega kolhooside organiseerimistöö etteotsa. Äärmiselt nõrk on senini olnud töö sulaste ja kehvikute hulgas, neile põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise küsimuste selgitamisel ja propageerimisel. Olukorra parandamiseks ja tehtud vigade kõrvaldamiseks peame asuma kiiresti laialdasele selgitustööle.»¹² Enamikul koosolekutest kavandatigi konkreetsed üritused selgitustööks talurahva laiades hulkades, kolhooside organiseerimiseks ja võitluseks kulakute ja kodanlike natsionalistide kolhoosivastase propaganda vastu. Näiteks Viljandi valla parteiorganisatsiooni koosolekul 22. veebruaril 1948. a. vastuvõetud otsus kinnitas kommunistid kollektiviseerimisalase selgitustöö läbiviimiseks valla 6 külanõukogu juurde (iga külanõukogu peale 2—3 kommunisti); 1. märtsiks 1948. a. otsustati igas külanõukogus organiseerida põllumajandusliku artelli põhikirja tundmaõppimise ring, samas kinnitati ka ringi juhendajad; taluomanikke-kommuniste kohustati olema eeskujuks põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel; EK(b)P Viljandi vallakomiteed (sekretär L. Holm) kohustati kaks korda kuus kommunistidega läbi viima seminare põllumajanduse kollektiviseerimisest ja süstemaatiliselt kuulama kommunistide aruandeid nende tehtud tööst põllumajanduse kollektiviseerimisel; külanõukogudesse suunatud kommuniste kohustati individuaalselt vestlema talupoegadega põllumajanduse kollektiviseerimisest ning 28. veebruarist kuni 3. märtsini 1948. a. läbi viima külanõukogudes sulaste ja kehvikute koosolekuid; kõiki kommuniste kohustati pidevalt paljastama kulakute vastuagitatsiooni põllumajanduse kollektiviseerimisele.¹³

Anija valla parteiorganisatsiooni koosolekul 12. veebruaril 1948. a., kus ettekandega esines EK(b)P Harjumaa Komitee sekretär R. Meijel, esinesid kommunistid asjalike sõnavõttudega, tuues esile ettetulevaid raskusi küla sotsialistlikul ümberkorraldamisel. Vastuvõetud otsus kohustas kõiki kommuniste tundma õppima põllumajandusliku artelli põhikirja, muretsema endale kollektiviseerimist käsitlevat kirjandust ning selgitama talupoegadele kollektiviseerimise olemust ja eeliseid; 14 kommunisti kinnitati külade juurde kohustusega pidevalt neis läbi viia selgituskoosolekuid põllumajanduse kollektiviseerimise ülesannetest; vallakomitee sekretäri H. Ilvest kohustas koosolek hiljemalt 20. veebruariks läbi viima algorganisatsioonide koosolekud, kus põhjalikult selgitada kommunistidele kolhooside organiseerimise korda, ühtlasi koostama samaks tähtjaks konkreetne selgitustöö plaan kolhooside moodustamiseks; komsomoli vallakomiteed kohustas koosolek selgitama kommunistlikele noortele kollektiviseerimisalaseid põhi-

¹² EKPA, f. 1, nim. 37a, sü. 130, l. 17.

¹³ EKPA, f. 475, nim. 2, sü. 2, l. 11.

küsimusi, ning teadlikumaid kommunistlikke noori rakendama selgitustööle talupidajate hulgas, taotledes, et kommunistlikud noored oleksid koos talupidajate-kommunistidega algatajaks initsiatiivgruppide loomisel.¹⁴

Sama aktiivselt ja asjalikult toimusid koosolekud Kohtla, Jõhvi ja Undla valdades Virumaal, Põide vallas Saaremaal, Käina vallas Hiiumaal, Kareda ja Paide valdades Järvamaal, Jõgeva, Sadala ja Äksi valdades Tartumaal, Holstre ja Karksi valdades Viljandimaal, Juuru, Kohila, Rapla ja Raikküla valdades Harjumaal, Kirbla, Noarootsi ja Märjamaa valdades Läänemaal ning veel paljudes valdades. Nende valdade parteiorganisatsioonides vastuvõetud otsustes kavandati konkreetseid ja jõukohased ülesanded, jaotati need kohe kommunistide vahel, ning järgneva pideva ja sihikindla tööga rakendati põhiline osa küla kommunistidest põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ülesannete lahendamisele.

Üksikute valdade parteiorganisatsioonide koosolekutel piiruti üldiste ülesannete püstitamise ja kohustati vallakomiteed või algorganisatsiooni sekretäri andma kommunistidele konkreetseid ülesandeid, mis kohati aga venis küllalt pikale, nagu Vajangu vallas Järvamaal, Kuigatsi vallas Valgamaal jm. Näit. Kuigatsi valla partei-algorganisatsiooni koosolekul 11. veebruaril 1948. a. kohustati algorganisatsiooni sekretäri jaotama kommunistidele selgitustöö läbiviimiseks külad, kus on loota kolhoosi organiseerimist, kuid ülesannete jaotamiseni jõuti alles 1948. a. juulis.¹⁵

Mõnede valdade parteiorganisatsioonid püstitasid oma otsustes ebareaalsete tähtaegu initsiatiivgruppide ja kolhooside moodustamiseks. Näit. Viljandimaa Suislepa valla partei-algorganisatsioon kohustas oma koosolekul 17. veebruaril 1948. a. 6 kommunisti kindlustama initsiatiivgruppide loomine 1. märtsiks 1948. a.¹⁶ Valgamaa Hummuli ja Pärnumaa Orajõe valdade partei-algorganisatsioonid kohustasid kommuniste organiseerima initsiatiivgruppide 3 päeva jooksul.¹⁷ Võrumaal Ruusmäe valla parteikoosolek kohustas kommunist Orhidejevit organiseerima 1. aprilliks 1948. a. kolhoos oma talu ümber. Kommuniste Zilkinit, Saaremäed ja Kollingit kohustati organiseerima 1. aprilliks kolhoosid oma valimisringkondades ning kommunist Feodorovit valla hobulaenutuspunkti ümber.¹⁸ Järelikult partei-algorganisatsioon orienteeris kommuniste lühikese aja jooksul kolhooside massilisele rajamisele, mis EK(b)P Võrumaa Komitee büroo arvates polnud kooskõlas EK(b)P Keskkomitee büroo otsusega ning ta muutis Ruusmäe

¹⁴ EKPA, f. 11, nim. 10, sü. 23, l. 88—91.

¹⁵ EKPA, f. 882, nim. 1, sü. 14, l. 10.

¹⁶ EKPA, f. 457, nim. 2, sü. 1, l. 5.

¹⁷ EKPA, f. 888, nim. 1, sü. 5, l. 7; f. 724, nim. 1, sü. 15, l. 6.

¹⁸ EKPA, f. 1180, nim. 3, sü. 1, l. 65.

valla partei-algorganisatsiooni otsuse ja pani ette läbi viia uus koosolek. Uue koosoleku läbiviimist pidas Võrumaa Komitee vajalikuks ka Misso valla partei-algorganisatsioonis, kus koosolek oli toimunud täiesti passiivselt, Keskkomitee otsust tegelikult ei arutatud.¹⁹

Passiivseid koosolekuid toimus veel mitmetes valdades (Iisaku, Mahu ja Roela valdades Virumaal, Haanja ja Järvesuu valdades Võrumaal, Kambja vallas Tartumaal, Kullamaa vallas Läänemaal jm.), kus kuulati ära ettekanne, esitati mõned küsimused ja võeti vastu üldsõnaline otsus, mis konkreetselt kedagi ei kohustanud.

Leidus ka üksikuid valdade partei-algorganisatsioone, mille koosolekutel küll igati toetati partei suunda põllumajanduse kollektiviseerimisele, võeti vastu omapoolsed üpris konkreetsed otsused, määrati kommunistidele ülesanded jne., kuid esialgu midagi nimetamisväärset otsuste realiseerimiseks ei tehtud.

Üsikutel valdade partei-algorganisatsioonide koosolekud näitasid ka, et kaugeltki mitte kõik kommunistid, eriti kommunistid-talupidajad ei mõista veel põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise vajadust, et põllumajanduse kollektiviseerimise ülesanne oli nendele ootamatuseks. Mõnedes sõnavõttudes peeti põllumajanduse kollektiviseerimist Eesti NSV-s varajaseks. Kõige kujukamalt ilmnis see Kuremaa valla partei-algorganisatsiooni koosolekul Tartumaal, kus algorganisatsiooni sekretär E. Meiborodkina avaldas arvamust, et «Kuremaa vallas on veel vara tegelda kolhoosidega. Tarvis algul kehvikud ja uusmaasaajad tõsta keskmike tasemele, keskmikele anda mõista, et neile pole nagnii jõukohane maksta riiklikke makse ja nad ise lähevad kolhoosi.» Tema mees, kommunist-talupidaja sm. Mei ütles: «Mingil juhul ma kolhoosi ei astu, parem lähen tööstusse.»²⁰ Harjumaa Kuusalu valla parteiorganisatsiooni koosolekul rääkis kommunist E. Tamm: «Viimase ajani ma rääkisin oma küla inimestele, et Eestis kollektiviseerimist ei tule. Kuidas ma nüüd samadele talupoegadele hakkan vastupidist rääkima.»²¹ Taolised avaldused tulenesid sellest, et enamikus maakondades polnud kommuniste eelnevalt ette valmistatud küla suunamiseks sotsialistlikule arenguteele.

Lähtudes EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsusest «Parteiorganisatsioonide tööst kolhooside rajamisel Eesti NSV-s», koostasid maakondade parteikomiteed kollektiviseerimisiikumise sihikindlaks ja plaanipäraseks juhtimiseks plaanid, mis nägid ette abinõud valdade parteiorganisatsioonide suunamiseks ja abistamiseks põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ülesannete lahendamisel.

¹⁹ EKPA, f. 1, nim. 27, sü. 37, l. 173.

²⁰ EKPA, f. 1, nim. 47, sü. 41, l. 18.

²¹ EKPA, f. 944, nim. 1, sü. 19, l. 10.

Enamikus vabariigi valdades laienes pärast EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse läbiarutamist parteikoosolekutel tunduvalt kolhoosikorra kasuks tehtav propaganda ja agitatsioon. Põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamisega seotud probleemid hakkasid domineerima rahvakoosolekutel ja kogunemistel valdades, samuti grupi- ja individuaalvestlustes. Ettekannete ja selgitavate sõnavõttudega talurahva ees partei poliitikast külas hakkasid sageli esinema partei- ja nõukogude töötajad. Järsult laienes kolhoosikorra kasuks tehtav propaganda ka ajakirjanduses.

Rööbiti poliitilise selgitustööga aktiveeris valdades, kus parteiorganisatsioonid olid kavandanud reaalsed ja konkreetsed ülesanded ning kus valdade parteikomiteede ja algorganisatsioonide sekretärid organiseerisid ja kontrollisid otsuste täitmist, ka organiseerimistöö initsiatiivgruppide ja kolhooside moodustamiseks. Esireas sammusid loomulikult vallad tugevamate ja suuremate parteiorganisatsioonidega, keda juhtisid vallakomiteed.

Vajalikku järjekindlust EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse täitmiseks kavandatud ülesannete realiseerimisel osutasid näiteks EK(b)P Jõgeva Vallakomitee Tartumaal, kus alates veebruari lõpust kuulati regulaarselt kommunistide aruandeid neile antud ülesannete täitmisest kollektiviseerimise alal, samuti Antsla, Juuru, Jõhvi, Kohtla, Käina, Paide, Holstre, Undla ja Võru valdade parteikomiteed. Kohtla, Käina ja Äksi vallakomiteede initsiatiivil arutati mainitud valdade parteiorganisatsioonide üldkoosolekutel juba 1948. a. märtsis EK(b)P Keskkomitee 26. jaanuari 1948. a. otsuse täitmise käiku.

Kolhoosikorra kasuks tehtava poliitilise selgitustöö, nii suulise kui trükisõnalise, muutumine laiaulatuslikuks, konkreetseks ja sihikindlaks, siis organiseerimistöö tõhustamine, samuti jätkuv võitlus kulakluse vastu, tema kolhoosivastase agitatsiooni ja laimu paljastamine, viisid initsiatiivgruppide ja kolhooside rajamise tempo tõusule vabariigis. Juba EK(b)P Keskkomitee büroo otsuse läbiarutamise käigus, eriti aga pärast parteikoosolekuid elavnes initsiatiivgruppide moodustamine. Viimaste eesotsas seisis enamikus valdades küla kommunistid, keda parteiorganisatsioonide poolt oli kohustatud vastavat initsiatiivi näitama.

5. märtsiks 1948. a. oli vabariigis vormistatud ja kinnitatud 86 initsiatiivgrupp, neist Harjumaal — 5, Hiiumaal — 1, Järva-
maal — 11, Pärnumaal — 9, Saaremaal — 6, Tartumaal — 11, Valgamaal — 6, Viljandimaal — 12, Virumaal — 4 ja Võrumaal — 7. Kolhoose oli samaks ajaks suudetud moodustada juurde aga kõigest 4 (Tarvastu vallas Viljandimaal, Kaagjärve vallas Valgamaal, Võru vallas Võrumaal ja Juuru vallas Harjumaal).²²

²² EKPA, f. 1, nim. 47, sü 41, l. 27.

Teatud hoogu põllumajanduse kollektiviseerimise alasele selgitus- ja organiseerimistöele andis juurde 1948. a. aprillis toimunud Eesti NSV töötava talurahva III kongress, kus põllumajanduse ühe peamise ülesandena püstitati sotsialistlikule suurtootmisele üleminek, ning järgnevalt kongressi materjalide läbiarutamine arvukatel rahvakoosolekutel valdades.

Kõik see tagas, et kolhooside rajamise ülesanded tõusid kõikides maakondades ja enamikus valdadest aktuaalselt päevakorda. Kuigi parteiorganisatsioonide kavandatud plaane ja vastuvõetud otsuseid ei suudetud kaugeltki realiseerida, organiseeriti 1948. a. I poolal Eesti NSV-s siiski 53 uut kolhoosi. Kolhooside moodustamisest maakondades ja valdades 1948. a. I poolal annab ülevaate tabel 2.

Seega, nagu tabelist näha, kolhooside moodustamine edenes hoogsamalt 1948. a. märtsis ja aprillis. Maakondadest asusid esirinnas Võru- ja Pärnumaa. Üksnes Hiiumaal ei jõutud veel kolhooside moodustamiseni. 236-st vallast olid kolhoosid rajatud juba 49 vallas.

Seoses kevadiste põllutööde algusega töö uute kolhooside rajamisel soikus — mais moodustati ainult 1, juunis mitte ühtki kolhoosi.

Kuigi EK(b)P Keskkomitee büroo oma otsuses 10. maist 1948. a. «Loengulise propaganda olukorrast vabariigis» nõudis erilise tähelepanu pööramist eesti küla sotsialistliku ümberkorraldamise propaganda tugevdamisele,²³ kippus see kevadkülviperioodil valdades hoopis vaibuma. Olukorda ei parandanud nimetamisväärselt ka EK(b)P Keskkomitees 17.—18. maini 1948. a. läbiviidud valdade partei-algorganisatsioonide sekretäride seminar, samuti 8.—9. juunini 1948. a. toimunud külanõukogude partei-algorganisatsioonide sekretäride seminar (91-st sekretärist võttis osa ainult 44) ning Keskkomitee sekretäri V. Kuusiku esinemine seminaridel teemal «Partei poliitikast kolhooside rajamisel ja organisatsioonilis-majanduslikul kindlustamisel»,²⁴ milles nõuti kollektiviseerimistöö igakülgselt tugevdamist kohtadel.

Peale põllumajandusliku hoogtöö perioodi seletub seisak kolhooside rajamisel 1948. a. kevad-suvisel perioodil veel järgmiste asjaoludega:

1. Suur osa talupoegi, nende hulgas paljud kommunistid võtsid äraootava seisukoha. EK(b)P Saaremaa Komitee sekretär A. Siškin rääkis EK(b)P Keskkomitee XXI pleenumil 1948. a. aprillis: «Kogu maakonna talupojad teatavad otseselt läbiviidavatel koosolekutel, et me otsustame kolhooside loomise selle aasta sügisei, siis kui vaatame, milliseid tulemusi saavutasid kolhoosid, mis

²³ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 226, l. 155.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 27, sü. 222, l. 82.

Kolhooside rajamine Eesti NSV-s 1948. a. I poolel²⁵

Tabel 2

Maakonnad	Kolhoosid rajati järgmistes valdades						Kokku oli 1. juuniks 1948. a. kolhoose
	jaanuar	veebruuar	märts	aprill	mai	juuni	
Harjumaa	Harku — 1	Juuru — 1	Rapla — 1 Raik- küla — 1	Nissi — 1	Kohi- la — 1	—	6
Hiiumaa	—	—	—	—	—	—	—
Järvamaa	Albu — 1	—	Säre- vere — 1	Väätsa — 1	—	—	6
Läänemaa	Ambla — 1	—	Paide — 1	Käru — 1	—	—	5
	—	—	—	Kirbla — 1 Noa- rootsi — 1 Vormsi — 1 Lihula — 1	—	—	
Pärnumaa	Vändra — 1	—	Orajõe — 1 Halinge — 1 Tori — 2	Are — 1 Rajangu — 2	—	—	8
Saaremaa	—	—	—	Pärsa- maa — 2 Kures- saare — 1 Põide — 1 Kihel- konna — 1	—	—	6
Tartumaa	—	—	Elva — 1 Sadala — 3	—	—	—	5
Valgamaa	—	Kaag- järve — 1	—	Põdrala — 1	—	—	3
Viljandi- maa	—	Tarvas- tu — 1	Holstre — 1	Kõo — 1 Taevere — 1 Olust- vere — 1	—	—	5
Virumaa	—	—	Jõhvi — 2 Vao — 1	Undla — 1 Küti — 1	—	—	5
Võrumaa	Antsla — 2 Vastse- liina — 1	Võru — 1	Räpina — 1	Antsla — 1 Varstu — 1 Võru — 1	—	—	9
KOKKU	7	4	17	24	1	—	58

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 3, 223, l. 116—119, 131—133; sü. 224, l. 6, 124, 125, 144, 151; sü. 225, l. 33, 45—47, 96—168, 182—186; sü. 226, l. 13—26, 56—63, 139.

on juba moodustatud, kuidas ja kui palju teenisid nendes kolhoosides kolhoosnikud.»²⁶

2. Maakondade parteikomiteed, olles mais-juunis pingsalt ametis loodud kolhooside organisatsioonilis-majandusliku kindlustamisega, nõrgendasid nõudlikkust partei vallakomiteede ja valdade partei-algorganisatsioonide vastu uute kolhooside rajamisel.

Kuigi EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse realiseerimise plaanides nähti ette kuulata regulaarselt valdade parteiorganisatsioonide aruandeid Keskkomitee otsuse täitmisest, tehti seda väga harva. 1948. a. I poolel kuulati maakondade parteikomiteede büroode istungitel ainult 10 valla parteiorganisatsiooni aruanded: 24. veebruaril Järvamaa Komitee büroo istungil Võhmuta ja Kareda valdade, 11. märtsil Väinjärve valla parteiorganisatsioonide aruanded; 14. mail Võrumaa Komitee bürool Lasva valla parteikomitee aruanne; 22. mail Harjumaa Komitee bürool Keila ja Padise valdade parteikomiteede aruanded; 29. mail Läänemaa Komitee bürool Varbla valla partei-algorganisatsiooni aruanne, ning Hiiumaa Komitee bürool 10. märtsil Pühalepa, 7. aprillil Käina ja 26. mail Emmaste valdade parteiorganisatsioonide aruanded.²⁷

Kõigi nende töö tunnistati nõrgaks või mitterahuldavaks. Varbla valla partei-algorganisatsiooni sekretär võeti kohalt maha, kuna ülejäänuid hoياتati — kui nad oma tööd ei paranda, võetakse rangetele parteilisele vastutusele. Mainitud valdades tagas see kollektiviseerimistöö teatud elavnemise.

Kuid enamikus ülejäänud valdadest viis maakondade parteikomiteede leppimine valdade parteikomiteede ja algorganisatsioonide tegevusetusega kolhooside rajamisel selleni, et nõrgenes poliitiline selgitustöö, samuti organisatsiooniline töö sulaste, kehvikute ja keskmike hulgas kolhooside moodustamiseks. Kommunistidele antud ülesannete täitmist rangelt ei nõutud ega kontrollitud. Üksikutes valdades, kus parteiorganisatsioonid võtsid kollektiviseerimist kui järjekordset ajutist kampaaniat, lasti kollektiviseerimisalasel selgitus- ja organiseerimistööil täielikult vaibuda. Näiteks Võrumaal Haanja, Misso ja Ruusmäe valdade partei-algorganisatsioonide tööplaanid aprillist juunini 1948. a. mingisuguseid üritusi selgitustöö läbiviimiseks ega kolhooside organiseerimiseks üldse ette ei näinud. Tingitud oli see ilmselt sellest, et isegi mõned partei-algorganisatsioonide sekretärid, olles nõrgad marksismi-leninismi teoorias, ei mõistnud põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise paratamatust või polnud suutelised sellealast selgitustööd suunama. Mõnedes valla-parteiorganisatsioonides, kus EK(b)P Keskkomitee 26. jaanuari 1948. a. otsuse arutamisel tehti suuri plaane, võeti vastu konkreetsed otsused

²⁶ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 391, l. 100.

²⁷ EKPA, f. 1, nim. 27, sü. 216, l. 68—93.

jne., soikus partei-algorganisatsioonide sekretäride vähese initsiatiivi ja nõudlikkuse tõttu peatselt töö. Näit. Võrumaal Saatse valla partei-algorganisatsiooni koosolekul 5. veebruaril 1948. a. anti kommunistidele konkreetne ülesanne 2 initsiatiivgrupi moodustamiseks. 16. märtsil 1948. a. oli partei-algorganisatsiooni koosoleku päevakorda võetud küsimus: «Kuidas kommunistid täidavad parteilisi ülesandeid». Läbirääkimistel oli juttu küll metsavarumise jt. taoliste ülesannete täitmisest, kuid kollektiviseerimisalastest ülesannetest mindi vaikides mööda. Üksnes vastuvõetud otsuses märgiti: «Kolhooside suhtes oli võetud otsus vastu ja moodustatud kommunistidest grupid, kes viivad teatavates rajoonides läbi initsiatiivgrupi loomise, kuid seda pole keegi teostanud ja keegi pole nende kommunistide tööd kontrollinud.»²⁸ Ka pärast antud koosolekut jäi olukord pikka aega samaks. Virumaal Assamalla vallas 13. veebruaril 1948. a. toimunud partei-algorganisatsiooni koosolekul kommunist E. Muldma lubas Kullinga külas organiseerida lähemal ajal kolhoosi. Koosoleku otsusega tehtigi see talle parteiliseks ülesandeks, samalaadsed konkreetset ülesanded määrati veel mitmele kommunistile. Et algorganisatsiooni sekretär J. Lahesalu mingit initsiatiivi ega nõudlikkust ei näidanud, siis jäid otsus ja kommunistide ülesanded esialgu ainult paberile. Alles 1948. a. septembri lõpul, kui valiti uus algorganisatsiooni sekretär, hakkas vallas asi liikuma.²⁹

Paljudes valdades pidurdas initsiatiivgruppide ja kolhooside moodustamist asjaolu, et osa talupoegi-kommunistide olid veel eramanduse kammitsais, polnud veendunud kolhoosikorrade ülemineku vajaduses ega täitnud seetõttu parteiorganisatsioonide otsuseid, mis kohustasid neid näitama eeskujuna ja initsiatiivi põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel. Enamus valdade parteiorganisatsioonide suhtus aga neisse kommunistidesse esialgu liberaalselt.

1948. a. suvel oli veel palju valdu, kus polnud moodustatud ainsatki initsiatiivgruppi, mõnedes valdades figureerisid initsiatiivgrupid üksnes paberil, mõnedes lasti suve jooksul koguni laguneda (Särevere ja Väinjärve valdades Järvemaal, Kuressaare ja Põide valdades Saaremaal). Kõik see kokkuvõttes viiski uute kolhooside loomise vaibumisele.

Maakondades ja valdades kolhooside loomisel tehtava selgitus- ja organiseerimistöö intensiivistamiseks EK(b)P Keskkomitee büroo võttis 23. juunil 1948. a. vastu otsuse «Kolhooside rajamise käigust vabariigis». Otsuses toodi esile sel alal esinevad tõsised puudused ning kavandati abinõud parteikomiteede ja valdade parteiorganisatsioonide vastutuse ja organisatsiooniliku töö otsustavaks tõstmiseks kolhooside rajamisel. Selleks büroo nõudis

²⁸ EKPA, f. 1211, nim. 3, sü. 1, l. 23.

²⁹ EKPA, f. 1281, nim. 3, sü. 1, l. 10–11.

oma 26. jaanuari 1948. a. otsuse «Parteiorganisatsioonide tööst kolhooside rajamisel Eesti ESV-s», samuti parteiorganisatsioonide oma otsuste täitmise käigu arutamist valdade parteiorganisatsioonide kinnistel koosolekutel, ning maakondade parteikomiteede büroode istungitel partei vallakomiteede, valdade ja külade parteiorganisatsioonide sekretäride aruannete ärakuulamist nende tööst kolhooside loomisel ja olemasolevate kolhooside organisatsioonilis-majanduslikul kindlustamisel. Vallakomiteedelt ja valdade parteiorganisatsioonidelt nõudis otsus lähemal ajal igas vallas ühe või mitme initsiatiivgrupi organiseerimist, ning kõigilt kommunistidelt-talupidajatelt isikliku algatuse näitamist initsiatiivgruppide ja kolhooside loomisel. Nähti ette 1948. a. juulis kommunistide-talupoegade maakondlike nõupidamiste läbiviimine, samuti kõigis külanõukogudes sulaste ja kehvikute koosolekute läbiviimine partei poliitika selgitamiseks kolhooside loomisel.³⁰

1948. a. juulis-augustis toimusid Keskkomitee büroo antud otsuse põhjal enamikus valdades kinnised parteikoosolekud, kus arutati EK(b)P Keskkomitee büroo 1948. a. 26. jaanuari, samuti oma parteiorganisatsiooni otsuste täitmise käiku. Paljudest koosolekutest võtsid osa ka maakondade parteikomiteede esindajad. Koosolekutel võeti kriitika alla kommunistid, kes oma ülesandeid polnud täitnud ning otsustati tõsta nõudlikkust nende vastu ja seda eelkõige neile antud kollektiviseerimisalaste ülesannete täitmisel. Jõhvi valla parteiorganisatsiooni koosolek 15. juulil 1948. a. näiteks mõistis otsustavalt hukka kommunistide Haaviste, Uleksini ja Lehe suhtumise parteiliste ülesannete täitmisel ning otsustas edaspidi rangelt nõuda nende täitmist.³¹ Harku valla parteiorganisatsiooni koosolek Harjumaal 22. juulil 1948. a. otsustas:

1. Kohustada iga kommunisti oma isikliku selgitustööga moodustama vähemalt üks initsiatiivgrupp või kolhoos tema piirkonnas enne sügiskülvi algust. Selleks,

a) viia 25. juuliks 1948. a. külade gruppides läbi koosolekud sulaste ja kehvikutega;

b) ära kuulata vallakomitee istungil kommunistide Aulalu, Piirsoni ja Kivistiku aruanded koosoleku otsuse täitmise käigust.

2. Partei-algorganisatsioonide koosolekutel ära kuulata üksikute kommunistide aruanded tehtud tööst.

3. Kohustada vallakomiteed osutama igakülgset abi moodustatavatele initsiatiivgruppidele ja kolhoosidele.³²

Mõnedes valdade parteiorganisatsioonides määrati kommunistidele-talupidajatele tähtjad, mille kestel nad pidid esitama avalduse initsiatiivgruppi või kolhoosi astumiseks. Näit. Viljandimaa

³⁰ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 227, l. 117—120.

³¹ EKPA, f. 1794, nim. 1, sü. 4, l. 34.

³² EKPA, f. 11, nim. 10, sü. 27, l. 31—32.

Raudna valla parteiorganisatsiooni koosoleku otsus 9. juulist 1948. a. nõudis «kõikidelt kommunistidelt, kellel on isiklik majapidamine, avalduste esitamist valla Täitevkomiteele kolhoosi astumiseks hiljemalt 15. juuliks 1948. a.»³³ Põide valla parteiorganisatsioon Saaremaal otsustas «kommunistide, kes omavad isikliku majapidamise ja on äraootaval seisukohal initsiatiivgruppi või kolhoosi astumisel, personaalküsimus võtta viibimata partei-algorganisatsioonide üldkoosolekutel arutusele.»³⁴ Üksikute parteiorganisatsioonide koosolekutel konkretiseeriti kommunistidele antud ülesandeid selgitus- ja organiseerimistöö läbiviimiseks initsiatiivgruppide ja kolhooside moodustamiseks.

Maakondade parteikomiteedest arutasid EK(b)P Keskkomitee büroo mainitud otsust Saaremaa Komitee maakondliku parteiaktiivi koosolekul ja Pärnumaa Komitee büroo oma istungil. EK(b)P Tartumaa, Viljandimaa ja Võrumaa Komiteed viisid 1948. a. juulis läbi valdade parteikomiteede ja algorganisatsioonide sekretäride seminarid, kus töötati läbi EK(b)P Keskkomitee büroo 23. juuni 1948. a. otsus ja analüüsi põjalikult parteiorganisatsioonide tööd kolhooside rajamisel.

Seejärel asusid maakondade parteikomiteede bürood regulaarselt ära kuulama valdade parteikomiteede ja algorganisatsioonide sekretäride aruandeid EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse täitmise käigust, kindlustades sellega ka suure osa mahajäävate valdade parteiorganisatsioonide mobiliseerimise põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ülesannete lahendamisele.

Valdade parteikomiteed ja algorganisatsioonid hakkasid omakorda nõudma aru kommunistidelt. Näiteks Hümmlu valla parteiorganisatsioon Valgamaal kuulas oma koosolekul 1948. a. 29. juulil ära kõigi algorganisatsiooni liikmete aruanded EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse täitmisest juulikuu jooksul.³⁵ Mõnede valdade parteikomiteede istungitel kuulati ära initsiatiivgruppide esimeeste aruandeid.

Kõik see tagas valdade parteiorganisatsioonide poliitilise selgitustöö, samuti organiseerimistöö tõhustamise uute kolhooside loomiseks. Selleks aitas kaasa ka kaudse surve tugevnemine maksupoliitika kaudu, samuti kulaklusevastase võitluse intensiivistamine, tema majanduslike positsioonide ja poliitilise mõju tunduv nõrgestamine külas. Tulemuseks oli kollektiviseerimisliikumise hoogustumine Eesti NSV-s 1948. a. sügisel.

Kui 1948. a. juulis EK(b)P Keskkomitee büroo kinnitas ainult 2 kolhoosi moodustamise, siis augustis kasvas uute rajatavate kolhooside arv juba 16-ni. Septembris tõusis initsiatiivgruppide ja

³³ EKPA, f. 446, nim. 2, sü. 1, l. 21.

³⁴ EKPA, f. 1616, nim. 1, sü. 21, l. 44.

³⁵ EKPA, f. 888, nim. 1, sü. 5, l. 30.

kolhooside loomise tempo veelgi. Juba 1. septembril kinnitas EK(b)P Keskkomitee büroo 12 uue kolhoosi moodustamise, 8. septembril 17 jne.³⁶ 9. septembril 1948. a. komandeeris EK(b)P Keskkomitee oma esindajad maakondadesse abi osutamiseks maakondade ja valdade parteikomiteedele kolhooside organisatsioonilisel vormistamisel.³⁷ See hoogustas veelgi uute kolhooside rajamise protsessi. Initsiatiivgruppide vormistamine kolhoosideks toimus väga operatiivselt. Selle tulemusena võis EK(b)P Keskkomitee büroo oma istungil 22. septembril 1948. a. kinnitada juba 75 uut kolhoosi.³⁸

Seoses kollektiviseerimisliikumise olulise laienemisega otsustas EK(b)P Keskkomitee büroo septembris 1948. a. muuta kolhooside vormistamise korda, mis võimaldas veelgi kiirendada kolhooside organiseerimist ja nende ametlikku vormistamist.

Selle kohaselt kuulusid initsiatiivgrupid kinnitamisele ainult kas EK(b)P vallakomitee istungil või valla partei-algorganisatsiooni koosolekul. Viimaste taotlused initsiatiivgruppide baasil kolhooside moodustamiseks pidid läbi vaatama ja kinnitama maakondade parteikomiteed, kes 3—4 päeva jooksul pärast kinnitamist olid kohustatud läbi viima ka kolhoosi organiseerimiskoosoleku. Alles seejärel esitati maakondade parteikomiteede otsused kinnitamiseks EK(b)P Keskkomitee büroole.

1948. a. 1. oktoobriks oli kolhooside arv Eesti NSV-s kasvanud juba 195-ni. Kolhooside arv maakonniti ja põhiandmed nende kohta 1. oktoobri 1948. a. seisuga on esitatud tabelis 3.

Esitatud tabel näitab, et põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel sammusid maakondadest esirinnas Järvamaa, Võrumaa ja Viljandimaa, kuna maha jäid Lääne, Saare ja Viru maakonnad. Hiiumaal polnud aga veel jõutudki esimeste kolhooside moodustamiseni.

1948. a. septembris alanud kolhooside rajamise hoogne tempo jätkus ka 1948. a. IV kvartalis. Uut hoogu selleks andis põllumajanduse kollektiviseerimise edasiste perspektiivide ja ülesannete arutamine 15.—16. oktoobrini 1948. a. toimunud EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenumil. Vastuvõetud otsuses rõhutas pleenum, et vabariigi parteiorganisatsiooni ja kõigi nõukogude, majandus- ja kooperatiivsete organite peaülesandeks maal on põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine. Selleks peavad parteiorganisatsioonid veelgi tihendama sidemeid töötavate hulkadega külas, tõhustama selgitustööd kolhoosikorra eelistest ning järsult parandama tööd kolhooside organiseerimiseks, nende poliitiliseks, organisatsiooniliseks ja majanduslikuks kindlustamiseks.³⁹

³⁶ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 229, l. 35, 55.

³⁷ EKPA, f. 1, nim. 37a, sü. 95, l. 120.

³⁸ EKPA, f. 1, nim. 3, sü. 229, l. 123—134.

³⁹ EKPA, f. 1, nim. 74, sü. 24, l. 132.

Andmed Eesti NSV kolhooside kohta 1. oktoobril 1948. a.⁴⁰

	Talundite arv	Kolhooside arv	Kolhoosidesse ühinenud majandite arv	Kolhoosi astunute sotsiaalne koosseis			Kollektiviseerimise %
				Kehvikud	Sulased	Keskmikud	
Harjumaa	17653	16	322	131	24	167	1,8
Hiiu-maa	3045	—	—	—	—	—	—
Järvamaa	8854	27	487	146	62	279	5,5
Läänemaa	11534	9	117	38	4	75	1,0
Pärnumaa	13150	18	267	97	31	129	2,0
Saaremaa	10699	5	114	39	16	59	1,0
Tartumaa	25314	43	604	200	71	333	2,4
Valgamaa	5499	8	139	51	13	75	2,5
Viljandimaa	13628	26	404	80	71	253	3,0
Virumaa	16336	13	162	42	19	101	1,0
Võrumaa	16493	30	575	195	45	335	3,5
KOKKU	142205	195	3181	1019	356	1806	2,2

Maakondade ja valdade parteikomiteedelt ning partei-algorganisatsioonidelt nõudis XXIV pleenum kolhooside ülesehitustöö juhtimise parandamist, kollektiviseerimisalase propaganda muutmist pidevaks ja visaks, et ta hõlmaks päevast päeva kõige laiemaid kehvi- ja kesktalurahva hulki.

EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenumi otsus arutati 1948. a. oktoobri lõpul läbi maakondlikel parteiaktiivi koosolekutel ning 1948. a. novembris valdade parteiorganisatsioonide koosolekutel. Analüüsinud põllumajanduse kollektiviseerimise senist käiku vallas, otsustasid kõikide valdade parteiorganisatsioonid XXIV pleenumi otsusest lähtudes intensiivistada põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise protsessi. Assamalla valla parteiorganisatsioon Virumaal kohustus koguni «lähema aja jooksul läbi viima kogu vallas põllumajanduse kollektiviseerimise».⁴¹

EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenumi otsuse läbiarutamine ja EK(b)P V kongressiks ettevalmistamine, selleks konkreetsete ürituste kavandamine mobiliseerisid ka seni kollektiviseerimisliikumisest kõrvalejäänud üksikute valdade parteiorganisatsioonid põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ülesannete lahendamisele, mis tagas kolhooside organiseerimiseks tehtavas selgitus- ja organiseerimistöös juba frontaalse edasiminekku.

EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenumi otsus sai juhendiks ka Eesti NSV kolhoosnike I kongressile, mis toimus 14.—15. novembrini 1948. a. Kuigi kongressil räägiti paljudest puudustest ja

⁴⁰ EKPA, f. 1, nim. 37a, sü. 95, l. 88.

⁴¹ EKPA, f. 1281, nim. 3, sü. 1, l. 96.

lünkadest kolhooside töös, jäid siiski kindlalt kõlama esimese aasta positiivsed töötulemused (teraviljasaak keskmiselt 20—25% kõrgem kui üksiktalundites, täiesti rahuldav kolhoosnike töötasu jne.). 1948. a. IV kvartalis avaldasid esimeste kolhooside positiivsed majanduslikud tulemused kollektiviseerimise käigule vabariigis juba vahetut mõju, luues soodsa fooni parteiorganisatsioonide kollektiviseerimisalasele selgitustööle ning tekitades jaatava suhtumise ühinemiseks ühismajanditesse juba laiemates töötava talurahva hulkades. Parteiorganisatsioonide kasvav nõudlikkus tagas, et kommunistid-talupidajad sammusid kolhooside rajamisel esirinnas. Nende järele joondusid ka kommunistlikest noortest talupidajad. 1948. a. novembri alguseks oli vabariigi 777 kommunist-talupidajast kolhoosi astunud 242 ehk 31%, 2500 kommunistlikust noorest oli samaks ajaks kolhoosi astunud 250 inimest ehk 10%.⁴² 1948. a. lõpuks oli kolhoosidesse ühinenud juba üle 40% kommunistidest-talupidajatest.⁴³

Kõik see tagas kolhooside arvu kasvu 1948. a. IV kvartalis rohkem kui kahekordseks. Kui 1. oktoobril 1948. a. oli Eesti NSV-s 195 kolhoosi, siis juba 15. detsembriks oli kolhooside arv kasvanud 402-ni ja 31. detsembriks 455-ni.

Tabel 4

Kolhooside ja kolhoosidesse ühinenud talumajandite arv maakonniti Eesti NSV-s 15. detsembri 1948. a. seisuga⁴⁴

	Talumajandite arv	Kolhooside arv	Kolhoosidesse ühinenud talumajandite arv	Kolhoosiliikmete arv (koos perekonna liikmetega)	Kollektiviseerimise %
Harjumaa	17653	32	511	1254	2,9
Hiiumaa	3045	2	25	51	0,8
Järvamaa	8854	38	700	1541	7,9
Läänemaa	11534	13	171	529	1,5
Pärnumaa	13150	34	439	1439	3,3
Saaremaa	10699	8	163	466	1,5
Tartumaa	25314	93	1275	3914	5,0
Valgamaa	5499	25	427	1253	7,8
Viljandimaa	13628	52	722	2244	5,3
Virumaa	16336	39	546	1554	3,3
Võrumaa	16493	66	1040	3449	6,3
KOKKU	142205	402	6019	17694	4,2

⁴² EKPA, f. 1, nim. 37a, sü. 95, l. 145.

⁴³ EKPA, f. 1, nim. 23, sü. 21, l. 69.

⁴⁴ EKPA, f. 1, nim. 47, sü. 41, l. 197; nim. 37a, sü. 95, l. 187.

Seega olid maakondadest põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel esirinnas Järva-, Võru-, Viljandi- ja Valgamaa. Huvipakkuv on nentida, et sama järjestus ilmnis ka talupidajate-kommunistide kolhoosidesse ühinemisel. Autoril ei õnnestunud leida selle kohta andmeid 15. detsembrist 1948. a., küll aga 1948. a. 1. oktoobri seisuga, mil talupidajatest-kommunistidest oli kolhoosidesse astunud Järvamaal — 28%, Valgamaal — 24%, Võru- maal — 22%, Viljandimaal — 21,5%, teistes vähem.⁴⁵

Valdade parteiorganisatsioonide mobiliseerimine põllumajanduse kollektiviseerimise ülesannete lahendamisele, nende poolt tehtava selgitus- ja organiseerimistöö tõhustamine ning talupidajate-kommunistide isiklik eeskuju etendasid kaalukat osa Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel saavutatud edusammudes 1948. a.

Kokkuvõtte põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise käigust Eesti NSV-s aastail 1947—1948 tegi EK(b)P V kongress, mis toimus 23.—25. detsembrini 1948. a. Tallinnas. Nii Keskkomitee aruandes kui ka delegaatide sõnavõttudes näidati põllumajanduse kollektiviseerimisel saavutatud edusamme, kuid toodi esile ka puudusi ja vigu, millest ülesaamine pidi kaasa aitama kolhoosiliikumise edasisele hoogustamisele vabariigis. Kongressi otsuses määratletigi EK(b)P Keskkomitee, kõigi partei-, nõukogude-, ametiühingu-, komsomoli-, põllumajanduslike ja kooperatiivsete organisatsioonide peamise ülesandena edasine töö Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel, ranges vastavuses ÜK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo direktiividega 21. maist 1947. a.⁴⁶

Seega EK(b)P Keskkomitee büroo 26. jaanuari 1948. a. otsuse «Parteioorganisatsioonide tööst kolhooside rajamisel Eesti NSV-s» alusel viidi 1948. aastal lõpule juba 1947. a. alustatud vabariigi parteioorganisatsiooni, sealhulgas eelkõige maakondade ja valdade parteioorganisatsioonide mobiliseerimine põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise ülesannete lahendamisele. Selle tulemusena tõhustus kolhooside organiseerimiseks tehtav selgitus- ja organiseerimistöö, mis koos talupidajate-kommunistide isikliku eeskujuga oli Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel saavutatud edusammude eelduseks 1948. a. EK(b)P Keskkomitee XXIV pleenumi ja EK(b)P V kongressi otsustes antud suund kollektiviseerimisliikumise edasisele intensiivistamisele viis juba järgmisel, 1949. aastal otsustavale murrangule Eesti NSV põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise käigus.

⁴⁵ EKPA, f. 1, nim. 47, sü. 41, l. 165.

⁴⁶ EKPA, f. 1, nim. 74, sü. 25, l. 331.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КП ЭСТОНИИ ПО КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В 1948 Г.

Э. Кивимаа

Резюме

Автор, используя архивные материалы Центрального комитета КПЭ, укомов партии и волостных партийных организаций, дает обзор о деятельности КП Эстонии по созданию колхозов в Эстонской ССР в 1948 г., когда на основе решений бюро Центрального Комитета КПЭ от 26 января 1948 г. «О работе партийных организаций по колхозному строительству», вся партийная организация республики, прежде всего уездные и волостные партийные организации, была мобилизована на решение задач социалистического преобразования сельского хозяйства Эстонской ССР.

ACTIVITIES OF THE C.P. OF ESTONIA IN THE CREATION OF COLLECTIVE FARMS IN THE ESTONIAN S.S.R. IN 1948

E. Kivimaa

Summary

Concrete activities of the C.P. of Estonian in the creation of collective farms in the republic in 1948 have been investigated in this article. On the basis of a special resolution of the Central Committee Bureau of C.P. of E. ("The tasks of party-organizations in the creation of collective farms") all republic party-organization and first of all district and rural party-organisations were mobilized to carry out the collectivization-work of agriculture. With the help of archive materials of Central Committee district committees and rural party-organisations this process has been examined.

EKP TEGEVUSEST MASSILISE POLIITILISE TÖÖ ORGANISEERIMISEL MAAL ESIMESTEL SÖJAJÄRGSETEL AASTATEL

F. Kinkar

Sõjajärgsetel aastatel pööras partei suurt tähelepanu poliitilise selgitustöö massivormide edasisele arendamisele. Ülesandeid selleks kavandas ÜK(b)P Keskkomitee juba oma otsustes 1944. a. sügisel. (Valgevene K(b)Partei ülesannetest massilise poliitilise ja kultuur-haridusliku töö alal, Ukraina NSV läänepoolsete oblastite elanikkonna hulgas tehtava poliitilise töö puudustest jt.) 30. oktoobril 1944. aastal võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse, milles käsitleti puudusi Eesti NSV parteiorganisatsiooni poliitilises töös ja ülesandeid sel alal.

Ka järgnenud aastatel pühendas ÜK(b)P Keskkomitee raugematut tähelepanu massilise poliitilise töö arendamisele elanikkonna hulgas. Esiplaanile asetuvad nende hulgas otsused ideoloogilise töö küsimustes, mis võeti ÜK(b)P Keskkomitee poolt vastu 1946.—1948. a.

Massilise poliitilise töö keskseks ülesandeks neil aastail oli võitlus fašistliku propaganda ja kodanlik-natsionalistliku ideoloogia mõju vastu osa saksa okupatsioonist vabastatud nõukogude inimeste teadvuses, kõigi töötajate informeerimine poliitilise elu tähtsamatest sündmustest, nende aktiivne kaasahaaramine rahvamajanduse taastamise ja arendamise plaanide realiseerimisse.

Eestimaa Kommunistlik Partei juhendus eelnimetatud otsustest massilise poliitilise töö korraldamisel vabariigis, arendas ja konkretiseeris neid vastavalt kohalikele tingimustele ja vajadustele (terav klassivõitlus, väiketootmise sotsialistlikuks suurtootmiseks reorganiseerimise ülesanne jne.).

Vabariigi parteiorganisatsiooni mitmekülgset tegevust massilise poliitilise töö organiseerimisel sõjajärgsetel aastatel on vähe uuritud. Seda küsimuste ringi on käsitletud oma töödes ajaloodoktor A. Panksejev, kuid ka nendes ei ole taotletud ammendavat analüüsi.

Käesolev kirjutis tugineb peamiselt EKP Arhiivi ja ajakirjanduses avaldatud materjalidele. Autori taotluseks oli teha kokkuvõtteid poliitilisest kasvatustööst sõjajärgses külas, töötava talurahva hulgas. Sellise suunitlusega üldistused seni tegelikult puuduvad. Vabariigi töötava talurahva sotsialismi teele asumise ajaloolise protsessi kompleksne uurimine eeldab senisest enamat huvi (majandusliku, organisatsioonilise jne. tegevuse kõrval) ka ideoloogilise võitluse kogemuste vastu maal.

Antud artikli eesmärgiks on anda teatud ülevaade maal tehtud poliitilise kasvatustöö ulatusest ja organisatsioonilisest kindlustamisest. Selle tegevuse sisuline analüüs jääb paratamatult eri uurimuse objektiks.

* * *

EK(b)P Keskkomitee V pleenumil 1944. a. detsembris, kus arutati UK(b)P Keskkomitee 30. oktoobri 1944. a. otsust, kavandati ideoloogilise võitluse põhiülesanded Eesti NSV-s. Pleenumi otsuses rõhutati, et ENSV partei ja nõukogude organisatsioonide tähtsaimaks ülesandeks on «... töötajate kasvatamine NSVL rahvaste... sõpruse poliitika ja nõukogude patriotismi vaimus, nõukogude seadustest ja riiklikust distsipliinist rangeima kinnipidamise, töösse ja ühiskondlikku omandusse sotsialistliku suhtumise vaimus.»¹ 1945. a. märtsis toimunud EK(b)P Keskkomitee VI pleenumil oli arutluse objekt kitsam — massilise poliitilise töö olukord vabariigis. Nii ettekandes, mille tegi EK(b)P Keskkomitee sekretär E. Päll, kui ka sõnavõttudes märgiti esimesi edusamme UK(b)P Keskkomitee 30. oktoobri 1944. a. otsuse täitmisel. Rõhutati, et Nõukogude armee võidud rindel on suuresti kaasa aidanud poliitiliste meeleolude paranemisele. Seda soodustas ka nõukogude võimu poliitika vabariigis, sealhulgas maareform. Pleenumi otsuses märgiti, et ainuüksi 1945. a. esimese kahe kuu jooksul korraldati vabariigis 1380 loengut ja aruannet 167 tuhandele inimesele. Oli välja valitud ja tööle rakendatud üle 2000 agitaatori ja ligi 300 lektorit. Kasvanud oli ajalehtede tiraaž. Põhiliselt oli taastatud ka rahvamajade ja raamatukogude töö. Peamise positiivse kokkuvõttena toodi pleenumi otsuses esile see, et mõnevõrra oli paranenud elanikkonna informeeritus poliitilistest küsimustest.²

Need olid aga alles esimesed sammud massilise agitatsiooni-
töö korraldamisel vabariigis. Pleenum juhtis parteiorganisatsioonide tähelepanu asjaolule, et massilise poliitilise kasvatuse alal on veel tõsiseid puudusi. Osa parteiorganisatsioonide ei andnud endale küllaldaselt aru sellest, et tegemist on võitlusega töötajate poliitilise teadlikkuse eest, et selles võitluses on vaja otsustavalt välja

¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 370, l. 176.

² EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 371, l. 16.

astuda natsionalismi vastu. Vabariigi parteiorganisatsiooni esmaseks ülesandeks oli pidevalt tõsta massilise poliitilise töö võitlevat parteilisust, aktiivselt paljastada fašistlikku ja kodanlik-natsionalistlikku ideoloogiat ning tõrjuda see välja töötajate teadvusest.

Oluline puudus peitus ka massilise agitatsioonitöö esialgu veel mitteküllaldases mastaabis. Pleenumi otsuses märgiti: «Massiline poliittöö ei hõlma küllaldasel määral elanikkonda ja seda eriti maal. Loenguid korraldatakse peamiselt valdade keskustes ja seeläbi neist keskustest eemalolevate asulate elanikkonda informeeritakse endiselt nõrgalt sündmustest.»³

Pleenumi otsuses kavandati rida abinõusid massilise agitatsioonitöö parandamiseks vabariigis. Otsustati luua agitatsioonikollektiivid kõigis valdades, soovitades nende juhiks kommuniste. Peeti vajalikuks ka agitaatorite seminaride reeglipärasest korraldamist. Eraldi rõhutas pleenum intelligentsi osa poliitilise töö korraldamises ja vajadust parandada kultuuriasutuste poliitkasvatustlikku tegevust maal.

1945. a. detsembris toimunud EK(b)P Keskkomitee IX pleenum tegi kokkuvõtteid VI pleenumi otsuse ellurakendamise tulemustest ja püstitas uusi ülesandeid seoses eelseisvate NSVL Ülemnõukogu valimistega. Pleenum oli sunnitud märkima, et võitlus natsionalistlike elementide ideoloogilise mõju vastu ei olnud küllalt edukas. Seda enam, et kodanlik-natsionalistlikud elemendid aktiveerisid valimiseelsel perioodil oma tegevust, levitades nõukogudevastaseid kuulujutte, hirmutades kodanikke, terroriseerides nõukogude aktiviste. Ka see pleenum pidas vajalikuks poliitilise töö tõhustamist, eriti maal: «Pleenum teeb EK(b)P Keskkomitee büroole ülesandeks laiaulatuslikult abistada tööd maal, saates linnast igasse valda kvalifitseeritud agitaatoreid partei ja nõukogude aktiivi hulga, samuti organiseerida linnaorganisatsioonide kultuurišeflust valdade üle.»⁴

Toimunud arutelu otseseks jätkuks oli EK(b)P Keskkomitee X pleenum 1946. a. kevadel, kus päevakorra esimese küsimusena arutati NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste tulemusi ja järjekordseid ülesandeid massilise poliitilise töö alal vabariigis. Eriliselt rõhutati seal vajadust laialdaselt selgitada IV viie aasta plaani ülesandeid ja nende tähtsust.

EK(b)P Keskkomitee XII pleenumil (1946. a. augustis), kus tehti kokkuvõtteid ÜK(b)P Keskkomitee 30. oktoobri 1944. a. otsuse täitmisest, pöörati samuti suurt tähelepanu poliitilise agitatsiooni edasisele parandamisele. Põhimõtteliselt tähtis oli pleenumi seisukoht, et üha laiem hulk töötajaid asub nõukogude võimu positsioonile, võtab omaks kommunistliku partei poliitika ja toetab seda aktiivselt. Ilmekalt avaldus see ka maareformi käigus.

³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 371, l. 17.

⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 376, l. 11.

Massilise poliitilise töö küsimusi arutati 1946. a. novembris vabariigi parteiaktiivi nõupidamisel, kus kõne all oli ÜK(b)P Keskkomitee otsus Leedumaa K(b)P tööst ja sellest tulenevad EK(b)P ülesanded. Kesksel kohal olid massilise agitatsioonitöö probleemid EK(b)P Keskkomitee XIV pleenumil (1946. a. detsembris), kus arutati valmistumist Eesti NSV Ülemnõukogu valimisteks, ja vabariigi parteiaktiivi nõupidamisel 1947. a. oktoobris, mis oli pühendatud eelseisvatele valimistele kohalikesse nõukogudesse.

Nagu ideoloogilises elus tervenisti, nii ka agitatsioonitöö edasise parandamise seisukohalt kujunes tähtsaks sündmuseks EKP Keskkomitee XVII pleenum (1947. a. juulis). Siin hinnati tehtud tööd ÜK(b)P Keskkomitee ideoloogia-alaste otsuste täitmise seisukohalt.

Massilise poliitilise töö edasise täiustamise mõttes kujunesid küllalt olulisteks EK(b)P Keskkomitee XX (1948. a. märtsis) ja XXIII pleenum (1948. a. juulis). Esimesel neist arutati EK(b)P Harjumaa Komitee esimese sekretäri R. Meijeli ettekannet sellest, kuidas töötavad partei vallakomiteed, kuidas juhitakse ideoloogilist tööd.

Samas vaimus toimus arutelu ka EK(b)P Keskkomitee XXIII pleenumil. Aruandjaks oli seekord EK(b)P Tartumaa Komitee esimene sekretär P. Tiido.

Poliitilise kasvatustöö ulatuslik arutelu EK(b)P Keskkomitee pleenumitel toimus neil aastail vägagi sagedasti, mis kõneleb suurest tähelepanust nende küsimuste suhtes. Positiivse asjaoluna tuleb rõhutada ka üha laienevat otsuste täitmise kontrolli antud valdkonnas. See, nagu märgitud, avaldus EK(b)P Keskkomitee pleenumite, samuti aga Keskkomitee büroo ning propaganda- ja agitatsiooniosakonna töös.

EK(b)P Keskkomitee büroo istungitel oli sagedasti arutlusobjektiks agitatsioonitöö parendamine vabariigis, kuulati ära vastav informatsioon kohtadelt. Arutades partei maakonna- või vallakomiteede aruandeid, hindas EK(b)P Keskkomitee büroo ka tehtud poliitilist kasvatustööd. Büroo istungitel analüüsiti massilist poliitilist tööd ka vabariigi MTJ-des (1946. a.) ja esimeses kolhoosis (1948. a.).

Massilise poliitilise töö juhtimise staabiks vabariigis oli EK(b)P Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakond (juhataja J. Käbin, hiljem L. Lentsman). Siit anti operatiivseid juhtnõore parteikomiteedele, korraldati kaadri väljaõpet ja kogemuste vahetamist vabariigi ulatuses (nõupidamised, seminarid), kontrolliti vastuvõetud otsuste täitmist jm.

Nii korraldas osakond 1946. a. teisel poolel ulatusliku kontrolli selle üle, kuidas partei maakonnakomiteed täitsid EK(b)P Keskkomitee XII pleenumi otsuseid. Seda tegevust jätkati ka 1947.—1948. a.

Osakonna tehtud suurest tööst kõneleb ka järgnev näide. 1946. a. jooksul viidi siin läbi parteikomiteede propaganda- ja agi-

tatsiooniosakonna juhatajate ning ajalehtede toimetajate vabariiklik nõupidamine valimiste tulemustest NSV Liidu Ülemnõukogusse ning järjekordsetest ülesannetest massilise poliitilise töö alal (veebuaris), analoogiline nõupidamine aprillis, lektorite ning propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhatajate seminar (augustis-septembris), 4 nõupidamist intelligenti esindajatega (kirjanikud, kunstnikud, heliloojad, teatritöötajad) septembris, poliitkoolide juhatajate 2-nädalane seminar jm.⁵

Sagedasti arutati massilise poliitilise töö küsimusi partei maakonnamiteede büroo istungitel, vallakomiteedes, algorganisatsioonides. 1946. a. esimese poole vältel, näiteks, arutati seda partei maakonna-, linna- ja rajooniorganisatsioonide üldkoosolekutel 30 korral, parteikomiteede büroode istungitel — 312 juhul.⁶ See töö olnuks tõhusam, kui kõik kavandatud üritused ka ellu oleksid viidud. Nii see alati polnud. Puudujääke selles osas esines eriti parteialgorganisatsioonides. Järvakandj valla parteiorganisatsiooni tööplaanides 1947. aastaks olid kavandatud mitmed üritused poliitilise töö tõhustamiseks, kuid just need küsimused jäid parteikoosolekutel arutamata.⁷ Arvukad materjalid kinnitavad, et niisugune olukord polnud erandlik.

* * *

*

Vabariigi parteiorganisatsioon pööras suurt tähelepanu massilise poliitilise töö organisatsioonilisele kindlustamisele.

Esmajärguline tähtsus oli selles mõttes parteiorganisatsioonide endi kindlustamisel. Ajavahemikul 1944.—1948. a. toimus parteialgorganisatsioonide kiire areng ka maal.⁸ Maakommunistide osa massilises poliitilises töös aitas tõsta nende ideelis-poliitilise ettevalmistuse parandamine, sealhulgas osavõtt poliithariduse mitmesugustest vormidest.⁹

Tähtsal kohal poliitilises kasvatustöös maal asusid neil aastail ajakirjandus ja raadio. Peamiste asjaoludena tulevad siinkohal arvesse nende kaudu tehtava selgitustöö kvaliteet, operatiivsus, kasvav mastaap.¹⁰

Selle kõrval pööras vabariigi parteiorganisatsioon pidevat tähelepanu suulisele agitatsioonile elanikkonna hulgas, mis pakkus

⁵ EKPA, f. 1, nim. 81, sü. 25, l. 40—41.

⁶ Sealsamas, l. 41.

⁷ EKPA, f. 11, nim. 11—8, sü. 117.

⁸ Vt. selle kohta lähemalt A. Панкеев. На основе ленинских принципов. Tallinn, 1968; E. Kivimaa. Parteiorganisatsioonide loomine ja kindlustamine Eesti külas aastail 1944—1947. — TRÜ Toimetised, vihik 233. 1969. Tõid NLKP ajaloo alalt VII ja sama autori artikkel käesolevas kogumikus.

⁹ Vt. lähemalt F. Kinkar. EK(b)P tegevus parteiharidustöö organiseerimisel 1944.—1948. a. — TRÜ Toimetised, vihik 238. 1969. Tõid NLKP ajaloo alalt VII, lk. 48—64.

¹⁰ Vt. lähemalt F. Kinkar. EK(b)P Keskkomitee pleenumite ja büroode istungite protokollid Eesti NSV-s toimunud kultuuri revolutsiooni uurimise allikana. — TRÜ Toimetised, vihik 203. 1967. — Tõid NLKP ajaloo alalt V, lk. 119—122.

suuri võimalusi konkreetseks, elavaks kasvatustöoks. Elav sõna on alati olnud üks tähtsamaid vahendeid meie partei mitmekülgse ideoloogilises töös.

Eriti tähtis oli see olukorras, kus esialgu raadio ja ajakirjanduse kaudu antav informatsioon ei jõudnud veel küllaldasel määral elanikkonnani, kulaklik-natsionalistlik element aga kasutas iga võimalust laimu, provokatsiooniliste kuulujuttude ja kõikvõimaliku desinformatsiooni levitamiseks.

Parteiorganisatsioonid pöörasid suurt tähelepanu agitaatorite valikule, väljaõppele, agitkollektiivide kindlustamisele ja nende töö suunamisele.

1944. a. novembri lõpus toimus EK(b)P Keskkomitee korraldusel Tallinnas maakondade agitaatorite, parteikomiteede ja ajalehtede toimetuste esindajate nõupidamine, kus anti juhendeid agitatsioonitöö massiliseks korraldamiseks.¹¹ EK(b)P Keskkomitee V pleenumi otsust ellu rakendades saavutasid parteikomiteed seda, et 1944. a. lõpuks olid peaaegu kõigis valdades loodud agitkollektiivid. 1945. aastal hakati agitkollektiive looma ka külanõukogudes.¹² Agitkollektiivid jagunesid tavaliselt agitgruppideks. Agitaatorite töö oli tihedalt seotud maa kultuuriasutustega, millega koos nad tavaliselt tegutsesidki.

1945. a. algul, nagu märgitud, oli Eesti NSV-s juba üle 2 tuhande agitaatori. 1945. a. jooksul kasvas nende arv kiiresti.

Tabel 1

Andmed agitkollektiivide ja agitaatorite arvu kohta Eesti NSV-s 1945. aastal¹³

Linn, maakond	1945. a. juuli		1945. a. oktoober	
	Agitkollektiive	Agitaatoreid	Agitkollektiive	Agitaatoreid
Tallinn	53	580	88	657
Narva	9	67	17	102
Tartu	—	—	56	424
Pärnu	23	130	23	170
Tartumaa	75	375	54	1004
Pärnumaa	27	331	38	400
Harjumaa	34	397	34	560
Virumaa	34	287	34	287
Järvamaa	24	246	24	248
Läänemaa	20	220	21	500
Viljandimaa	33	356	33	1121
Võrumaa	20	312	36	534
Valgamaa	36	294	36	190
Saaremaa	17	307	18	316
KOKKU	405	3902	512	5658
Neist maakondades	320	3125	328	4305

¹¹ «Rahva Hääl», 30. november 1944.

¹² EKPA, f. 1, nim. 10, sü. 17, l. 8.

¹³ EKPA, f. 1, nim. 80, sü. 1, l. 38, 43.

Ühenduses eelseivate valimistega NSV Liidu Ülemnõukogusse ületas agitaatorite arv vabariigis 1945. a. detsembris 14 tuhande inimese piiri.¹⁴ Vahetult valimiste eel (1. II 1946. a.) oli vabariigis 20,8 tuhat agitaatorit. Oli moodustatud 1041 agitkollektiivi.¹⁵

1946. a. detsembris, enne valimisi Eesti NSV Ülemnõukogusse, oli vabariigis agitaatoreid 16,5 tuhat. Nad olid ühendatud 824 agitkollektiivi.¹⁶ Eesti NSV kohalike nõukogude valimiste eel (1947. a. oktoobris) oli agitaatorite arv kasvanud 25 tuhandeni.¹⁷ 1948. a. algul märgiti agitaatorite arvuks vabariigis juba 30,4 tuhat.¹⁸

Kahjuks ei olnud agitaatorite arvestus küllalt täpne, esines ka andmete huupi esitamist, ülespuhumist, mistõttu tegelik agitaatorite arv mitte alati ei vastanud aruannetes esitatule. Seda märgiti mitmel puhul ka EK(b)P Keskkomitees. Tuleb arvestada ka seda, et agitaatorite ja agitkollektiivide arv vabariigis ei olnud stabiilne. Suur osa agitaatoreist määrati sellele tööle ühenduses järjekordsete valimistega. Siis ka nende arv kasvas kiiresti. Valimistevaheelistel perioodidel langes agitkollektiivide ja agitaatorite arv, paljudes kohtades soikus sel ajal nende tegevus hoopiski.

Agitaatoritena tegutsesid maal esmajoones kommunistid, kommunistlikud noored, uusmaasaajad, kooliõpetajad, külavolinikud jt. aktivistid. Harju maakonnas näiteks tegutses 1945. a. kevadel 34 agitkollektiivi kokku 360 agitaatoriga, 40 protsenti maakonna agitaatoritest olid uusmaasaajad.¹⁹

Agitaatorite koosseisust saame pildi ka Järvamaa andmete alusel (1946). Maakonna tuhandest agitaatorist olid 104 uusmaasaajad, 325 — keskmikud, nende hulgas oli veel 157 külavolinikku, 148 õpetajat, 244 teenistajat ja 22 õpilast.²⁰

Kahjuks esines agitaatorite valikul küllalt sagedasti formalismi. Sageli ei pidanud partei-algorganisatsioonid silmas agitaatorite individuaalse valiku nõuet. Agitaatoreid suunati sellele tööle isegi määramise korras. Näiteks Harjumaal Rae vallas määrati 1946. aastal Eesti NSV Ülemnõukogu valimiste eel agitaatoriteks kõik külavolinikud, arvestamata, kas nad selleks sobivad või mitte.²¹

Agitaatorite hulka sattus ka juhuslikke, isegi vaenulikke inimesi. Nii oli 1946. a. kevadel Virumaal Erra valla agitkollektiivi sattunud ka mõningaid inimesi, kes tahtsid seda ära kasutada vaid töökohustustest vabanemiseks. Sama maakonna Arkna külas oli aga «agitaatoriks» kulak Sildvee. Partei maakonnakomitee parandas need vead.²² Parteiorganisatsioonide ees seisis ülesanne pide-

¹⁴ ЕКРА, ф. 1, н. 1—3, с. 376, л. 8.

¹⁵ ЕКРА, ф. 1, н. 9, с. 17, л. 83.

¹⁶ ЕКРА, ф. 1, н. 1—3, с. 381, л. 7.

¹⁷ ЕКРА, ф. 1, н. 1—3, с. 346, л. 23.

¹⁸ ЕКРА, ф. 1, н. 11, с. 18, л. 16.

¹⁹ ЕКРА, ф. 11, н. 11—5, с. 1, л. 163.

²⁰ Л. П а н к с е в. В переломное время. Таллин, 1966, стр. 58.

²¹ ЕКРА, ф. 1, н. 1—3, с. 381, л. 9.

²² «Eesti Bolševik», 1946, nr. 5, lk. 364.

valt parandada agitaatorite valikut. Selle töö mõningaid tulemusi kajastavad andmed tabelis 2.

Tabel 2

Agitaatorite koosseis Eesti NSV-s²⁵

Aeg	Agitaatorite arv	Neist (%-des)			Sotsiaalne koosseis						Mehi (%)	Naisi (%)
		kommuniste	kommunistlike noori	parteitud	töölise	%	talupoeg	%	teenistuja	%		
1946. a. veebruar	20 791	6	15	79	3051	15	7294	35	10 447	50	51	49
1948. a. jaanuar	30 444	26	17	56	8216	26	10077	33	12 841	41	60	40

Tabelis toodud andmetest selgub, et lühikese aja jooksul suutsid vabariigi parteiorganisatsioonid agitaatorite koosseisu märgatavalt parandada. Kommunistide osa nende hulgas kasvas 6 protsendilt 26-ni. Oluline on siinkohal ka see, et agitaatoritena tegutsesid 1948. a. enam kui 10 tuhat talupoega (neist suur osa uusmaasaajad).

1948. aastal oli 7 protsenti agitaatoritest kõrgema haridusega. 33 protsenti neist olid kesk- ja 60 protsenti algharidusega. Enamik olid agitaatoriteks noorema ja keskmise põlvkonna esindajad. 20-aastasi ja nooremaid oli nende hulgas 15 protsenti, 21—30-aastasi — 41 protsenti, 31—40-aastasi — 26 protsenti, üle 41 aasta vanuseid — 18 protsenti.²³

Suurt osa agitatsioonitöös etendas vabariigi komsomoliorganisatsioon. 1947. a. detsembris töötas agitaatoritena üle 10 tuhande kommunistliku noore ja noore. Peab aga märkima, et mõnedes maakondades (Hiiumaa, Saaremaa ja Valgamaa) võttis agitatsioonitööst vahetult osa vaid umbes veerand kommunistlikest noortest.²⁴

Suureks puuduseks jäi 1948. aastal ja ka edaspidi agitaatorite vaheldumine. Nii oli 1948. aasta algul vaid 1/3 agitaatoritest täitnud seda ülesannet 2 või enam aastat. Samal ajal üle kolmandiku (37 protsenti) neist olid tegelikult uued, väheste kogemustega agitaatorid staažiga alla 1 aasta.²⁶

Vaatamata raskustele oli vabariigis hulgaliselt agitaatoreid, kes töötasid täie vastutustunde ja heade tulemustega.

²³ EKPA, f. 1, nim. 11, sü. 18, l. 17.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 222, l. 100—101.

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 9, sü. 17, l. 83, 84; nim. 11, sü. 18, l. 16, 17.

²⁶ EKPA, f. 1, nim. 11, sü. 18, l. 17.

Agitkollektiivide juhtideks kinnitasid partei maakonnakomiteed (hiljem vallakomiteed) tavaliselt võimekaid, ettevalmistatud kommuniste (partorgid, makonnakomiteede lektorid, instruktorigid, vallakomiteede propagandistid jt.).

Agitaatorite väheste kogemuste tõttu oli väga vajalik nendele pideva abi osutamine, väljaõppe korraldamine ja kogemuste vahetamine. Seepärast võttis EK(b)P Keskkomitee büroo 1945. a. aprillis vastu otsuse kutsuda kokku agitaatorite vabariiklik nõupidamine. Nõupidamisele kutsuti agitkollektiivide juhte (15 igast maakonnast) ja eesrindlikke agitaatoreid (5 igast maakonnast).²⁷

Nõupidamine leidis aset 20. aprillil 1945. aastal. Kokkutulnud (ca 200 inimest) kuulaski EK(b)P Keskkomitee sekretäri E. Pälli ettekande ja rea loenguid (rahvusvahelisest olukorrast, kodanliku ratsionalismi olemusest jt.).²⁸

1946. a. jaanuaris, NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste eel korraldas EK(b)P Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakond agitpunktide ja agitkollektiivide juhatajate nõupidamise. Kuigi sellest võtsid osa vaid Tallinna esindajad, oli nõupidamisel laiem tähtsus, kuna puudused, mis siin esile toodi, esinesid agitaatorite töös kogu vabariigis.

Üheks puuduseks, millele nõupidamine tähelepanu juhtis oli asjaolu, et selgitustöö ei toimunud mitte niivõrd valijate kodudes, kui just agitpunktides. See aga välistas suurel määral võimaluse teha individuaalset, konkreetset selgitustööd. Paljud agitaatorid piirdusid vaid trükisõnalise materjali (valimismäärustik, artiklid ajakirjanduses jmt.) ettelugemisega valijatele, suutmata neid sageli isegi kommenteerida.

Kriitikat väärts paljude agitaatorite töös kahjulik tegelikkuse ilustamise, esinevate raskuste mahavaikimise, neist möödaminemise püüe. Esines ka juhte, kus agitaatorid selleks, et lisada oma sõnadele kaalu, andsid kuulajatele põhjendamatu lubadusi.

Need vead ja puudused vähendasid agitatsioonitöö kasutegurit ning tõid sageli suurt kahju ideoloogilises töös. Tehtud vigu ei jätnud kasutamata klassivaenlane oma vastuagitatsioonis.

1946. a. mais, viies ellu EK(b)P Keskkomitee VI pleenumi otsust parandada agitatsioonitööd, korraldas EK(b)P Keskkomitee vabariikliku nõupidamise teemal «Poliitmassilise töö olukorrast ja ülesannetest vabariigis». ²⁹ Ettekandes (E. Päll) ja arvukates sõnavõtetudes toodi taas esile massilise poliitilise töö puudusi, esmajoones IV viie aasta plaani ebarahuldavat selgitamist elanikele.

Nõupidamine tegi ära teatud töö selleks, et kontsentreerida agitaatorite ja propagandistide tegevus esmajoones neljanda viisaas-

²⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 189, l. 156—157.

²⁸ «Rahva Hääle», 21. aprill 1945.

²⁹ EKPA, f. 1, nim. 9, sü. 5, l. 1—159.

taku ülesannete täitmise kindlustamisele, maareformi lõpuleviimisele, võitlusele kodanliku natsionalismi ja selle kandjate vastu.

Agitatsiooni alal töötajate nõupidamisi korraldas EK(b)P Keskkomitee ka järgnenud aastail.

EK(b)P Keskkomitee initsiatiivil hakkas 1945. a. märtsist alates ilmuma «Abiks agitaatorile». Ajakirjanduses hakati avaldama nõuandeid ja materjale agitaatoritele. See oli suureks abiks poliitilise selgitustöö korraldamisel.

Kohtadel oli agitaatorite õppuse vormiks tavaliselt seminar-nõupidamine. Neid korraldati järjest rohkem (näit. 1945. a. aug. — 247, 1946. a. jaanuaris — üle 3 tuhande), kuid üsna levinud puuduseks oli agitaatorite vähene osavõtt (sageli võttis seminaridest osa vaid ca 30% agitaatoritest)³⁰, ürituste ebaregulaarsus ja sageli ka ebarahuldav tase.

EK(b)P Keskkomitee nõudis korduvalt agitaatoritele korraldatavate seminaride regulaarset korraldamist ja nende taseme tõstmist. Mõningaid tulemusi sel alal ka saavutati, eriti 1947. a. lõpus ja 1948. aastal ühenduses parteiorganisatsioonide üldise tugevne-mise ja partei vallakomiteede loomisega.

Partei maakonnakomiteed tegelesid massilise poliitilise töö juhtimisega pidevalt, kuulates ära partorgide, partei-algorganisatsioonide ja vallakomiteede sellekohaseid aruandeid. Vastuvõetud otsused olid tavaliselt konkreetsed. Näitena võib tuua EK(b)P Harjuma Komitee büroo otsuse (11. aug. 1947. a.) Kehtna valla partei-algorganisatsiooni poliitilise töö kohta. Tunnistanud agitatsiooni-töö vallas ebarahuldavaks, kampaanialikuks, kohustas partei maakonnakomitee büroo partei-algorganisatsiooni sekretäri koostama vallas tehtava poliitilise töö plaani, eraldama iga 8—10 talu peale agitaatori, korraldama 2 korda kuus agitaatorite nõupidamisi jms.³¹

Ka partei-algorganisatsioonides ja hiljem vallakomiteede istun-gitel kuulati aruandeid agitkollektiivide tööst, kinnitati agitpunktide ja agitaatorite tööplaanid jne.

Kohati saavutasid partei-algorganisatsioonid selles töös märki-misväärse konkreetsuse. Nii jaotati 1945. a. Jõelähtme vallas agit-kollektiivi liikmete vahel tööpiirkonnad täpselt ära (iga asula jaoks agitaator) ja nõuti neilt elanikkonna iganädalast informeerimist poliitilistest sündmustest.³² Saue valla partei-algorganisatsiooni koosolekul 1. detsembril 1946. a. kinnitati mitte ainult agitpunktide, vaid ka iga agitaatori tööplaanid.³³ Pärnumaal, Vändra vallas töö-tas 1947. aastal tubli agitkollektiiv partorg sm. Künnapu juhtimi-sel. Edu üheks tagatiseks oli ka siin regulaarne enesetäiendamine.³⁴

³⁰ «Eesti Bolševik», 1947, nr. 12, lk. 34.

³¹ EKPA, f. 11, nim. 11—8, sü. 94, l. 27—28.

³² «Rahva Hääle», 5. mai 1945.

³³ EKPA, f. 11, nim. 11—8, sü. 36, l. 20—21.

³⁴ «Eesti Bolševik», 1947, nr. 12, lk. 34.

Mis puutub agitaatorite töö kvantitatiivsetesse näitajatesse, siis arhiividokumentides ja muudes allikates leidub neid rohkesti. Nii näiteks on olemas kokkuvõtted, mis kõnelevad sellest, et agitaatorid korraldasid 1945. a. jooksul kokku 273 810 mitmesugust üritust (vestlused, koosolekud, miitingud jne.), millest võttis osa 3,9 miljonit inimest.³⁵

Arvud, nagu näeme, on üllatavalt suured. EK(b)P Keskkomitee andis endale aru, et tegemist on siiski mõnevõrra ebatäpse statistikaga. Tegelik agitatsioonitöö ulatus oli tagasihoidlikum.

Teatud abi maa parteiorganisatsioonidele agitatsioonitöö korraldamisel andsid šeflusettevõtete kollektiivid ja sõjaväe poliitorganid.

Šeflussidemed linna tööstusettevõtete, asutuste ja organisatsioonide vahel ühelt poolt ning valdade (hiljem maakondade ja kolhooside) vahel teiselt poolt hakkasid kujunema tegelikult kohe pärast Eesti NSV vabastamist okupatsioonist.³⁶ EK(b)P Keskkomitee pleenumitel oli sagedasti juttu ka šeflustöö olukorrast ja ülesannetest.

Üks esimesi dokumente selle liikumise parteilise suunamise kohta on EK(b)P Keskkomitee büroo otsus 1945. a. jaanuarist. Selles rõhutati, et šeflustöö esmajärguliseks ülesandeks on abi osutamine poliitilise kasvatustöö ja kultuur-haridusliku tegevuse alal.³⁷

1944. a. novembris toimusid Tallinnas instrueerimiskoosolekud töölistele, keda partei suunas maareformi läbiviimist abistama, vastavat selgitustööd tegema. Sellesuunaline töö jätkus ka edaspidi.

1945. a. lõpul ja 1946. a. algul, ühenduses valimistega NSV Liidu Ülemnõukogusse, tuli šeflustöö poliitkasvatuslik külg eriti esile. 1945. a. novembris võttis EK(b)P Keskkomitee büroo vastu otsuse suunata maale 4 agitbrigaadi ülesandega abistada partei maakonnakomiteesid valimiseelse selgitustöö tegemisel. Büroo otsusega suunati seekord Valga-, Võru-, Pärnu- ja Tartumaale kokku 40 agitaatorit. Agitbrigaadide koosseisu kuulusid peamiselt kommunistid ja kommunistlikud noored, kuid oli ka üksikuid parteituid.³⁸ Brigaadid tulid oma ülesandega põhiliselt toime — vaatamata sellele, et üksikute agitaatorite tegevus ja distsipliin said tõsise kriitika osaliseks.

Sama aasta detsembris suunas EK(b)P Keskkomitee maale (seekord kõikidesse maakondadesse) 125 Tallinna, Tartu ja Pärnu

³⁵ EKPA, f. 1, nim. 10, sü. 17, l. 4.

³⁶ Šeflustööst vabariigis neil aastail on teinud kokkuvõtteid A. Panksejev (vt. Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamise eest aastail 1944—1960. Tallinn, 1961, lk. 38—43.).

³⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 189, l. 146—147.

³⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 198, l. 177—178.

parteiorganisatsioonide esindajat — agitaatorit. Ka nende ülesandeks oli valimiseelse selgitustöö korraldamine ja läbiviimine.³⁹

Kahjuks rakendasid partei maakonnakomiteed saabunud agitatsioonibrigaade mõnikord ebaõigesti, suunates neid valdadesse mitte selgitustööd, vaid järjekordset majanduskampaaniat läbi viima.

1946. aastal esitas Tallinna V. Kingissepa nimeline Teraviljakombinaat üleskutse kõigile tööstusettevõtetele laiendada šeflustööd maal. Üleskutse aga ei leidnud vajalikku järgimist, selle esitanud kollektiivi endagi töö šeflusaluses Vigala vallas Läänemaal sai kriitika osaliseks EK(b)P Keskkomitee XIV pleenumil (1946. a. dets.)⁴⁰.

Šeflussidemed, mis selleks ajaks olid tekkinud, väljendusid peamiselt mõningase materiaalse ja tehnilise abi andmises.⁴¹ Terava klassivõitluse olukorras maal pidanuksid šeff-ettevõtted aga esmajärges töötavat talurahvast abistama võitluses kulakluse vastu, tema täieliku poliitilise paljastamise ja isoleerimise eest. Šeflustöö ei vastanud veel nendele kõrgetele nõudmistele. Seepärast arutas EK(b)P Keskkomitee büroo 1946. a. oktoobris šeflustöö olukorda vabariigis. Büroo otsus kohustas partei linna- ja rajoonikomiteesid korraldama ettevõtetes tööliste ja teenistujate üldkoosolekuid, kus arutataks šeflustöö parendamist, suunama valdadesse ettevõtete delegatsioone, et leppida kokku vastavate konkreetsete ürituste suhtes. Selleks soovitas büroo kohapeal organiseerida talurahva koosolekuid. Ülesanded šeflustöö paremaks korraldamiseks anti büroo otsuses ka ELKNÜ Keskkomiteele ja vabariigi ametiühingute kesknõukogule.⁴²

EK(b)P Keskkomitee büroo otsuses asetati šeflustöö aktuaalsete ülesannete loetelus esikohale töötava talurahva poliitilise aktiivsuse suurendamine, külakehvistu organiseerimine, loengulise propaganda korraldamine, massilise poliitilise ja kultuur-haridusliku töö parendamine maal.

Nimetatud otsusega korraldati ümber ja laiendati šeflussidemete organisatsioonilist külge. Uue plaani kohaselt määrati šefid kõigile valdadele (236) vabariigis. Seejuures lähtuti põhimõttest, et šefid asuksid šeflusalusele vallale võimalikult lähedal. Hoopis enam kui seni rakendati šeffidena tööle ka vabariikliku alluvusega linnade (peale Tallinna) ja põlevkivibasseini ettevõtteid. Nii sai Virumaal Erra valla šefiks kombinaat «Kiviõli», Rägavere vallas — Kukruse kaevandus, Pärnumaa 22-st vallast 21 said šefiks Pärnu linna ja maakonna ettevõtted. Kõik Tartumaa 43 valda said šefid Tartu linnast. Ka selle otsuse kohaselt jäi šeflustöö pearaskus vabariigis Tallinna tööstusettevõtetele, asutustele ja organisatsioonidele. ENSV Ametiühingute Kesknõukogu sai Virumaal Salla

³⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 200, l. 164.

⁴⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 381, l. 72.

⁴¹ «Rahva Hääle», 2. jaanuar 1946.

⁴² EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 209, l. 215—216.

valla šefiks, «Ilmarine» oli šefiks Viljandi vallas, «Punane Ret» — Läänemaal Märjamaa vallas, «Volta» — Keila vallas, «Vega» — Saaremaal Salme vallas, Tselluloosi- ja Paberikombinaat — Harjumaal Jõelähtme vallas. M. I. Kalinini nimeline Veduri- ja Vaguni-remondi Tehas Kuusalu vallas jne.⁴³

30. oktoobril 1946. aastal korraldas EK(b)P Tallinna Linna-komitee märgitud otsuse täitmiseks nõupidamise šeflustöö küsimuses, millest võttis osa üle 400 majandusjuhi ja parteiaktivisti linna ettevõtetest ning asutustest. Nõupidamisest võttis osa ja esines kõnega EK(b)P Keskkomitee esimene sekretär N. Karotamm. Ka siin rõhutati šeflustöö esimest ülesannet — poliitilist selgitustööd maal. 1946. a. oktoobris suunas partei linnakomitee maale poliitilist tööd korraldama ka suurema grupi (139 inimest) kommuniste.⁴⁴

1947. a. jaanuari lõpus suunas EK(b)P Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakond taas grupi agitaatoreid šeflusalus-tesse valdadesse, instrueerides neid eelnevalt ideoloogilise töö ülesannetest maal.⁴⁵

Rakendatud abinõude tulemusena šeflustöö maal 1947. aastal mõnevõrra elavnes. Nii selgus EK(b)P Kohtla-Järve Linnakomitee büroo istungil 1947. a. märtsis, kus arutati Kohtla-Järve Õlivabriku ja Kohtla Põlevikivikombinaadi juhtkonna sellekohaseid aruandeid, et tehtud oli märkimisväärset poliitkasvatustööd. Šeflusalus-tes valdades (vastavalt Tudulinna ja Mäetaguse vald Virumaal) olid käitiste esindajad korduvalt esinenud loengute ja vestlustega, šeffide kunstilise isetegevuse kollektiivid andsid seal etendusi ja kontserte.⁴⁶

Edukalt korraldasid poliitilist ja kultuurialast tööd šeflusalus-tes valdades ka Tallinna Meresadama parteiorganisatsioon (Taebla vald Läänemaal)⁴⁷, Tallinna Trammi-Autobussi Trust (Kõlleste vald Võrumaal)⁴⁸, Tallinna Linna TSN Täitevkomitee (Laheda vald Võrumaal)⁴⁹, ENSV Sotsiaalkindlustuse Ministeerium, Tartu Nahakombinaat⁵⁰ jt. Eesti NSV Kunstide Valitsus, olles Võru valla šefiks, suunas sinna esinema vabariigi tuntud kunstimeistreid ja andis abi kultuuritöö organiseerimisel.⁵¹

Tõsiselt suhtus oma šefluskohustustesse Valgamaal Helme val- las ENSV Kohaliku Tööstuse Ministeeriumi parteiorganisatsioon. Selle töö operatiivseks juhtimiseks loodi šefluskomisjon, kelle tege- vust parteiorganisatsioonis 1947. a. jooksul mitmel korral arutati.

⁴³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 209, l. 218—227.

⁴⁴ «Rahva Hää!», 30. november 1946.

⁴⁵ «Rahva Hää!», 4. veebruar 1947.

⁴⁶ «Rahva Hää!», 1. aprill 1947.

⁴⁷ «Rahva Hää!», 24. aprill 1947.

⁴⁸ «Rahva Hää!», 20. märts 1947.

⁴⁹ «Rahva Hää!», 17. juuli 1947

⁵⁰ «Rahva Hää!», 4. veebruar 1947.

⁵¹ «Rahva Hää!», 17. juuli 1947.

Šefluskomisjoni eestvõttel korraldati Võru vallas poliitilise sisuga loenguid, ettekandeid, abistati kohalikku agitkollektiivi massiürituste läbiviimisel jne.⁵²

ENSV Kultuurhariduslike Asutuste Komitee oli 1946. a. lõpust Juuru valla šefiks. Siin õnnestus šeffide abiga tööle rakendada agitpunktid. Erilise tähelepanu objektiks olid antud juhul muidugi valla rahvamajad.⁵³ Oma kohustusi hästi täitvaid šeffe oli vabariigis 1947. aastal teisigi (ENSV Prokuratuur — Vao vallas, M. I. Kalinini nimeline Veduriremondi Tehas — Kuusalu vallas jt.).

Partei maakonnakomiteed ja algorganisatsioonid püüdsid ka omalt poolt šeflustööle kaasa aidata. Neid küsimusi arutati partei maakonnakomiteede büroode istungitel ja vastavates osakondades. EK(b)P Harjumaa Komitee büroo arutas 1946. a. detsembris Kohila Paberivabriku kollektiivi šeflustööd Kohila vallas. Selgus, et ettevõtte töötajate üldkoosolek šeflustöö ülesannete selgitamiseks ja vastavate plaanide kavandamiseks oli läbi viidud halvasti, vallas aga analoogilist kokkutulekut polnud toimunudki. Selle otseks tulemuseks oli 8-st töötajast koosneva šeflustrigaadi plaanitu tegevus. Büroo otsus kohustas vabriku parteiorganisatsiooni tekkinud olukorda läbi arutama oma koosolekul ja vead kõrvaldama.⁵⁴ Otsuse realiseerimine andis teatud tulemusi, sest 1947. a. mais nimetas partei maakonnakomitee sekretär sm. Malõšev Kohila Paberivabriku kollektiivi nende hulgas, kes oma šefluskohustustega rahuldavalt toime tulid.⁵⁵

Selleks, et teha kokkuvõtteid šeflustöö olukorrast ja kavandada edasisi ülesandeid, kutsus EK(b)P Keskkomitee 1947. a. augustis taas kokku vastavate (Tallinna) käitiste ja asutuste juhatajad, partei-algorganisatsioonide sekretärid ja ametiühingukomitee esimehed. N. Karotamme ettekandes märgiti positiivsete niinete kõrval selles töös esinevaid tõsiseid puudujääke. Paljud šefid suhtusid oma ülesannetesse loiuult, töö oli plaanitu (ENSV Kalatööstuse Ministerium — Hiiumaal, Tallinna Tuletikuvabrik, Elektriõu-jaam jt.). Nõupidamisel vastuvõetud otsuses nõuti šeflustöö plaanide koostamist (3 kuu peale) ja maale suunatavate brigaadide vajalikkude instrueerimist.⁵⁶

Šeflustöö üldiseks puuduseks ka 1947. aastal jäi selle allutatus järjekordsetele poliitilistele ja majanduslikele kampaaniatele koos sellest tulenevate tõusude ja langustega. Vaatamata teatud edule ei olnud šeflustöö poliitkasvatustöö aspekt siiski veel kandvaks kujunenud, vaid domineeris puhtmajanduslik abi. Suurelt osalt oli see seletatav asjaoluga, et abi ideoloogilises ja poliitilises töös eeldas maal valitseva keeruka olukorra head tundmist, pidevat ja

⁵² «Rahva Hääl», 27. detsember 1947.

⁵³ «Rahva Hääl», 22. mai 1947.

⁵⁴ EKPA, f. 11, nim. 11—8, sü. 6, l. 140—141.

⁵⁵ «Rahva Hääl», 22. mai 1947.

⁵⁶ «Rahva Hääl», 6. august 1947.

tähelepanelikku kontakti šeflusalustega, kvalifitseeritud propagandistide ja agitaatorite olemasolu. Abi tehnika, tööjõu, materjalide jms. näol oli kergemini antav.

Teatud paranemise tõi kaasa esimeste kolhooside teke vabariigis. Need võeti tavaliselt tugevate tööstuskollektiivide šefluse alla ja osutati enam abi ka kultuuri- ja poliitilise töö korraldamisel. 1948. a. mais olid Tallinna ettevõtted ja asutused šeflusauekorras 48 kolhoosiga vabariigis. Kolhoosidesse saadeti regulaarselt agitbrigaade, kunstilise isetegevuse kollektiive, peeti loenguid ja ettekandeid, korraldati kontserte. Nõukogude Eesti esimese ühismajandi — V. Kingissepa nimelise kolhoosi šefiks Saaremaal oli Eesti ESV Riikliku Merelaevanduse kollektiiv, kelle esindajad korraldasid kolhoosnikele loenguid rahvusvahelisest olukorrast, vestlesid nendega individuaalselt, abistasid kultuuritöös. Merelaevanduse parteibüroo liige sm. Jalakas aitas kolhoosi parteiorganisatsioonil koostada poliitilise töö plaani. Samas vaimus arenes koostöö ka V. Kingissepa nimelise Tselluloosi- ja Paberikombinaadi ja Võrumaal asuva Viljamsi-nimelise kolhoosi vahel.⁵⁷

1949. aasta veebruaris EK(b)P Keskkomitee otsusega korraldati šeflussidemeid noorte kolhoosidega organisatsiooniliselt ümber lähtudes territoriaalse kompaktsuse printsiibist, mida esialgu silmas ei peetud. Šeflustöö eest kogu maakonna ulatuses vastutas sellest alates šefluslinna või -rajooni parteiorganisatsioon (ka PBL tagalaorganite, Eesti Korpuse, Eesti Raudtee ja ENSV Riikliku Merelaevanduse poliitosakonnad).⁵⁸

Esimestel sõjajärgsetel aastatel said maakondade ja valdade parteiorganisatsioonid tõhusat abi massilise poliitilise töö korraldamisel ka vabariigis dislotseeritud armee ja laevastiku väeosade poliitorganilt. Suure töö tegid selles osas ära Eesti Laskurkorpuse poliitorganid ja parteiorganisatsioonid. EK(b)P Keskkomitee V pleenumil tehti sellest juba esimesi kokkuvõtteid.⁵⁹ Pärast pleenumit võtsid paljud Eesti korpuse esindajad osa maareformi selgitamiseks korraldatud rahvakoosolekutest, esinesid neil ettekannete ja vestlustega.⁶⁰ Aktiivselt abistasid PBL poliitorganid poliitilisel selgitustöö tegemisel elanikkonna hulgas (vaatamata keeleraskustele) Saare-, Hiiu-, Lääne- ja Pärnumaal.⁶¹ Väga sageli esinesid Eesti korpuse, 10. armee, PBL poliititöötajad, komandörid ja reavõitlejad elanike ees vestluste, ettekannete ja loengutega. Suuri eeliseid oli siin eesti keelt valdavatel sõjaväelastel, kuna puudus keelebarjäär ja tunti paremini kohalikke olusid.

Kohalike partei- ja komsomoliorganisatsioonide sidemete tugevdamist armee ja laevastiku väeosadega suunas EK(b)P

⁵⁷ «Eesti Bolševik», 1948, nr. 11, lk. 89.

⁵⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—37, sü. 69, l. 21.

⁵⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 369, l. 95.

⁶⁰ «Rahva Hääli», 20. detsember 1944.

⁶¹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 370, l. 53.

Keskkomitee koostöös vastavate poliitorganitega. EK(b)P Keskkomitee büroo arutas oma istungil 1945. a. septembris seda küsimust. Vastuvõetud otsuses rõhutatakse, et sõprus- ja šeflussidemete edasiseks tugevdamiseks kohaliku elanikkonna ning Nõukogude armee ja laevastiku väeosade vahel on tarvis otsustavalt välja astuda fašistliku ja kulaklik-natsionalistliku laimu vastu Nõukogude armee ja selle võitlejate suhtes. Büroo otsuses märgiti kahepoolse, vastastikuse sideme vajadust elanikkonna ja sõjaväeosade vahel. Ühtlasi pöördus EK(b)P Keskkomitee büroo vabariigis olevate sõjaväeosade juhtkonna poole palvega tugevdada võitlust distsipliinirikumuste vastu üksikute sõjaväelaste poolt, mis kohati aset leidsid ja raskendasid vastava kasvatustöö tegemist.⁶²

Järgnevatest aastatest on teada, et niisugused kahepoolsed sidemed arenesid edukalt. EK(b)P Läänemaa Komitee oli üheks esimeseks, kes mitte ainult palus ja sai abi sõjaväeosadelt, vaid ka omalt poolt tutvustas sõjaväelasi olukorraga Eesti NSV-s, vabariigi majanduse ja kultuuriga.⁶³ Seda tööd korraldasid ka partei Tallinna linnakomitee jt.

Tõhusat abi andsid Eesti Laskurkorpus ja teised sõjaväeosad tähtsamate majanduslike ning poliitiliste ürituste läbiviimisel (varumiskampania, valimiseelne selgitustöö jms.) 1945. a. detsembris pöördus EK(b)P Keskkomitee IX pleenum Leningradi sõjaväeringkonna juhataja poole palvega lubada Eesti Korpusel eraldada 500 sõdurit ja ohvitseri abiks partei maakonnakomiteedele valimiseelset agitatsioonitööd tegema (10. jaan.—10. veebr. 1946. a.). Partei maakonnakomitee sekretäre ja poliitosakondade ülemaid kohustati samaaegselt koostama plaane, mille alusel sõjaväelased pidid abistama organisatsioonilist ja agitatsioonilist tööd valimisjaoskondades.⁶⁴

1946. a. veebruaris toimunud NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste eel võttis 122. Eesti Kaardiväe laskurdiviis (poliitosakonna ülem A. Raadik) oma šefluse alla 8 valda Harjumaal. Väeosas moodustati 10 agitgruppi, kuhu kuulusid parimad agitaatorid, kes olid varemgi majanduslik-poliitilistest kampaaniatest maal osa võtnud. Tegelik töö valdades algas juba 1945. a. detsembris. Esineti loengute, vestluste ja isetegevuskontsertidega, aidati korraldada valimisjaoskondade tööd.⁶⁵

7. diviisi (poliitosakonna ülem A. Raud) šefluse all oli nende valimiste eel 10 valda Järvamaal. Abi anti ka EK(b)P Tallinna Linnakomiteele.⁶⁶

⁶² EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 195, l., 219—222.

⁶³ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 381, l. 71.

⁶⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 376, l. 11.

⁶⁵ Sealsamas, l. 32—33.

⁶⁶ Sealsamas, l. 176.

Ühtekokku andis 10. armee (kuhu kuulus ka Eesti Laskurkorpuse) valimiste eel NSV Liidu Ülemnõukogusse vabariigi parteiorganisatsioonidele abiks 1760 agitaatorit, neist 980 tegid šeflustööd eesti keeles ja 780 vene keeles. Sellele lisandub veel laevastiklaste-agitaatorite töö Saaremaal, Läänemaal jm.⁶⁷

Nimetatud töö oleks võinud olla veelgi tõhusam, kui kohalikud parteikomiteed oleksid sõjaväelasi-agitaatoreid paremini ära kasutanud, suunates neid kõige «raskematesse» valdadesse. Ka ei nõudnud partei maakonnakomiteed sõjaväelastelt-agitaatoritelt aruannet tehtud tööst. Neile puudujääkidele juhtis EK(b)P Keskkomitee X pleenumi tähelepanu Eesti Laskurkorpuse poliitosaonna ülem A. Pusta.⁶⁸

Ettekandes EK(b)P Keskkomitee XII plenumile (1946. a. augustis) märkis N. Karotamm resümeerivalt, et kohalike ja armee parteiorganisatsioonide koostöö eriti valimiskampaania ajal andis häid tulemusi.⁶⁹

Šeflussuhted sõjaväeosade ja maatöötajate vahel arenesid ka järgnenud aastatel, eriti kolhoosiliikumise aegadel. Nii oli Eesti Korpuse poliitosakond noorte kolhooside šefiks Viljandimaal ja PBL tagalaorganid — Saaremaal. Tihe kontakt oli piiriäärsete alade parteiorganisatsioonidel piirivalvevägede poliitorganitega, mis samuti aitasid kohapeal poliitilist kasvatustööd korraldada.

* * *

Vabariigi parteiorganisatsioonil läks esimestel sõjajärgsetel aastatel korda luua märkimisväärselt lai aktiiv agitatsioonitööks maal.

Puudused agitkollektiivide tegevuses (kampaanialikkus, individuaalse töö väike erikaal jne.) olid tingitud esmajoones parteiorganisatsioonide vähestest kogemustest ega võimaldanud sõnalise agitatsiooni tõstmist sellisele tasemele nagu see pingelise klassivõitluse olukorras vajalik oleks olnud.

Ühtaegu on selge, et agitkollektiivide ja agitaatorite näol oli tegemist arvestatava aktiiviga, kes abistas parteiorganisatsioone maal mitmesuguste poliitilis-kasvatuslike ürituste (rahvakoosolekud, loengud, miitingud jne.) korraldamisel. Kuigivõrd toimus ka individuaalne selgitustöö talurahva hulgas. Agitaatorite töö lünklikkusest hoolimata oli sel suur tähtsus juba agitaatorite endi kasvatamise ja arendamise seisukohalt. Seegi tähendas kümnete tuhandete aktivistide (arvestades agitaatorite koosseisu vaheldumist) poliitilise teadlikkuse kasvu.

⁶⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 377, l. 73.

⁶⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 377, l. 106—107.

⁶⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—3, sü. 379, l. 145.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КП ЭСТОНИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ МАССОВО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ НА СЕЛЕ

Ф. Кинкар

Резюме

В статье дается обзор основных направлений в деятельности партийной организации республики по организации массово-политической работы. Более подробно рассматривается вопрос о постановке политической агитации на селе (подбор и воспитание агитаторов, помощь шефствующих предприятий и учреждений, а также военных частей в агитационно-массовой работе).

ON THE ACTIVITIES OF THE COMMUNIST PARTY OF THE ESSR IN ORGANISING MASS POLITICAL WORK IN THE COUNTRYSIDE DURING THE FIRST POST-WAR YEARS

F. Kinkar

Summary

The article gives a survey of the main activities of the Republic's Party organisation in organising large-scale political work. The author dwells in greater detail upon the arrangement of Party agitation in the countryside, upon the choice and education of the agitators as well as upon the help provided by enterprises acting as patrons and of army units in carrying out agitation work in the countryside.

EKP TEGEVUSEST PÖLLUMAJANDUSE MEHHANISAATORITE ETTEVALMISTAMISEL AASTAIL 1953—1958

L. Kiik

NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenum töötas välja põllumajandusliku tootmise arengu kiirendamise mitmekülgse programmi, mille üheks lahutamatuks koostisosaks olid mehhanisaatorite kaadri tugevdamise abinõud. Selle ülesande täitmisel pidas pleenum vajalikuks muuta masina-traktorijaamade kaader alatiseks, määrata kindlaks garanteeritud töötasumiinimum, anda traktoribrigaadide töötajatele rida soodustusi ja kutsus üles teistesse rahvamajandusharudesse läinud spetsialiste pöörduma tagasi tööle põllumajandusse.

Eriti tähtsat osa põllumajanduse kindlustamisel kvalifitseeritud traktoristide, kombainerite, remonditöölise ja teiste spetsialistidega etendasid mehhanisaatorite kaadri ettevalmistamise parandamise abinõud. Käesolevas artiklis püütaksegi vaadelda EKP tegevuse mõningaid aspekte põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamisel mehhaniseerimiskoolides aastail 1953—1958, mis moodustavad tervikliku etapi selles töös.

Kodanlikus Eestis, kus põllumajanduse mehhaniseerimine oli nõrgalt arenenud, mehhanisaatorite kaadrit ette ei valmistatud. Terav vajadus tekkis selleks alles nõukogude võimu tingimustes seoses masina-traktorijaamade loomisega ja põllumajanduse üha kiireneva varustamisega kaasaegse tehnikaga. Et rahuldada põllumajanduse vajadusi, tehti juba esimestel sõjajärgsetel aastatel ära märkimisväärne töö traktoristide, kombainerite ja teiste traktoribrigaadide töötajate ettevalmistamisel. Ainuüksi aastail 1944—1947 said põllumajanduse mehhanisaatori kvalifikatsiooni 2,2 tuhat inimest.¹ Talurahva asumine kollektiivmajandite loomisele, masina-traktori jaamade võrgu laienemine ja viimaste masinapargi kiire kasv tingisid vajaduse järsult laiendada ka mehhanisaatorite kaadri ettevalmistamist. Järgnevaid aastaid iseloomustabki traktoribrigaadide töötajate ettevalmistamise kiire kasv. Kui 1947/48.

¹ EKPA, f. 1, nim. 149. sü. 7, l. 238.

õppeaastal valmistati ette 475 mehhanisaatorit, siis 1948/49. õppeaastal juba 1647 ja 1951/52. õppeaastal 4114.² Üldse valmistati 9 sõjajärgse aasta jooksul ette 13791 põllumajanduse mehhanisaatorit, neist 10526 traktoristi.³

Toodud arvud näitavad, et nõukogude võimu tingimustes oli pandud alus laiaulatuslikule põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamisele.

EKP Keskkomitee VII pleenum (oktoober, 1953), arutades NLKP Keskkomitee septembripleenumi otsustest tulenevaid ülesandeid vabariigi põllumajanduses, andis kriitilise hinnangu ka mehhanisaatorite kaadriga varustatusele ja nende ettevalmistamise olukorrale. Märgiti, et kuigi eelnevate aastate jooksul oli valmistatud ette suur hulk mehhanisaatoreid, oli vabariigi masinatraktori jaamades tegelikult vaid 4700 traktoristi, mis oli kaugelt ebapiisav töö organiseerimiseks kahes vahetuses enam kui 3500 traktoril.⁴ Traktoristide vähesus oli tingitud kaadri suurest voolavusest eelnevatel aastatel.

Kuna Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumile allunud (Helme, Vigala, Järva-Jaani) ja Eesti NSV Sovhooside Ministeeriumile allunud (Vodja) mehhaniseerimise koolid ei suutnud rahuldada põllumajanduse järjest kasvavaid vajadusi, siis valmistati suur osa traktoristidest ja teistest spetsialistidest ette MTJ-de juures organiseeritud lühiajalistel kursustel, kus õppetöö oli tihti organiseeritud ebarahuldavalt ja ei andnud vajalikke teoreetilisi teadmisi ega praktilisi kogemusi tööks kaasaegsetel põllumajandusmasinatel. Valdaval osal mehhanisaatoritest oli madal üldhariduslik ettevalmistus, mis samuti takistas tehnika omandamist.

NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenum pidas vajalikuks üle minna mehhanisaatorite kaadri väljaõpetamise süsteemile, mida seni kasutati kvalifitseeritud tööstustöölise ettevalmistamisel tööstuskoolides. Sel eesmärgil otsustati reorganiseerida olemasolevad mehhaniseerimiskoolid põllumajanduse mehhaniseerimise koolideks ja laiendada tunduvalt nende võrku uute koolide loomise ning osa tööstus- ja vabrikukoolide reorganiseerimise teel põllumajanduse mehhaniseerimise koolideks, töötada välja abinõud nende juhtimise parandamiseks. Pleenumi otsustega võeti kurse laia profiiliga traktoristide ja kombainerite ettevalmistamisele (andes neile ka lukksepa kvalifikatsiooni) ja pikendati märksa õppeaega.⁵

² EKPA, f. 1, nim. 149, sü. 7, l. 238.

³ Sealsamas.

⁴ EKPA, f. 1, nim. 157, sü. 19, l. 89.

⁵ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused. III osa, 1950—1954. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1957. lk. 627—628.

Uhtlasi otsustati varustada põllumajanduse mehhaniseerimise koolide õpilased riigi kulul riiete, jalatsite, pesu ja magamistarvetega tööstuskoolides kehtivate normide järgi ning organiseerida õpilaste tasuta toitlustamine.

NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumi otsused tähendasid seega põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamise põhjalikku reorganiseerimist ja panid aluse uuele etapile selles valdkonnas.

Konkreetsed ülesanded selle programmi eluviimiseks Eesti NSV-s kavandati EKP Keskkomitee VII pleenumil (oktoober, 1953) ning Eesti NSV Ministrite Nõukogu ja EKP Keskkomitee määruses nr. 21, 30. detsembrist 1953. a. «Eesti NSV traktori-jaamade töö edasise parandamise abinõudest».

Määruses kohustati Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Eesti Vabariiklikku Tööjõureservide Valitsust organiseerima põllumajandusministeeriumilt ülevõetud mehhaniseerimiskoolide baasil:

Helme Põllumajanduse Mehhaniseerimise Koolis laia profiiliga traktoristide-masinistide ettevalmistamist lukksepa erialaga tööks diiseltraktoritel, kombainidel ja komplitseeritud põllutöömasinatel;

Järva-Jaani Põllumajanduse Mehhaniseerimise Koolis traktoristide ettevalmistamine lukksepa erialaga tööks roomik- ja ratas-traktoritel ning põllutöömasinatel;

Vigala Põllumajanduse Mehhaniseerimise Koolis traktori-brigaadide brigadiride ja nende abide kvalifikatsiooni tõstmine lukksepa ja sepa erialal.⁶

Et endiste mehhaniseerimiskoolide võrk ei rahuldanud põllumajanduse vajadusi, organiseeriti Märjamaa rajoonis Koluveres uus põllumajanduse mehhaniseerimise kool — mehaanikute ja kombainierite ettevalmistamiseks tööks iseliikuvatel ja järelhaagitavatel kombainidel, samuti lukksepa- ja montaažitöödeks palju jõukulu nõudvate tööde mehhaniseerimiseks loomakasvatuses. Lisaks sellele kujundati ümber põllumajanduse mehhaniseerimise koolideks Tartu Vabrikukool nr. 4 ja Põltsamaa Vabrikukool nr. 18. Paide Tööstuskooli nr. 9, Kingissepa Tööstuskooli nr. 11 ja Tartu Eritööstuskooli nr. 12 baasil loodi põllumajanduse mehhaniseerimise tööstuskoolid.⁷

Seega hakkasid edaspidi põllumajandusele mehhanisaatorite kaadrit ette valmistama senise 4 asemel 11 õppeasutust, mis kõik olid allutatud Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Eesti Vabariiklikule Tööjõureservide Valitsusele, kellel juba varem oli rikkalikke kogemusi kvalifitseeritud tööstustöölise ettevalmistamisel.

Valitsuse määrusega määrati kindlaks põllumajanduse mehhaniseerimise koolide õpilaste esialgne kontingent — 2665 õpilast.

⁶ EKPA, f. 1. nim. 123, sü. 23, lk. 197.

⁷ «Rahva Hääl», 7. jaanuar, 1954.

neist 1655 traktoristi ja 635 kombainerit.⁸ Reorganiseerimise tulemusena moodustasid põllumajanduse mehhaniseerimise koolide ja tööstuskoolide õpilased 1954. a. algul 60% kogu tööjõureservide süsteemi koolide õpilaste üldarvust.

Põllumajanduse mehhaniseerimise koolide uued õppeplaaniid olid senistest tunduvalt mitmekesisemad. Näiteks aastase õppeajaga traktoristide-masinistide ettevalmistamise õppeplaani kohaselt pidid õpilased saama vajalikud teoreetilised teadmised traktorite tundmisel, läbima 368-tunnise tootmispraktika, omandama lukksepatöödeks vajalikud teoreetilised ja praktilised teadmised, oskama lugeda jooniseid. Tähtis koht oli õppeplaanis ka traktorite ning põllunduses ja loomakasvatuses kasutatavate masinate remondi- ja montaažitöödel. Peale selle said õpilased ettevalmistuse poliitõpetuse alal, õppisid tundma materjaliõpetuse ja agroomia aluseid, ning traktoritööde organiseerimist ja tootmistehnoloogiat.

Seega hakkasid tulevased mehhanisaatorid saama senisest tunduvalt sügavamalt teoreetilist ja praktilist ettevalmistust.

Uuele põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamise süsteemile üleminekul tuli ületada paljusid organisatsioonilisi raskusi, eriti 1953. a. lõpul ja 1954. a. algul. Koolide komplekteerimine õpilastega, õpetajate ja meistrite kaadriga venis. Suuri puudusi oli õppekasvatustöös. Paljudes õppeainetes puudusid õpikud. Ei jätkunud kohti ühiselamutes. Koolid ei olnud õigeaegselt varustatud küllaldase inventariga, vooditarvete ja vormirõivastega. Oli häireid õpilaste toitlustamisel.

EKP Keskkomitee arutas olukorda uuele põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamise süsteemile üleminekul ja võttis vastu otsuse «Põllumajanduse mehhaniseerimise koolide ebarahuldavast tööst» (5. jaanuar 1954), kus toodi esile ülalloeletud puudused ja kohustati vastavaid ministeeriume, ELKNÜ Keskkomiteed, EKP rajoonikomiteesid ja TSN täitevkomiteesid võtma tarvitusele vajalikud abinõud nende kõrvaldamiseks. Vastuvõetud otsuses olid kesksel kohal ülesanded koolide administratiiv- ja pedagoogilise personali ning õppe-tootmisbaasi tugevdamiseks, õppekasvatustöö ja õpilaste elukondliku teenindamise parandamiseks.⁹ Järgneval perioodil olidki ülalloeletud ülesanded parteiorganisatsioonide ja tööjõureservide valitsuse ning koolide tähelepanu keskpunktis.

Üheks keskseks probleemiks oli koolide komplekteerimine tootmisõpetuse meistrite ja õpetajatega. Et koolide võrk tunduvalt laienes ja õpilaste arv suurenes, siis oli vajadus õppe-tootmiskaadri järgi suur. Selle rahuldamiseks võeti 1954. aasta jooksul

⁸ Eesti NSV Ministrite Nõukogu Kutsehariduse Valitsuse arhiiv (edaspidi KVA), f. 1, nim. 1, sü. 84, l. 27—28.

⁹ EKPA, f. 1, nim. 123, sü. 24, l. 24—26.

põllumajanduse mehhaniseerimise koolidesse tööle 123 inimest, neist 76 tootmisõpetuse meistritena.¹⁰

Enamus uuest kaadrist oli varem töötanud põllumajanduse ministeeriumi süsteemis praktilisel tööil ja neil ei olnud vajalikke pedagoogilise töö kogemusi. Lisaks sellele ei olnud paljude töötajate üld- ja erialane ettevalmistus küllaldane. Nii oli 1954. aastal 122-st tootmisõpetuse meistrist vaid 16-l kesk-eri- või keskharidus.¹¹

Sellises olukorras omandas eriti suure tähtsuse pedagoogilise personali kvalifikatsiooni tõstmine. Üheks vormiks selle ülesande lahendamisel oli mitmesuguste seminaride organiseerimine. 1954. a. jaanuaris toimus Eesti Põllumajanduse Akadeemia juures põllumajanduse mehhaniseerimise koolide direktorite seminar õppetöö organiseerimise küsimustes uuesti avatavates koolides.¹² Regulaarselt toimusid mitmepäevased seminar-nõupidamised Eesti Vabariikliku Tööjõureservide Valitsuse juures.

Kuna senistes põllumajanduse mehhaniseerimise koolides ei antud traktoristidele lukksepa kvalifikatsiooni, siis puudusid seal ka sellealased spetsialistid. Seepärast organiseeriti Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kooli nr. 3 juures 4-kuulised kvalifikatsioonitõstmise kursused, kus õppis 30 tootmisõpetuse meistrit.¹³ Oli organiseeritud lukksepatööde õpetamise kogemuste üleandmine tööstus- ja vabrikukoolide poolt. Tööjõureservide Valitsus ja koolide parteiorganisatsioonid tegelesid ka töötajate edasiõppimise küsimustega. Näiteks, Tartu PMK nr. 3 parteiorganisatsioon, arutas 1954. a. kevadel kommunistide edasiõppimise küsimust, pööras erilist tähelepanu üldharidusliku taseme tõstmise vajadusele.¹⁴ 1954. a. lõpus täiendasid oma teadmisi kaugõppe teel või õhtustes osakondades 86 inimest põllumajanduse mehhaniseerimise koolide 256-st õppe-kasvatusalal töötajast.¹⁵

Teiseks tähtsamaks suunaks oli koolide õppe-tootmisbaasi tugevdamine. Õppe- ja tootmispraktika läbiviimiseks pidid koolid olema varustatud nõuetekohase masinapargiga: Selle loomiseks kohustati Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi juba 1953. a. üle andma mehhaniseerimiskoolidele 60 traktorit ja palju muud põllumajandustehnikat.¹⁶ Kahjuks selle otsuse täitmine venis põllumajanduse ministeeriumi ja traktorijaamade süü tõttu. Nii ei olnud veel 1954. a. märtsis üle antud 18 traktorit ja 47 põllumajandusmasinat.¹⁷ Vaatamata masinapargi tunduval kasvule oli

¹⁰ KVA, f. 1, nim. 9, sü. 12, l. 15.

¹¹ KVA, f. 1, nim. 9, sü. 16, l. 8.

¹² KVA, f. 1, nim. 9, sü. 12, lk. 14.

¹³ KVA, f. 1, nim. 9, sü. 16, l. 7.

¹⁴ EKPA, f. 636, nim. 7, sü. 5, l. 12.

¹⁵ KVA, r. 1, nim. 9, sü. 12, l. 18.

¹⁶ KVA, f. 1, nim. 1, sü. 84, l. 30.

¹⁷ KVA, f. 1, nim. 1, sü. 76, l. 22.

1954. a. koolides tehnikat veel napilt. Enamikus koolides puudusid 1954. a. kevadel uusimad («Belaruss») ja võimsamad (C-80) traktorid. Edaspidi tehnikaga varustamine tunduvalt laienes. 1955. aasta II pooleks olid vabariigi põllumajanduse ja sovhooside ministeeriumid andnud mehhaniseerimise koolidele üle 102 traktorit, 52 kombaini ja 221 põllumajandusmasinat.¹⁸ Tehnikat saadi ka NSV Liidu Tööjõureservide Peavalitsuse kaudu. 1954. a. eraldi meie vabariigi koolidele 44 traktorit, 19 kombaini ja 313 mitmesugust põllumajandusmasinat.¹⁹

Koolide parteiorganisatsioonid ja pedagoogilised kollektiivid asusid õppekabinettide organiseerimisele. 1954. a. töötas põllumajanduse mehhaniseerimise koolide juures juba 41 õppekabinetti, neist 10 traktorikabinetti, 10 agrotehnika kabinetti ja 9 põllumajandusmasinate kabinetti.²⁰ Seega olid juba esimesel tööaastal sisustatud ülalloeletud kabinetid peaaegu kõikides koolides, mis kahtlemata aitas positiivselt kaasa õppetöö organiseerimisele.

Võeti tarvitusele abinõud õpilaste tootmispraktika organiseerimiseks. Praktika läbiviimiseks kinnistati igale õppeasutusele 2—3 traktorijaama. 1953/54. õppeaasta kogemused aga näitasid, et sellise praktika korraldamise juures viibis iga MTJ juures üheaegselt 60—90 õpilast, mistõttu õpilaste nõuetekohane rakendamine oli raskendatud. 1954. a. teisel poolel see puudus kõrvaldati praktika baasi laiendamisega 68 MTJ-le.²¹ Sellega saavutati igas traktorijaamas üheaegselt praktilal viibivate õpilaste arvu 2—3-kordne vähendamine ja loodi vajalikud tingimused õpilaste rakendamiseks kõigil õppeplaanis ettenähtud praktilistel töödel.

Koolide parteiorganisatsioonide juhtimisel toimus kõikides koolides komsomoli ja ametiühinguorganisatsioonide töölerakendamine ja nende tegevuse suunamine. Ühiskondlike organisatsioonide töö oli arutamisel peaaegu kõikide koolide parteiorganisatsioonide koosolekutel.

Õpilaste hulgas läbiviidava kasvatustöö tegemisele aitas kaasa raamatukogude täiendamine uusima kirjandusega, isetegevusringide ja spordisektsioonide töölerakendamine.

1955. aasta kevadel tegi EKP Keskkomitee kokkuvõtteid mehhanisaatorite kaadri ettevalmistamise olukorrast vabariigis. Siit tulenevad järeldused ja eesseisvad ülesanded olid kokku võetud EKP Keskkomitee büroo otsuses 3. maist 1955. a. «Õppe- ja kasvatustöö seisukorrast ja selle parandamise abinõudest Tööjõureservide Eesti Vabariikliku Valitsuse õppeasutustes».

Selleks ajaks oli saavutatud mõningaid edusamme ka põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamisel. 1954. aastal and-

¹⁸ KVA, f. 1, nim. 1, sü. 105, l. 2.

¹⁹ KVA, f. 1, nim. 1, sü. 80, l. 6.

²⁰ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 80, l. 10.

²¹ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 80, l. 10.

sid vabariigi tööjõureservide koolid põllumajandusele üle 2500 mehhanisaatri.

EKP Keskkomitee büroo otsuses märgiti, et 1954. a. oli võetud tarvitusele rida abinõusid koolide õppebaaside ja pedagoogilise kaadri tugevdamiseks ning õppe- ja kasvatustöö parandamiseks. Otsuses toodi esile ka rida tõsisid puudusi. Õppeprotsessi osas märgiti, et õppeprogrammide täitmine oli kohati mittetäielik ja ebakvaliteetne, ebarahuldavalt tutvustati eesrindlikke tööviise ja uusi- maid mehhanisme. Tootmispraktika läbiviimisel kasutati 1954. a. suurt osa põllumajanduse mehhaniseerimise koolide õpilasi vaid mitmesugustel abitöödel. Oli puudusi ka kasvatustöö läbiviimisel. Märgiti, et enamus meistreist on sellest kõrvale jäänud. Reas kooli- des, nagu põllumajanduse mehhaniseerimise koolides nr. 4 ja 8 oli ebarahuldavalt organiseeritud õpilaste vaba aja veetmine. EKP Keskkomitee büroo otsuses rõhutati, et õppe-kasvatustöös esinevad puudused on tingitud peamiselt tunduva osa õpetajate ja meist- rite madalast pedagoogilisest kvalifikatsioonist ja metoodilise töö puudulikkust organiseerimisest.²²

Seetõttu olidki EKP Keskkomitee otsuses kesksel kohal kaadri tugevdamise ülesanded. Sel eesmärgil kohustati Eesti Vabariiklikku Tööjõureservide Valitsust ja parteiorganisatsioone koos koolide juhtkondadega võtma tarvitusele abinõud kaadri tugevdamiseks ning eriharidust mitteomavate töötajate kvalifikatsiooni tõstmiseks. Eesti NSV Põllumajanduse ja Sovhooside Ministeeriumidele tehti ülesandeks suunata põllumajanduse mehhaniseerimise kooli- desse juba 1955. a. sügiseks tootmisõpetuse meistriteks ja õpeta- jateks 19 keskkharidusega spetsialisti ja 3 insener-mehaanikut.²³ Otsuses kohustati parteiorganisatsioone pöörama senisest rohkem tähelepanu õppe- ja kasvatustöö parandamisele, kehakultuuri- kollektiivide, tehnika ja kunstilise isetegevuse ringide töö organi- seerimisele. Baasettevõtetele tehti ülesandeks kindlustada normaal- sed tingimused õppepraktika läbiviimiseks, osutada koolidele vajalikku abi kaadri ja materiaalse tehnilise baasi tugevdamisel ning kasvatustöö läbiviimisel. ENSV Ministrite Nõukogu kohustati võtma tarvitusele abinõud koolide kindlustamiseks ühiselamute ja tootmishoonetega.²⁴

Eesti Vabariiklik Tööjõureservide Valitsus, koolide parteiorgani- satsioonid ja töötajate kollektiivid tegid ära suure töö EKP Kes- komitee otsuse elluviimisel. 7. juunil 1955. a. toimus Tallinnas töö- jõureservide õppeasutuste partei- ja majandusaktiivi koosolek, kus arutati läbi otsusest tulenevad ülesanded ja kinnitati konkreetne ürituste plaan töö edasiseks parandamiseks. Nendele küsimustele olid pühendatud ka koolide parteiorganisatsioonide ja pedagoogi- liste kollektiivide koosolekud.

²² EKPA, f. 1, nim. 157, sü. 89, l. 92—93.

²³ EKPA, f. 1, nim. 157, sü. 89, l. 95.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 157, sü. 89, l. 95—96.

Vaatleksime esmalt, mida tehti järgneval perioodil põllumajanduse mehhaniseerimise koolide kaadri tugevdamisel. Juba 1955. a. suunati tööle meistritena ja õpetajatena 10 inseneri ja 13 tehnikut.²⁵ Mõningat täiendust kvalifitseeritud spetsialistide näol said koolid ka järgnevatel aastatel.

Kuna kõrgema haridusega põllumajanduse mehhaniseerimise insenere hakati vabariigis ette valmistama alles 1953. a. ja ka keskharidusega spetsialistidest oli nappus, siis on arusaadav, et ainult teistelt tööaladelt ületoomisega mehhaniseerimiskoolide kaadri tugevdamist lahendada ei saanud. Sellepärast pöörati ka edaspidi suurt tähelepanu edasiõppimisele. 1958. a. lõpus õppis kaugõppe teel ja õhtukoolides 50 tootmisõpetuse meistrit, õpetajat ja teisi töötajaid.²⁶ Hästi oli see töö organiseeritud Paide Põllumajanduse Mehhaniseerimise Tööstuskoolis nr. 9, kus kõik 10 tootmisõpetuse meistrit ja 6 õpetajat 7-st täiendasid oma teadmisi EPA ja põllumajandustehnikumide kaugõppeosakondades.²⁷

Mõnevõrra aitas kaadri tugevdamisele kaasa ka 1955. a II poolel Tartus organiseeritud 4-kuune tootmisõpetuse meistrite kvalifikatsiooni tõstmise kursus, kus õppetöö viisid läbi peamiselt Eesti Põllumajanduse Akadeemia õppejõud. Kursuse lõpetasid 25 tootmisõpetuse meistrit.²⁸

Võeti tarvitusele abinõud metoodilise töö parandamiseks. Sel eesmärgil moodustati Tartusse piirkondlik metoodiline koondis, kus toimusid regulaarselt poliit- ja kultuurmassilise töö, traktorite ja põllumajandusmasinate õpetamise ning tootmisõpetuse meistrite metoodiliste komisjonide töökoosolekud. Kõikide koolide juures rakendati tööle tootmisõpetuse meistrite kvalifikatsiooni tõstmise seminarid.²⁹

Tööjõureservide Valitsus organiseeris parimate pedagoogiliste kollektiivide, meistrite, õpetajate ja kasvatajate töökogemuste tundmaõppimist ja üldistamist. 1955/56. õppeaastal näiteks õpiti tundma ja üldistati Järva-Jaani Põllumajanduse Mehhaniseerimise kooli nr. 6 töökogemusi õppekabinettide rajamisel ja sisustamisel. Real aladel üldistati ka Helme Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kooli nr. 5 ja teiste koolide töökogemusi.³⁰ Kvalifikatsiooni tõstmisele aitasid kaasa ka perioodiliselt organiseeritavad tööjõureservide koolide õpetajate, meistrite ja kasvatajate pedagoogilised lugemised.

Mõningatest muudatustest vabariigi põllumajanduse mehhaniseerimise koolide kaadri koosseisus annab ülevaate alljärgnev tabel.

²⁵ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 75, l. 15.

²⁶ KVA, f. 1, nim. 9, sü. 31, l. 10.

²⁷ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 78a, l. 21.

²⁸ KVA, f. 1, nim. 9, sü. 16, l. 56.

²⁹ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 75, l. 6.

³⁰ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 75a, l. 17.

Põllumajanduse mehhaniseerimise koolide kaader aastail 1955—1959
(1 jaanuari seisuga)³¹

	Komp- lektee- ritud		NLKP		Haridus					
	1955	1959	1955	1959	kõrgem		kesk-eri		kesk	
					1955	1959	1955	1959	1955	1959
Direktorid	11	7	8	6	1	2	3	3	4	1
Direktori aset. õppe-tootmis- töö alal	11	7	3	1	—	3	6	2	2	1
Direktori abid kult.-kasvatus- töö alal	10	7	10	7	—	1	1	2	5	2
Vanemmeistrid	11	4	3	—	—	—	4	4	—	—
Tootmisõpetuse meistrid	122	75	4	7	—	1	17	24	5	3
Kasvatajad	3	2	1	1	—	—	—	1	—	—
Kehal. kasvat. instruktorid	10	6	—	1	1	1	3	2	3	1
Opetajad	78	40	10	8	12	9	37	22	13	6
Kokku	256	148	39	31	14	17	71	60	32	14

Nagu tabelist ilmneb, olid mehhaniseerimiskoolide kaadri koosseisus toimunud vaadeldava perioodi lõpuks olulised nihked tugevnemise suunas, mida saavutati mõningate töötajate asendamisega kvalifitseeritud spetsialistidega ja koolivõrgu reorganiseerimisel vabanenud võimekate töötajate ümberpaigutamisega. Kõrgema ja kesk-eriharidusega töötajate erikaal seega märksa suurenes, moodustades 1958. a. lõpuks 52% 1954. aasta 33,2% asemel. Võrreldes töötajate arvuga oli tõusnud ka kommunistide osatähtsus. Kuna vaadeldava perioodi lõpuks ei olnud veel 48% pedagoogilisest personalist keskharidust, sealhulgas valdaval enamusel tootmisõpetuse meistritest, jäi selle probleemi lahendamise ka edaspidi tööjõureservide valitsuse ja parteiorganisatsioonide tähelepanu keskpunkti.

Õppe-materiaalse baasi tugevdamisel jätkus koolide varustamine uue tehnikaga, sealhulgas traktoritega DT-24 ja DT-14. Suur töö õppe-materiaalse baasi parandamisel ja laiendamisel tehti koolide pedagoogiliste ja õpilaskollektiivide poolt ära ühiskondliku töö korras. Hästi oli see töö korraldatud näiteks Helme PMK nr. 5. Kooli partei-algorganisatsioon, tehes kokkuvõtteid tehtud tööst, märkis, et 1957. aastal võeti kasutusele 8 uut õppekabinetti, sepi-koda ja naftabaas. Kommunistid rõhutasid, et vaatamata laialdasele ulatusele, oli tööde kvaliteet hea.³² Järva-Jaani PMK nr. 6

³¹ KVA, f. 1., nim. 9, sü. 12, l. 18; f. 1, nim. 9, sü. 31, l. 10.

³² EKPA, f. 1, nim. 4, sü. 2, l. 26, 33.

töötajad ja õpilased varusid õppetööst vabal ajal ligi 200 m³ metsamaterjali, millest ehitati sepikoda ja varjualune 16 traktori hoidmiseks.³³ Üldse ehtasid põllumajanduse mehhaniseerimise koolide kollektiivid 1955.—1956. a. 11 kuuri ja varjualust traktorite ja põllumajandusmasinate hoidmiseks ja rajasid 10 õppepolügooni.³⁴ Jätkus töö uute õppekabinettide rajamisel ja olemasolevate täiustamisel.

1956. a. oli põhiliselt lahendatud ka põllumajanduse mehhanisaatorite väljaõppeks vajalike õpikute probleem, millega samuti loodi normaalsed tingimused õppetöö organiseerimiseks, õpilaste iseseisvaks tööks.

Paljudes koolides organiseeriti vabariigi eesrindlike mehhanisaatorite kogemuste tundmaõppimist. Järva-Jaani PMTK nr. 6 parteialgorganisatsiooni aktiivsel osavõtul organiseeriti õpilaste süstemaatiline tutvustamine uusima põllumajandustehnikaga. Kooli parteiorganisatsioon pöördus sellekohase informatsiooni saamiseks paljude traktori- ja põllutöömasinate tehaste poole. Seoses uute traktorite DT-14 ja DT-24 kasutuselevõtmisega viidi Vladimiri traktoritehase esindajate osavõtul läbi õpilaste tehniline konverents, mis oli pühendatud uute traktorite mootorite tundmaõppimisele.³⁵ Tehnikaalaseid teadmisi ja oskusi aitas täiendada ka osavõtt tehnikaringide tööst. 1958. a. töötas mehhaniseerimiskoolides 21 tehnikaringi 450 osavõtjaga.³⁶

Kasvatustöö läbiviimisel õpilaste hulgas pöörati koolides suurt tähelepanu loengute, vestluste, kinoetenduste, puhkeõhtute ja teiste poliit- ja kultuurkasvatustlike ürituste organiseerimisele. Sajad õpilased võtsid igal aastal aktiivselt osa isetegevusringide tööst (1958. a. — 577).³⁷ Veelgi aktiivsem oli põllumajanduse mehhaniseerimise koolide õpilaste osavõtt kehakultuuri- ja sporditööst. 1958. a. oli koolide kehakultuurikollektiivides moodustatud 55 sektiooni, mille tööst võttis osa 1086 õpilast.³⁸

Mitmekülgse tööga põllumajanduse mehhaniseerimise koolide õppe-materiaalse baasi ja kaadri tugevdamisel, viimase kvalifikatsiooni tõstmisel ja õppe-kasvatustöö pideval parandamisel kasv järjest kvalifitseeritud, kaasaja nõuete tasemel seisev mehhanisaatorite kaader.

Nagu tabelist 2 nähtub, valmistasid vabariigi põllumajanduse mehhaniseerimise koolid NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumile järgnenud 5 aasta jooksul ette 9669 mehhanisaatorit enam kui kümnel erialal. Valdava enamuse neist — 7910 — moo-

³³ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 132, l. 6.

³⁴ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 78a, l. 2.

³⁵ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 78a, l. 9; «Noorte Hääle», 11. jaanuar 1957. a.

³⁶ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 132, l. 13.

³⁷ Sealsamas, l. 122.

³⁸ KVA, f. 1, nim. 2, sü. 132, l. 13.

Põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamine Eesti NSV-s
aastail 1953—1958³⁹

Eriala	Õppeaeg	Aastad				
		1954	1955	1956	1957	1958
Traktoristid	6 kuud	1651	1157	931	—	—
Traktoristid- masinistid	1 aasta	—	777	843	1561	990
Ekskavaatori- masinistid	2 aastat	50	—	70	65	74
Kombainerid- mehaanikud	6 kuud	631	178	—	—	—
Linakombainerid	7 kuud	39	—	—	—	—
Linakitkumise masinate masinistid	7 kuud	51	—	—	—	—
Traktoribrigaadide brigadirid	1 aasta	31	59	97	58	1
Treialid	2 aastat	19	21	1	11	33
Autode ja traktorite remondilukksepad	2 aastat	9	—	25	—	—
Elektrimontöörid	2 aastat	7	1	—	—	—
Remondilukksepad	2 aastat	15	4	1	18	20
Elektrimontöörid	10 kuud	—	—	50	50	29
Elektrimehaanikud	2 aastat	—	—	—	27	14
Kokku		2503	2197	2018	1790	1161

dustasid traktoristid. Viimastest omakorda veidi üle 50% olid saanud põhjalikuma ettevalmistuse aastase õppeaja jooksul, kusjuures alates 1957. aastast lõpetati 6-kuulise õppeajaga traktoristide ettevalmistamine.

Grupi vabariigi erinevates rajoonides asuvate masina-traktori-jaamade kaadriga kindlustatuse uurimine, mis tehti 1957. aasta algul, näitas, et need olid traktoristidega kindlustatud 99,6% ulatuses.⁴⁰ Sellest võib järeldada, et ka vabariigis tervikuna antud tingimustes olid põllumajanduse vajadused traktoristide kaadri osas põhiliselt rahuldatud. See järeldus kajastus ka spetsialistide edas-

³⁹ Eesti NSV Ministrite Nõukogu Kutsehariduse Komitee jooksev arhiiv, Noortööliste ettevalmistamise ja jaotamise planeerimise osakonna õiend 7. septembrist 1967. a.

⁴⁰ EKPA, f. 1, nim. 181, sü. 14, l. 88.

pidise ettevalmistamise organiseerimises. Nimelt likvideeriti alates 1958. a. Vodja Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kool nr. 10 ja lõpetati traktoristide ettevalmistamine Tartu Põllumajanduse Mehhaniseerimise Koolis nr. 3. Üldkokkuvõttes 1958. a. traktoristide ettevalmistamine mõnevõrra vähenes varasemaga võrreldes.

Kui traktoristide ettevalmistamine hakkas rahuldama nõudmist, siis seda ei saa öelda paljude teiste erialade kohta. Näiteks kasvas seoses MTJ reorganiseerimisega vajadus traktorite ja põllutöömashinade remondispetsialistide järele. Põllumajanduse elektrifitseerimise huvid nõudsid selle ala spetsialistide ettevalmistamise edasist kiirendamist.

Kokkuvõttes võib öelda, et NLKP Keskkomitee 1953. aasta septembripleenumi otsustega pandi alus uuele, senisest tunduvalt sügavamale ja paremini organiseeritud teoreetilisele ja praktilisele põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamisele. Selle tähtsa tööloigu koondamisega tööjõureservide süsteemi tehti lõpp ametkondlikule killustatusele.

NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumile järgnenud viie aasta jooksul läbiviidud töö ja selle käigus omandatud kogemused said selleks baasiks, millele rajati põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamise edasine täiustamine seoses põllumajanduse kasvavate nõudmistega ja muudatustega rahvaharidussüsteemis.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КП ЭСТОНИИ ПО ПОДГОТОВКЕ МЕХАНИЗАТОРОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В 1953—1958 ГГ.

Л. Кийк

Резюме

Согласно решениям сентябрьского (1953 г.) Пленума ЦК КПСС в Эстонской ССР также была реорганизована система подготовки механизаторов сельского хозяйства. Сеть школ была значительно расширена за счет фабрично-заводских и ремесленных школ. Существовавшие до этого школы механизации были переданы в систему трудовых резервов, в которых отныне сосредоточилась подготовка всех механизаторских кадров для сельского хозяйства.

В статье рассматриваются главным образом мероприятия КП Эстонии, Республиканского управления трудовых резервов и коллективов школ и училищ по укреплению учебно-материальной базы и кадрами в течение 1953—1958 гг. Школы получили большое количество сельскохозяйственной техники. Силами педагогических коллективов и учащихся были оборудованы десятки

учебных кабинетов, построены сараи и навесы для хранения техники и другие учебно-производственные объекты. Заметно укрепились кадры преподавателей и мастеров производственного обучения, повысилась их квалификация.

В результате проведенной работы по перестройке системы подготовки и совершенствования учебно-воспитательной работы школы и училища механизации сельского хозяйства подготовили уже в течение рассматриваемых пяти лет 9669 механизаторов различной профессии, имевших более глубокую теоретическую и практическую подготовку, способных обеспечить более эффективное использование современной сложной сельскохозяйственной техники.

ON ACTIVITIES OF THE C.P. OF ESTONIA IN PREPARING MACHINE-OPERATORS FOR AGRICULTURE BETWEEN 1953 AND 1958

L. Kiik

S u m m a r y

The article is principally based on materials obtained from archives. It gives a survey of the rearrangements of preparing machine-operators for agriculture at the end of 1953 and the beginning of 1954. In reviewing the further improvement of instruction at mechanizing schools the main stress is laid upon the consolidation of their staff and material basis of teaching. Particulars on preparation of machine operators are given by specialities.

EKP TEGEVUS ÜLIÕPILASTE KASVATAMISEL RAHVASTE SÕPRUSE VAIMUS (aastail 1956—1961)

I. O Bram

Leninliku rahvuspoliitika tähtsaks koostisosaks on NSV Liidu rahvaste sõpruse kasvatamine. See ülesanne on alati olnud, on ja jääb parteitöö üheks peasuunaks.

Käesolevas artiklis vaadeldakse olulist lõiku noorsoo maailmavaate kujundamisel — internatsionalistlikku kasvatustööd üliõpilaste hulgas. Selleteemalisi eriuurimusi ei ole vabariigi ajaloolaste poolt seni avaldatud, kui mitte arvestada J. Kalitsa sisukat artiklit.¹ Väärtuslikuks lisaks kirjutistele üliõpilaste internatsionaalsest kasvatamisest on vabariigi kõrgemate õppeasutuste rektorite sõnavõtnud artiklite kogumikus «Noorte maailmavaate kasvatamisest»², üksikuid fakte üliõpilaste internatsionaalsetest sidemetest leidub mitmesugustes väljaannetes.³

Artikli kirjutamisel on autor kasutanud eelkõige vabariigi kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonide materjale, aga samuti ka ajakirjanduses ja kogumikes avaldatud kirjutisi. Siinjuures tuleb märkida, et Tartu Riikliku Ülikooli parteiorganisatsiooni säilinud arhiivimaterjalid on märksa rikkalikumad ja üksikasjalikumad kui Tallinna Polütehnilises Instituudis (rääkimata teiste kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonide materjalidest, mis on üpris napid). Antud artiklis tugineb autor eeskätt TRÜ materjalidele. Arvestatud on ka seda, et üliõpilaskonna kasvatamise probleemid on paljuski sarnased kõikides vabariigi kõrgemates õppeasutustes.

Vaatluse all on õppetöövälised kasvatustöö probleemid NLKP XX ja XXII kongressi vahelisel perioodil, sest just sel ajal pandi

¹ J. Kalits. Iseloomulikke ülikooli elust. — Vennalikus peres. Tallinn, 1961.

² F. Klement. Internatsionaalsest kasvatustööst Tartu Riiklikus Ülikoolis; A. Aarna. Üliõpilaste ideoloogilisest kasvatamisest Tallinna Polütehnilises Instituudis; A. Koop. Opetamine ja kasvatamine kui õppeprotsessi kaks lahutamatu osa. — Noorte maailmavaate kasvatamisest. Tallinn, 1966.

³ Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaadel 1956.—1957. aastal. Tartu, 1958; Kümme aastat Üliõpilaste Teaduslikku Ühingut 1951—1961, jt.

alus mitmetele headele traditsioonidele, mis tänapäeval on veelgi laienenud ja süvenenud.

NLKP XX kongress aktiveeris töötajaid kogu meie kodumaal. Tunduvalt tõusis parteitöö tase. Kongress konstateeris kõigi NSV Liidu rahvaste sõpruse ja vennaliku koostöö süvenemist ning märkis, et edusammud XIX ja XX kongressi vahelisel perioodil on partei saavutanud tänu sellele, et ta on kogu oma sise- ja välispoliitika ning praktilises tegevuses juhindunud marksismi-leninismi kõikevõitvast õpetusest, et ta vankumatult ja järjekindlalt peab kurssi kommunismi ülesehitamisele meie maal ja rahvusvahelise sotsialismileeri tugevdamisele, et ta hoiab kõrgel proletaarse internatsionalismi ja rahvaste sõpruse lippu.⁴

NLKP XX kongressi otsuste täitmise käigus elavnes ideoloogiline töö märgatavalt ka vabariigi parteiorganisatsioonis. Üheks ideoloogilise töö põhisuunaks vaadeldaval perioodil oli rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi kasvatamine. Leninliku rahvuspoliitika järjekindel elluviimine on olnud kogu Nõukogude Liidu ja iga tema liiduvabariigi edusammude tagatiseks.

Silmapaistvaks tähiseks EKP tegevuses rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi kasvatamisel oli EKP Keskkomitee III pleenum 1956. a., mis rõhutas peamise mõttena, et leninliku rahvuspoliitika elluviimisel ei tohi rahvuslikke iseärasusi ignoreerida ega ka neid kunstlikult üles puhuda. EKP Keskkomitee III pleenumi otsuste arutamine vabariigi parteiorganisatsioonides karastab kommuniste poliitiliselt ja oli suureks tõukeks leninliku rahvusküsimuse teooria süvendatud tundmaõppimiseks.

NLKP XX kongressi otsused leidsid mitmekülgset vastukaja üliõpilaste hulgas. TRÜ parteiorganisatsiooni aruandlus-valimiskoosoleku aruandes oktoobris 1956 märgiti, et kongressi otsuste ellurakendamine nõuab erilise tähelepanu osutamist ideoloogilise töö küsimustele.

Üldkoosolekul kritiseeriti teravalt natsionalismi ja šovinismi ilminguid, mis väljendusid vene keele õppimise alahindamises, üleolevas suhtumises teiste rahvaste rahvuslikesse kommetesse, verte üliõpilaste halvustamises, taotlustes ülikooli õppetöö üle viia vene keelele jne.⁵ Üldkoosoleku otsuses kohustati parteibürood ja teaduskondade sekretäre suunama poliitilist ja kultuur-massilist tööd rahvaste sõpruse tugevdamisele, osutades erilist tähelepanu eesti ja vene rahvusest üliõpilaste ühiste, sõprust tugevdavate ürituste korraldamisele.⁶

Samad probleemid erutasid ka teiste kõrgemate õppeasutuste üliõpilasi ja õppejõude. Nende elav arutelu toimus kõigi kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonides.

⁴ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid. Tallinn, 1956, lk. 19.

⁵ EKPA, f. 151, nim. 12, sü. 2, l. 90.

⁶ Sealsamas, l. 92.

Üliõpilaste kasvatamise küsimusi vaeti 1956. aasta lõpul EKP Tallinna Linnakomitee bürool,⁷ EKP Tallinna Linna Kalinini rajooni konverentsil jm. Neil arutlustel oli internatsionalistlik kasvatustöö kesksel kohal.

Mais 1957 toimus EKP Tallinna Linnakomitee VII pleenum, mis arutas kasvatustöö olukorda Tallinna Polütehnilises ja Tallinna Pedagoogilises Instituudis. Suurt rõhku pandi pleenumil üliõpilaste internatsionalistliku kasvatamise küsimustele. Pleenum rõhutas vajadust tõsta kõikide õppejõudude vastutust kasvatustöö läbiviimise eest, allutades seda üliõpilaste kasvatamise ülesannetele rahvaste sõpruse, nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsionalismi vaimus; kasvatada üliõpilastes poliitilist valvsust ja armastust töö vastu.⁸

Natsionalismi ilmingud üksikute üliõpilaste juures said vastu-
löögi ka Tartu Riikliku Ülikooli⁹ ja Tallinna Pedagoogilise Insti-
tuudi¹⁰ komsomoliorganisatsioonidelt.

Alljärgnevalt vaatleme mõningaid olulisemaid rahvaste sõpruse kasvatamise vorme ja probleeme, mis tekkisid parteiorganisatsioonidel selle töö suunamisel.

Vabariigi elanikkonna paljurahvuseline koosseis kajastub ka me üliõpilaskonnas. Peale selle õpivad meie kõrgemates õppeasutustes ka veel hulk noori teistest vennasvabariikidest, kes oma valitud eriala soovivad omandada Eesti NSV-s. Samaaegselt õpivad paljud meie vabariigi noored vennasvabariikide, eriti aga Moskva ja Leningradi ülikoolides ja instituutides.

1960/61. õppeaastal oli Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilaste hulgas 2586 eestlast, 237 venelast, 36 juuti, 22 ukrainlast, 17 soomlast, 15 moldaavlast, 7 valgevenelast, 4 lätlast, 4 ungarlast, 2 mordvalast ja karjalasi, kreeklasi, poolakaid ning hollandlasi igast üks.¹¹ Samalaadne pilt on ka teistes vabariigi kõrgemates õppeasutustes. Meie üliõpilaskonna paljurahvuseline koosseis on üheks internatsionaalse kasvatustöö eelduseks.

Olgu märgitud, et üliõpilaskonna rahvuslik koosseis oli internatsionaalne ka kodanlikus Eestis. Nii oli 1. dets. 1935 Tartu Ülikooli 3245 üliõpilasest¹² 2761 eestlast, 203 sakslast, 140 venelast, 77 juuti, 6 soomlast, 9 rootslast, 11 lätlast, 1 ungarlane, 9 poolakat, 1 hollandlane, 2 taanlast, 1 norralane, 2 grusiinlast ja 2 tatarlast.¹³

Võrreldes ülikooli rahvuslikku koosseisu 1935. ja 1960/61. aastal, näeme, et 1935. aastal oli eestlasi 85,7%, 1960/61 aga 88,2%.

⁷ EKPA, f. 5, nim. 33, sü. 2, l. 153—154.

⁸ EKPA, f. 246, nim. 42, sü. 1, l. 50.

⁹ EKPA, f. 369, nim. 18, sü. 69, l. 70—79; sü. 75, l. 30.

¹⁰ EKPA, f. 1757, nim. 14, sü. 20, l. 14; sü. 134, l. 33—34.

¹¹ J. Kalits. Iseloomulikku ülikooli elust. — Vennalikus peres, lk. 300.

¹² Tol ajal oli Tartu Ülikooli juures veel tehnikateaduskond, mis hiljem eraldus Tehnika Instituudiks, praeguse Tallinna Polütehnilise Instituudi eelkäijaks.

¹³ «Üliõpilasleht» nr. 15, 1935, lk. 677.

Järelikult on eestlaste protsent tõusnud, ehkki vabariigi elanikkonna koosseisus on vaadeldaval ajavahemikul toimunud vennasrahvaste esindajate erikaalu tõus. Seda on huvitav märkida seoses emigrantlike liidrite väidetega Tartu Riikliku Ülikooli venestamisest.

1956. aasta juunis ilmus ÜLKNÜ Keskkomitee üleskutse kommunistlikele noortele, kogu nõukogude noorsoole — «Abistagem uusasunikke saagi koristamisel!»¹⁴ 9. juulil 1956. a. kinnitas ELKNU Keskkomitee büroo kaks uudismaale suundujate brigaadi ja nende juhtkonna. I löökbrigaad koosnes 600-st Tallinna tööliskoost ja II löökbrigaad — 900 noorest (üliõpilased ja teiste linnade tööliskoost).¹⁵

Vabariigi komsomoliorganisatsioonile oli töö uudismaadel tõsi-seks jõuprooviks, millega tuldi auga toime. Kommunistlike noorte tegevust kontrollisid ja abistasid parteiorganisatsioonid. 1956. aasta oktoobris tegi TPI parteibüroo kokkuvõtteid tööst uudismaadel. Parteibüroo märkis üliõpilaste head tööd uudismaadel ja ka seda, et kommunistid tulid toime nende usaldatud ülesannetega.¹⁶

1956. aastal said 339 vabariigi noort ÜLKNÜ Keskkomitee rinnamärgi «Uudismaade ülesharimise eest», 131 komsomoli oblastikomitee ja 305 kohalike rajoonikomiteede kiituskirja.¹⁷ Üliõpilased ja vabariigi noored paistsid silma mitte üksnes tubli tööga, vaid ka aktiivse ühiskondliku tegevusega. Näiteks Tartu üliõpilased andsid juba uudismaadel viibimise esimesel nädalal koos Kohtla-Järve ja Gorki noortega suure kontserdi, mida olid tulnud vaatama sajad ümbruskonna inimesed.¹⁸ Akmolinski oblasti Jassinski rajooni «Dalni» sovhoosi noorte delegatsioon lõi tihedad sõprussidemed EPA üliõpilastega jne.¹⁹

Veelgi arvukam oli vabariigi üliõpilaste pere uudismaadel 1957. aastal. Mitmetest rahvustest üliõpilaste ühine töö andis palju rahvaste sõpruse edasiseks süvenemiseks. 1957. aasta töö uudismaadel lauges ajaliselt kokku VI ülemaailmse noorsoofestivaliga Moskvas. TRÜ ajalehes kirjutati: «Ülemaailmset festivali kandis rahvaste sõpruse ja vendluse vaim. Mitte vähem aktuaalne ei ole rahvaste sõpruse suur idee uudismaadel. Veel mõned aastad tagasi võis pidada kõige internatsionaalsema iseloomuga paikadeks Nõukogude Liidus Moskvat ja suuri sadamalinnu. Praegu kuulub ka uudismaade rajoon nende hulka. Ainuüksi oma sovhoosides oleme kohanud kümne teise rahvuse esindajaid — venelasi, ukrainlasi, valgevenelasi, kasahhe, sakslasi, poolakaid, grusiinlasi, aserbaid-

¹⁴ «Noorte Hääl», 22. juuni 1956.

¹⁵ EKPA, f. 31, nim. 63, sü. 3, l. 193.

¹⁶ EKPA, f. 910, nim. 7, sü. 21, l. 201—203.

¹⁷ EKPA, f. 31, nim. 63, sü. 4, l. 65.

¹⁸ Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaadel. — TRÜ 1958, lk. 13; «Edasi», 29. august 1956.

¹⁹ «Edasi», 23. november 1956.

žaanlasi, kirgiise ja baškiire. IV kursuse ajaloolane Liia Essenson, kes määrati kombaini nr. 29 peale põhukogujaks, jutustas oma agre-
gaadi internatsionaalsest meeskonnast: kombainer on sakslane,
abi — kasahh, traktorist — ukrainlane, põhukoguja — eestlane.
Ent nende väike kollektiiv töötab väga üksmeelselt — neid tiidab
ühine töö ja vene keel.»²⁰

Kustanai oblasti Taranovski rajooni Abai-nimelises sovhoosis
töötanud TRÜ üliõpilased organiseerisid isetegevusansambli
«Sinine Kustanai». Tiheda kontakti löid üliõpilased, kes elasid
Usšorka külas, oma osakonna kooliga. Nad käisid seal esinemas
ning rääkisid lastele Eesti loodusest, eesti laste elust ja tegevusest,
õpetasid lastele selgeks eesti tantsu «Kaera-Jaan».²¹

Eesti Põllumajanduse Akadeemia üliõpilased, kommunistlikud
noored löid kontakti kohalike komsomoliorganisatsioonidega, pida-
sid ühiselt mitmeid koosolekuid, sõprus- ja puhkeõhtuid.²² Tallinna
Pedagoogilise Instituudi üliõpilased jätsid kolhoosile, kus nad töö-
tasid, kingituseks raamatukogu eesti kirjanike teostest.²³

Nagu eelmiselgi aastal, töötasid üliõpilased hästi. Paljusid neist
autasustati medalite, rinnamärkide, aukirjade, rahaliste preemiade
ja hinnaliste kingitustega.

Tähelepanelikult jälgisid vabariigi noorte tööd partei- ja kom-
somoliorganisatsioonid, kaasa arvatud EKP Keskkomitee büroo,
kes juhtis parteiorganisatsioonide tähelepanu Eesti NSV noorte
uudismaale sõidul esinenud puudustele.²⁴

Kõrge hinnang anti üliõpilaste tööle EKP Tallinna linna Kali-
nini rajooni XIII konverentsil.²⁵

1958. aastal sõitis Kustanai viljaväljadele ligi 2000 noort meie
vabariigist.²⁶ Valdav osa nendest olid jällegi üliõpilased. Eesti noor-
ed tulid Kustanai oblasti uusasunikke abistanud noorte löökbriga-
adide võistluses kolmandale kohale. Vabariigi noortebrigaad täi-
tis töönorme keskmiselt 178,8%.²⁷

Veel olulisem kui see panus, mille vabariigi üliõpilased ja noor-
ed andsid oma tööga uudismaadel, oli see, mida nad ise said mul-
jete ja elukogemuste näol. Uudismaadel olnud eesti noorte II löök-
brigaadi ülem I. Papulovski märkis selle kohta: «Üliõpilastel on
uudismaadel nüüd palju sõpru. Sõprus, mis on sündinud ühisel tööl,
ei tuhmu kunagi. Ka üliõpilaste eneste jaoks on uudismaa saanud
elukooliks, kasvatuse kooliks.»²⁸

²⁰ «Tartu Riiklik Ülikool», 21. september 1957.

²¹ Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaadel, lk. 38—39.

²² «Edasi», 12. detsember 1957.

²³ Meie kroonika. Tallinn, 1958, lk. 91—92.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 157, sü. 174, l. 28—30.

²⁵ EKPA, f. 246, nim. 45, sü. 1, l. 37.

²⁶ «Rahva Hääle», 23. juuli 1958.

²⁷ «Noorte Hääle», 13. september 1958.

²⁸ Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaadel, lk. 5.

Eriti soodsas olukorras olid need üliõpilased, kes oma tööd uudismaadel said ühendada erialase menetluspraktikaga. Nii oli see EPA mehhanisaatoritega ja TPI ehitajatega, kes töötasid oma erialal. Ka TRÜ geograafid täitsid paralleelselt tööga uudismaal oma menetluspraktika ülesandeid. Nad tegid pidevalt ilmastikuvaatlusi ja õppisid tundma ümbruskonna taime- ja loomariiki.²⁹

Järgnevatel aastatel enam massilist uudismaadele sõitu ei toimunud. Küll aga viibisid seal menetluspraktikal EPA üliõpilased. Viljakoristamisel käisid vabariigi noored mehhanisaatorid. 1960. aastal töötasid nad Põhja-Kasahstani Sovetski ja Bulajevo rajoonides, mis olid Eesti komsomoli šefluse all.³⁰ Üliõpilaste enamus aga pani käed külge tööle vabariigi mitmesugustel ehitusobjektidel, eeskätt Balti Soojuselektrijaama, «Punase Kunda» ja Lenin-gradi ehitustel.

1960. aasta detsembris toimunud EKP Keskkomitee V pleenumil märgiti, et üliõpilaste osavõtt ehitamisest oli mitte üksnes füüsilise töö kooliks, vaid ka elukooliks, organiseerimistegevuse kooliks, mis kindlustas kollektiivsustunnet.³¹

Uha rohkem hakati üliõpilasi suunama vennasvabariikidesse menetluspraktikale. 1956. aastal viibisid EPA mehhaniseerimisteaduskonna II kursuse üliõpilased praktikal kolmes grupis, üks Tallinna masinaehitustehases «Ilmarine», üks Leningradi mooteriistade tehases ja kõige suurem, 55 üliõpilasest koosnev grupp — Lipetski traktoritehases.³²

Grupp TRÜ geoloogiaosakonna IV kursuse üliõpilasi viibis 1958. aastal tootmispraktikal Tšitaa oblastis. Simbeliki geoloogide salga ülem kirjutas TRÜ rektorile:

«Teie ülikooli üliõpilased Väino Puura, Enno Erisalu ja Ilmar Luht osutasid meie salgale tohutut abi geoloogilisel kaardistamisel. Need üliõpilased olid asendamatud töötajad, näitasid end kõige paremast küljest. Me oleme veendunud, et Tartu Riiklik Ülikool valmistab ette häid, teotahtelisi geolooge.»³³

Vaadeldgem lähemalt TRÜ üliõpilaste 1960. aasta praktika geograafiat. Keemikud viibisid Leningradis ja Harkovis, füüsikud Leningradis ja Krimmis, bioloogid Moskvast, Leningradis ning Gruusia NSV-s, geoloogid Tadžiki NSV-s ja Krimmis, geograafid Krimmis, Koola poolsaarel, Kaukaasias, majandusteadlased Leningradis ja Moskvast.³⁴

Peale selle organiseeriti veel rohkeid õppe-eesmärgiga ekskursioone.

²⁹ Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaadel, lk. 5.

³⁰ «Edasi», 19. juuli 1960.

³¹ EKPA, f. I, nim. 198, sü. 40, l. 107.

³² «Edasi», 4. september 1956.

³³ «Edasi», 16. mai 1958.

³⁴ J. Kalits. Iseloomulikku ülikooli elust. — Vennalikus peres, lk. 305—306.

Õppepraktikat, kui sõprussidemete loomise vahendit vennasvabariikide üliõpilastega, hindavad kõrgelt üliõpilased ise. Rida näiteid sõbralikest kontaktidest on toodud artiklis «Meid seob sõprus». Kirjutises on muuhulgas märgitud:

«Vähe on Tallinna Polütehnilises Instituudis neid üliõpilasi, kes meie kodumaa mitmesugustes tööstuskeskustes tööstuspraktikal viibides pole praktikale või sellelt tagasisõidul kasutanud Moskva üliõpilaste külalislahkust. Ikka on siin kohtunud mitmetest vennasvabariikidest pärinevate üliõpilastega, sõlmitud sõprussidemeid.»³⁵

Rahvaste sõpruse kujunemise tähtsaks eelduseks on teiste rahvaste arengu ja saavutuste tundmine. Vennasvabariikides toimunud õppe- ja menetluspraktika andis selleks häid võimalusi.

Õppepraktikal vennasvabariikides on ka teine, rahvaste sõpruse vaimus kasvatamise seisukohalt oluline tähtsus. Ta on heaks vene keele kooliks.

Vene keele õppimise ja õpetamise probleemidele pöörasid vabariigi kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonid vaadeldava aja jooksul tõsiselt tähelepanu. Korduvalt arutati vene keele õpetamise parendamise küsimust TPI parteibüroo koosolekul.³⁶

Vene ja eesti keele valdamise ja õpetamise probleeme vaeti Tallinna Pedagoogilise Instituudi parteiorganisatsioonis, TRÜ parteibüroo koosolekul³⁷ jne. TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonna parteiorganisatsiooni koosolek otsustas rohkem tähelepanu pöörata kõnekeele omandamisele ja soovitas igal semestril saata üliõpilasi Vene NFSV kõrgematesse koolidesse keele täiendamiseks.³⁸ Vastavalt nimetatud otsusele hakati saatma I kursuse eesti üliõpilasi, kes astuvad TRÜ vene keele ja kirjanduse osakonda, üheks aastaks Vene NFSV (Moskva, Voroneži, Gorki, Saraatovi) ülikoolidesse. Sageli paluvad need üliõpilased luba veel üheks aastaks või isegi kuni õppimise lõpetamiseni sinna jääda.³⁹

TRÜ ühiskonnateaduste kateedrite 1961. a. septembrikuu parteiorganisatsiooni koosoleku otsusele vastavalt hakati üliõpilastele andma senisest rohkem kirjandust vene keeles, et sellega abistada eesti üliõpilastel vene keele omandamist.⁴⁰

Vene keel on ka vennasrahvaste üliõpilaste teadusliku koostöö keeleks. Selle koostöö peamiseks organisatsiooniliseks vormiks on Üliõpilaste Teaduslik Ühing (ÜTÜ), mis asutati meie vabariigis 1947/48. õppeaastal. Märkigem, et TRÜ ÜTÜ hälli juures seisib EK(b)P TRÜ organisatsiooni büroo, kelle ettepanekul kinnitatud

³⁵ «Tallinna Polütehnik», 4. detsember 1957.

³⁶ EKPA, f. 910, nim. 7, sü. 21, l. 190, 193.

³⁷ EKPA, f. 151, nim. 12, sü. 31, l. 105; f. 3725, nim. 6, sü. 5, l. 24—27.

³⁸ EKPA, f. 151, nim. 12, sü. 39, l. 29, 30.

³⁹ F. Klement. Internatsionaalsest kasvatustööst Tartu Riiklikus Ülikoolis. — Noorte maailmavaate kasvatamisest. Tallinn, 1966, lk. 20—

⁴⁰ EKPA, f. 151, nim. 12, sü. 75, l. 24—26.

organiseerimiskomitee võttis eeskuju Leningradi A. A. Zdanovi nimelise Riikliku Ülikooli ÜTÜ organisatsioonist.⁴¹

Juba ÜTÜ II konverentsil 1949. a. oli 4 ettekannet vennasvabariikide üliõpilastelt. Sõprussidemete laiendamisest ja süvendamisest räägib fakt, et vaadeldava perioodi alguses TRÜ ÜTÜ X konverentsil oli juba 31 külalissettekannet 43-lt üliõpilaselt.

TRÜ ÜTÜ XI konverentsist 1957. a. võttis osa juba üle poole saja külalise Riia, Kaunase, Vilniuse, Kiievi, Moskva, Leningradi, Tbilisi, Taškendi, Jerevani, Harkovi, Petrozavodski jt. kohtadest. Külaliste hulgas oli ka Poola ja Tšehhoslovakkia noori, kes õppisid Nõukogudemaa kõrgemates õppeasutustes.⁴²

Arvukalt oli külalisi ka 1958. a. toimunud TRÜ ÜTÜ XII konverentsil. Külalisi teistest kõrgematest õppeasutustest tuli seekord 49, kes esitasid kokku 31 teaduslikku tööd. Konverentsi istungitest võttis osa 2751 inimest.⁴³

Samalaadseid konverentse viisid läbi ka teiste vabariigi kõrgemate õppeasutuste ÜTÜ-d ja ühelgi neist ei puudunud külalised vennasvabariikidest.⁴⁴

Uudseks ÜTÜ-de töövormiks vaadeldaval perioodil olid vabariikidevahelised üliõpilaste teaduslikud konverentsid. Esimene Balti liiduvabariikide ja Valgevene NSV üliõpilaste teaduslik-tehniline konverents toimus Leedu NSV üliõpilaste algatusel 1955. aastal Kaunase Polütehnilises Instituudis. Järgmise konverentsi korraldamine 1956. aastal usaldati Tallinna Polütehnilisele Instituudile. Selle tööst võttis osa üle 1500 inimese, nende hulgas 254 üliõpilast ja õppejõudu vennasvabariikide 16-st kõrgemast õppeasutusest.⁴⁵

VI vabariikidevahelisel konverentsil 1960. aastal esines avalenaaristungil EKP Keskkomitee sekretär L. Lentsman.⁴⁶ Konverentsi avapäevaks ilmus EKP TPI büroo, direksiooni, ELKNÜ Komitee ja ametiühingukomitee häälekandja «Tallinna Polütehniku» venekeelne erinumber.

1960. aasta EKP Keskkomitee V pleenumil märgiti, et TPI üliõpilased tulid hästi toime Balti liiduvabariikide ja Valgevene NSV üliõpilaste teaduslik-tehnilise konverentsi organiseerimisega. Üritust hinnati ka kui rahvaste sõpruse ereda demonstratsiooni.⁴⁷

Kaunase üliõpilased olid algatajaks ka Balti liiduvabariikide ja Valgevene NSV meditsiiniliste õppeasutuste ÜTÜ-de ühiste konverentside traditsiooni loomisel. Esimene selline konverents

⁴¹ «Tartu Riiklik Ülikool», 7. märts 1958.

⁴² «Edasi», 30. aprill 1957.

⁴³ «Tartu Riiklik Ülikool», 29. aprill 1958.

⁴⁴ «Edasi», 21. märts 1959; «Tallinna Polütehnik», 24. jaanuar 1958; 22. aprill 1959; 23. märts 1960 jm.

⁴⁵ «Tallinna Polütehnik», 24. jaanuar 1958.

⁴⁶ «Tallinna Polütehnik», 9. aprill 1960.

⁴⁷ EKPA, f. I, nim. 198, sü. 40, l. 150.

toimuski Kaunases oktoobris 1958, mis oli pühendatud ÜLKNÜ 40. aastapäevale.⁴⁸

Üle 100 külalise saabus Tartusse, kui toimus teine vabariikidevaheline üliõpilaste-meedikute konverents. Peale Balti liiduvabariikide ja Valgevene NSV kõrgemate õppeasutuste delegatsioonide viibis ülikoolilinnas konverentsikülalisi Moskvast, Astrahanist jm.⁴⁹ Konverents lõppes rahvaste sõpruse õhtuga.

Vabariigi teadusehuvilised üliõpilased olid sagedasteks külalisteks vennasvabariikide kõrgemate õppeasutuste teaduslikel konverentsidel. Nii näiteks esinesid TRÜ Arstiteaduskonna ÜTÜ liikmed vaadeldaval perioodil Tbilisis, Jerevanis, Astrahanis, Kaasanis, Minskis, Leningradis, Riias, Vilniuses jm.⁵⁰

Üheks ÜTÜ-de sidemete vormiks on kirjavahetus. TRÜ arstiteaduskonna ÜTÜ oli kirjavahetuses 31 NSV Liidu kõrgema meditsiinilise õppeasutusega, nende hulgas Tomski, Bakuu, Ufaa, Semipalatinski, Kišinjovi ja Simferopoli meditsiiniinstituutidega; Taškendi, Pjatigorski ja Dnepropetrovski farmaatsiainstituutidega.⁵¹

Vabariigi kõrgemate õppeasutuste üliõpilaste teadusliku töö paremaks organiseerimiseks ja sidemete tihendamiseks üksikute kõrgemate koolide ÜTÜ-de vahel moodustati veebruaris 1961 Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kõrgema ja Keskerihariiduse Komitee juurde Üliõpilaste Teaduslike Ühingute Vabariiklik Nõukogu. Nõukogu liikmeskonda kuuluvad vabariigi kõigi kuue kõrgema õppeasutuse ÜTÜ-de esindajad.⁵²

Vaadeldaval ajavahemikul hoogustunud üliõpilaste iseseisev teaduslik töö näitab, et aastast aastasse kasvab üliõpilaste huvi selle vastu, et nad soovivad juba üliõpilastena anda oma osa rahvamajanduse ja kultuuri mitmesuguste probleemide lahendamisel. Vabariigi ÜTÜ-d üha laiendavad sidemeid vennasrahvaste üliõpilastega, uued sidemete vormid, mis on muutumas traditsioonilisteks, on olnud soodsaks pinnaks isiklike sõprussuhete tekkimisele.

Osavõtt ÜTÜ ringide tööst aitab tõsta üliõpilaste erialaseid teadmisi ja üldist kultuuritaset, mõjub soodsalt üliõpilaste maailmavaate kujunemisele.

Üliõpilaste vastastikused külaskäigud vennasvabariikidesse levisid laialt ka väljaspool ÜTÜ ringide tööd. Siin on eesmärgiks olnud kogemuste vahetamine, jõukatsumine spordis, kunstilises isetegevuses jne.

Sageli toimusid kontaktid eri õppeasutuste mõne eriala sama kursuse üliõpilaste vahel. Nii näiteks kutsusid TRÜ Õigusteadus-

⁴⁸ «Tartu Riiklik Ülikool», 17. oktoober 1958.

⁴⁹ «Edasi», 31. oktoober 1959.

⁵⁰ «Edasi», 16. aprill 1960.

⁵¹ «Edasi», 16. aprill 1960.

⁵² «Tallinna Polütehnik», 22. veebruar 1961.

konna IV kursuse üliõpilased kommunistlike noorte initsiatiivil endale külla Läti Riikliku Ülikooli Majandusteaduskonna IV kursuse üliõpilased.⁵³ Häid sõprussidemeid on tugevdanud korduvad vastastikused külaskäigud tulevaste eesti ja läti agronoomide ja zootehnikute vahel.⁵⁴ Oma tulevase kolleege külastasid TRÜ Õigusteaduskonna III kursuse juristid⁵⁵ jne. Ühisest erialast tingitud ühised huvid, samalaadsed mured ja rõõminud teevad lihtsaks isiklike kontaktide saavutamise, aitavad kaasa sõprustunde tekkimisele.

Ehkki kõige sagedamaks olid vastastikused külaskäigud Balti vabariikide üliõpilaste vahel, ei piirdunud nad kaugeltki ainult sellega. Komsomolitöö kogemusi käisid vahetamas TRÜ komsomolikomitee külalised — Kaasani V. I. Uljanov-Lenini nim. Riikliku Ülikooli komsomolikomitee liikmed J. Žarinov ja J. Mazinkin. Külalised tutvusid TRÜ ja üliõpilastega. Nad huvitusid eriti komsomoligruppide tööst.⁵⁶ Samal eesmärgil käisid Leningradi Lensoveti-nimelise Tehnoloogilise Instituudi üliõpilased TPI-s jne.⁵⁷

1960. aastate algust komsomolitöös iseloomustas intensiivne uute ajakohaste vormide otsimine, mis paremini hõlmaksid noori, rohkem mõjutaksid emotsionaalset sfääri. Sel ajal hakati kokkulekuid sageli korraldama laagritena.

1961. aasta suvel toimus Vene NFSV Kaliningradi oblasti suvituslinnas Svetlogradis Balti liiduvabariikide ja Kaliningradi Pedagoogiliste Instituutide üliõpilaste-komsomoliaktivistide laager, millest võttis osa ka Tallinna Pedagoogilise Instituudi 20-liikmeline delegatsioon. Vahetati komsomoli- ja pioneeritöö kogemusi ning vaieldi kunsti ja kirjanduse probleemide üle, uuendati vanu ja sõlmiti uusi sõprussidemeid. Tallinlased võitsid laagri parima delegatsiooni rändvimpli ja said komsomoli oblastikomitee aukirja.⁵⁸

Palju võimalusi rahvastele teineteise paremaks tundmaõppimiseks, mis on sõpruse loomulikuks eeltingimuseks, pakuvad kunstiline isetegevus ja sport. Sellealased sidemed on meie üliõpilastel väga laialdased ning ulatuvad kaugele üle vabariigi ja ka NSV Liidu piiride. Laskumata arvukate raadio ning ajakirjanduse kaudu tuntud kontaktide loetellu, märgiksime vaid paari iseloomulikku momenti:

Rahvastevahelise sõpruse ja proletaarise internatsionalismi kasvatamise seisukohalt olid kohtumised vennasvabariikide, rahvademokraatia ja ka kapitalistlike maade üliõpilastest isetegevus-

⁵³ «Edasi», 24. aprill 1956.

⁵⁴ «Edasi», 23. detsember 1956; 25. november 1960 jm.

⁵⁵ «Edasi», 27. november 1957.

⁵⁶ «Edasi», 12. aprill 1957.

⁵⁷ «Tallinna Polütehnik», 13. veebruar 1958.

⁵⁸ «Tallinna Polütehnik», 21. november 1961; «Noorte Hääl», 27. juuli 1961.

laste ja sportlaste vahel hinnatavad. Isetegevuskollektiivide kontsertmatkad vennasvabariikidesse ja sportlaste esinemised rahvusvahelistel võistlustel aitasid süvendada noortes nõukogude patriotismi ja rahvuslikku uhkust, laiendasid nende poliitilist silmaringi.

Kunstilises isetegevuses, mis hõlmas laiu üliõpilaste hulki, toimus kasvatustöö nii kollektiivis eneses, kui ka kollektiivi poolt esitatava repertuaari kaudu. Kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonid on mõlemaid külgi arvestanud. Nii näiteks kaalus TRÜ parteibüroo jaanuaris 1960 kasvatustöö olukorda TRÜ suuremates isetegevuskollektiivides.⁵⁹ TRÜ parteiorganisatsiooni koosolekul, kus arutati EKP Keskkomitee 1961. a. V pleenumi otsust intelliigentsiga tehtava töö kohta, märgiti, et ülikoolis kuulus kunstilise isetegevuse ringidesse umbes 1000 inimest, oli paranenud ülikooli klubi repertuaar ja tihenunud tema sidemed töölisnoortega. Koosolekul kavandati abinõud laiaulatuslikule kultuuritööle kindlama poliitilise sisu tagamiseks ning rahvusliku piiratud elementide kõrvaldamiseks repertuaari valikul.⁶⁰

Vaadeldaval perioodil oli üheks eredamaks sündmuseks nõukogude noorte elus Moskvas toimunud VI ülemaailmne noorsoo- ja üliõpilasfestival, millest võttis osa ka arvukas Eesti NSV noorte delegatsioon. Rahvastevaheliste sõprussidemete tugevdamise eesmärki ei teeninud mitte üksnes festival ise, vaid ka selle laiaulatuslik ettevalmistus kohalike ja vabariiklike noorsoofestivalide näol.

Üheks suuremaks rahvaste sõprusele pühendatud ürituseks vabariigi üliõpilaskonnas olid üliõpilaslaulupeod. Selle mõtte algatajaks olid Tartu üliõpilased.

Eesti NSV üldlaulupeol 21. juulil 1955. aastal Tallinnas toimus TRÜ mees- ja naiskoori nõupidamine, kus otsustati korraldada 1956. aasta suvel Tartus esimene üliõpilaslaulupidu, millest võtsid osa seitsme vennasrahva — vene, ukraina, valgevene, läti, leedu, karjala ja eesti üliõpilaste isetegevuskollektiivid 2200 laulja, tantsija ja mängijaga (Tartust 464, Tallinnast 424 ja väljastpoolt Eesti NSV-d 1300 isetegevuslast).⁶¹ Võimsalt kõlasid akadeemilise nooruse laulud rahva õnnest, püüdlustest ja taotlustest, loovast ülesehitustööst, noorte sõprusest, kommunistlikust parteist, rahva vabaduse eest võitlejate avangardist, suure ülesehitustöö initsiaatorist ja juhtijast.

Kõikide osavõtjate ühiseks sooviks oli, et see suur rahvaste sõpruse demonstratsioon saaks traditsiooniks. Järgmine, II üliõpilaslaulupidu toimus 1958. a. juulis Riias. Ka seal väljendus

⁵⁹ EKPA, f. 151, nim. 12, sü. 54, l. 10.

⁶⁰ «Edasi», 8. september 1961.

⁶¹ J. Kalits. Iseloomulikku ülikooli elust. — Vennalikus peres, lk. 311—315.

juhtidee — rahvaste sõprus — suure südamlikkuse ja vaimus-
tusega.

Kõrgemate koolide partei-, komsomoli- ja ühiskondlike organi-
satsioonide, EKP Tartu ja Lätimaa KP Riia linnakomitee organi-
satsiooniline ja poliitiline töö oli üheks oluliseks teguriks, mis
kindlustas üliõpilaslaulupidude, vennasrahvaste akadeemilise noor-
soo sõpruspidude hea kordamineku.

1960. aasta algul toimus V. Kapsukase nimelises Vilniuse Riik-
likus Ülikoolis nõupidamine, kus arutati üliõpilaste kasvatamist
proletaarse internatsionalismi vaimus. Meie vabariigist esines nõu-
pidamisel Eesti Põllumajanduse Akadeemia rektor M. Klement.⁶²

Üliõpilased tähistasid igal aastal rahvusvahelist üliõpilaste
solidaarsuspäeva, korraldasid mitmeid rahvaste sõpruse õhtuid,
mille omapärased vormid väärivad märkimist. Nii näiteks toimus
TRÜ-s rahvaste sõpruse õhtu, kus kanti ette deklamatsioone,
rahvanalju ja laule paljude maade keeltes, kusjuures iga pala
kohta anti eestikeelsed selgitused. Rahvaste sõpruse õhtul kõlasid
23 keelt, mida õpitakse TRÜ-s.⁶³ Kõigil nendel üriiustel oli sõp-
ruse kasvatamisel oma kindel koht.

Peatugem veel kahel algatusel, millele vaadeldava perioodi
lõpul alus pandi. Oktoobris 1960 TRÜ-s toimunud komsomoliaktiivi
nõupidamisel, kus arutati organisatsiooni ees seisvaid ülesandeid,
tegi üliõpilane M. Lauristin ettepaneku: «Organiseerigem ülikoolis
rahvaste sõpruse klubi». ⁶⁴ Varsti ilmus ülikooli ajalehes komsom-
olikomitee ja Rahvaste Sõpruse Klubi organiseerimiskomitee
poolt teade: «Kas te teate, mis on RSK?». Detsembri lõpus toimus
RSK avamisõhtu.⁶⁵

Rahvaste Sõpruse Klubi töötab edukalt tänapäevani, organi-
seerides kirjavahetust ja materjalide vahetust teiste vabariikide
ning välisriikide üliõpilastega, kohtumisi, esinemisi, näitusi. Klubi
kaasabil sõlmisid mõned õpperühmad alalised sidemed teiste liidu-
vabariikide vastavate kõrgemate õppeasutuste rühmadega.⁶⁶

1961. aastal algatati TPI-s rahvaste sõpruse päevade läbi-
viimist, mis olid pühendatud V. I. Lenini sünni-aastapäevale.
Ürituse läbiviimise kava arutati TPI parteibüroo istungil. Otsustati
kutsuda külalisi polütehnilistest instituutidest Riia, Kaunasest,
Minskist ja Leningradist.⁶⁷

Parteibüroo tegi rahvaste sõpruse päevade üritustest ka kokku-
võtteid, märkides, et nad täitsid oma kasvatusliku eesmärgi ning
tihendasid sõprussidemeid TPI ja vennasvabariikide kõrgemate

⁶² «Edasi», 27. jaanuar 1960.

⁶³ «Edasi», 28. detsember 1958.

⁶⁴ «Tartu Riiklik Ülikool», 14. oktoober 1960.

⁶⁵ «Tartu Riiklik Ülikool», 6. jaanuar 1961.

⁶⁶ F. Klement, op. cit., lk. 17.

⁶⁷ EKPA, f. 910, nim. 7, sü. 9, l. 27.

õppeasutuste üliõpilaste vahel. Nende päevade läbiviimisel tegid tublit tööd instituudi komsomoli- ja ametiühingukomiteed.

Nende päevade sisu on mitmekesine. Toimuvad koosolekud, kus arutatakse noorsugu huvitavaid küsimusi, vahetatakse kogemusi komsomolitöö alal, külastatakse tehaseid, istutatakse Mustamäele traditsioonilised sõprustammed, kuulatakse selleks puhuks organiseeritud kontserte jne. Igal aastal on võtnud sellest üritusest osa ka välisriikide üliõpilasi, mistõttu rahvaste sõpruse päevad omandavad tõeliselt internatsionaalse iseloomu.

Rahvaste sõpruse päevad on muutunud traditsiooniks, nende populaarsus on kasvanud iga aastaga. Eriti ulatuslikuks kujunes osavõtt 1964. aastal, kus vabariiki saabus ligi viissada külalist. Kokku võttis rahvaste sõpruse päevade üritustest osa umbes viis tuhat üliõpilast.⁶⁸

Vaadelnud lühidalt olulisemaid momente üliõpilaste kasvatamisest rahvaste sõpruse ja proletaarse internatsionalismi vaimus, näeme, et see hõlmas rea kõige mitmekesisemaid üritusi. Ideoloogilise töö eesliinil kõrvuti parteiorganisatsioonidega seisid ka kõrgemate õppeasutuste komsomoliorganisatsioonid, kelle osatähtsus ja aktiivsus rahvaste sõpruse kasvatamisel aasta-aastalt kasvas.

Kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonid on antud ajavahemikul läbi teinud märgatava poliitilise karastuse ja ideoloogilise kasvu.

Rääkides internatsionalistliku kasvatustöö resultaatidest üliõpilaste hulgas, tuleb nentida tunduvalt teadlikkuse tõusu. Nagu teame, avaldab üldine sise- ja välispoliitiline olukord mõju ka kasvatustöö vormidele ja meetoditele. Kui varem nii mõnigi kord tuli võidelda teadlikult vääralt poliitilisele seisukohale kaldumise vastu, siis vaadeldaval perioodil ja sellele järgnenud ajal väga harva.

Kogu õppe- ja kasvatustöö tulemuste peamiseks näitajaks on endiste üliõpilaste töö oma erialal, nende osavõtt vabariigi linnade ja rajoonide ühiskondlik-poliitilisest ja kultuurielust. Enamik noortest spetsialistidest on neile pandud lootusi täielikult õigus-tanud.

Lähtudes tänapäeva nõukoguliku ülesehitustöö ühest peaülesandest — kommunistliku ühiskonna inimese kujundamisest, tuleb kõrgemate õppeasutuste parteiorganisatsioonidel võidelda iga lõpetaja kujunemise eest tõeliseks aktiivseks nõukogude spetsialistiks, inimeseks, kellele rahvaste sõpruse idee on lahutamatu osa tema maailmavaatest.

⁶⁸ A. Aarna. Üliõpilaste ideoloogilisest kasvatamisest Tallinna Polütehnilises Instituudis. Vt. Noorte maailmavaate kasvatamisest, lk. 29—31.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КПЭ ПО ВОСПИТАНИЮ СТУДЕНТОВ В ДУХЕ ДРУЖБЫ НАРОДОВ (1956—1961 ГГ.)

И. Обрам

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты деятельности КП Эстонии по воспитанию студентов в духе дружбы народов.

На основе архивных материалов и периодики автор делает попытку обобщить опыт партийных и комсомольских организаций вузов по интернациональному воспитанию. На конкретных примерах показано, как закалялись идеологически партийные организации. В статье отражается значительный рост сознательности среди основной массы студентов в этот период.

THE ACTIVITY OF THE COMMUNIST PARTY OF THE ESTONIAN S.S.R. IN EDUCATING STUDENTS IN THE SPIRIT OF INTERNATIONAL FRIENDSHIP (1956—1961)

I. Obram

Summary

The present article deals with some aspects of the activity of the Communist Party of the E.S.S.R. in educating students in the spirit of international friendship.

The author of the article has made an attempt to generalize the experience of the party and the Y.C.L. organizations of the higher educational establishments in the students' international out-of-class activities based on the material of newspaper publications.

The collected material shows the ideological growth of the party organizations in higher educational establishments. During the given period the political consciousness of the students has considerably increased.

EKP TEGEVUSEST RAHVAHULKADE ATEISTLIKUL KASVATAMISEL AASTAIL 1961—1963

L. Raid

Religioosse psühholoogilise barjääri ületamise ja usulise dūnaamilise stereotüübi väljavahetamise probleemid teatavates sotsiaalsetes gruppides on järjekindlalt köitnud EKP tähelepanu nii teaduslik-teoreetilises kui ka organisatsioonilises plaanis. Partei teaduslik-ateistlik tegevus on sünenud ajaloolis-konkreetsetest sotsiaalmajanduslikest ja poliitilistest tingimustest ning neist sõltuvatest ideoloogilise töö põhiprobleemidest. See muutus eriti aktuaalseks seoses Nõukogudemaa asumisega kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele. Seadis ju partei selle edukuse eelkõige sõltuvusse rahvahulkade kõrgest teadlikkusest, nende sotsiaalsest aktiivsusest.

Juba aastail 1956—1960 elavnes tunduvalt ateistliku mõtte areng vabariigis. Koos kõigi ideoloogiliste asutuste ja ühiskondlike organisatsioonidega tehti ära mahukas töö elanikkonna materialistlikul ja ateistlikul kasvatamisel. Selles protsessis tekkisid arvukad uued kasvatustöö vormid; põhimeetodiks jäi töö massidega. Kiriklike kombetalituste väljatõrjumiseks alustati rida uusi traditsioone. Ateistlik propaganda tugines peamiselt ratsionalismile. Emotsionaalseid vahendeid hakati mõnevõrra rohkem kasutama vaid märgitud aastate lõpul.

Kuna vabariigi ajaloolased pole seni veel antud probleemile üksikasjalisemat tähelepanu osutanud, ei tohiks selle jälgimine tegevusrohketel aastatel 1961—1963 lugejale huvituseeta olla.

*

NLKP XX kongressi juhendite kohaselt koostas NLKP Keskkomitee ja 1961. a. suvel avaldas Partei uue programmi projekti. Koos NLKP põhikirja projektiga arutas kogu parteiorganisatsioon ja nõukogude üldsus neid dokumente enam kui kahe kuu vältel. Tulenevalt nende sisust intensiivistus sel perioodil kogu ideoloogiline kasvatustöö. Veelgi elavnes see pärast NLKP XXII kong-

ressi (17.—31. oktoobrini 1961. a.), kus uus programm ja põhikiri vastu võeti. «Uue inimese kasvatamine — see on meie ideoloogilise töö peajoon,» märkis EKP Keskkomitee II pleenumil 26. veebruaril 1962. a. Keskkomitee sekretär Leonid Lentsman.¹

Sõltuvalt NLKP programmilistest ülesannetest: kasvatada uut inimest, «kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus,»² samuti partei uuest põhikirjast tulenevatest kohustustest³, suurendas kogu vabariigi parteiorganisatsioon pärast NLKP XXII kongressi märksa ka usuvastase tegevuse osa. Juba mainitud EKP Keskkomitee II pleenumil kohustati parteialgorganisatsioone kommunistlikus kasvatustöös rakendama ideoloogilise töö kõiki vorme ja meetodeid silmas pidades: a) maailmavaate kujundamist, b) kolbelist kasvatamist, c) võitluse tugevdamist kodanliku ideoloogia mõjude vastu.⁴ Neil eesmärkidel kavandas pleenum ka ateistliku kasvatustöö programmilised ülesanded. Vastuvõetud otsuses märgiti: «Arvestades, et inimese teadvuses pesitsevatest religioosetest iganditest jagusaamine on üks peamisi kommunistliku ühiskonna liikme kasvatamise tingimusi, kohustada partei rajooni- ja linnakomiteesid tõhustama ateistlikku propagandat elanikkonna ja eelkõige noorte hulgas. Töötajate kasvatamiseks materialistliku maailmavaate vaimus, ateismi vaimus, on vaja oskuslikult, paindlikult ja süstemaatiliselt kasutada kõige mitmekesisemaid töövorme ja meetodeid: loenguid, ettekandeid, temaatilisi õhtuid, küsimuste ja vastuste õhtuid, ekskursioone, kino, ajakirjandust, raadiot, televisiooni. Erilist tähelepanu on vaja pöörata individuaalsele tööle usklikega ja nende perekonnaliikmetega. Laialdaselt on vaja juurutada ja levitada nõukogulikku traditsiooni ja kombetalitusi, kasutades neid töötajate kasvatamiseks kommunismi ideede vaimus.

On vaja tunduvalt laiendada teadusliku ateismi lektorite, agitaatorite ja sellealase töö organiseerijate ridu. Vastava kaadri ettevalmistamise parandamiseks teha EKP Keskkomitee büroole ülesandeks organiseerida spetsiaalsed kursused.» Otsus nõudis veel ka massikommunikatsiooni vahendite osatähtsuse tunduvalt tõstmist kommunistlikus kasvatustöös tervikuna.⁵

L. Lentsmani ettekandes ja mitmes sõnavõtus käsitleti põhjaliku olukorratundmisega usuvastases töös esinevaid puudusi ja tehti konstruktiivseid ettepanekuid selle parandamiseks. Ettekandes rõhutati vajadust ateistlikku kaadrit organiseeritult ette valmistada ja konstateeriti mitteküllaldast propagandat Eesti NSV

¹ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 32.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm (vastu võetud NLKP XXII kongressi poolt). Tallinn, 1962, lk. 111.

³ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei põhikiri, Tallinn, 1961, lk. 15—16.

⁴ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 9.

⁵ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 10, 12.

Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühingu (PTTLÜ) organisatsioonide poolt. Ette heideti ka lektoritele, kes ei tunne kohalike konfessioonide ideoloogias toimunud muudatusi ja kritiseerivad usku ikka veel üksnes mineviku näidete varal. ENSV PTTLÜ vabariikliku juhatuse aseesimees H. Rajala illustreeris oma sõnavõtus konkreetsete näidete varal ateismialase loengulise töö vähest mahtu üksikutes rajoonides ja pani ette asutada tugeva ateistliku kallakuga populaarteaduslik ajakiri. EKP Keskkomitee osakonnajuhataja V. Ranne käsitles ateistliku propaganda põhiülesandena selle töö organisatsioonilise taseme ja kvaliteedi tõstmist. Ta soovitas usaldada teaduslik-ateistliku selgitustöö koordineerimise parteikomiteede ideoloogiakomisjonide ateismisektsioonidele ja sel teel likvideerida hajutatud organiseerimises ning juhtimises. Argumenteerides veenvate näidetega, põhjendas ta nõudmist tõsta veelgi kultuuriasutuste osatähtsust kasvatustöös ja rõhutas vajadust lektorite ettevalmistamise järele kaugõppe vormis.⁶

Pleenum seadis ülesandeks parandada ateistliku töö sisu ja vorme vastavalt uue aja ja ühiskonna nõuetele, mil kommunistlik partei organiseeris võitlust kogu elanikkonna materialistliku kasvatamise eest.⁷

Uued ülesanded nõudsid loobumist aegunud meetoditest ja elukaugest sisust, šabloonist ja abstraktsusest. Tihtilugu olid lektorid seni kritiseerinud usu reaktsioonilist osa kaugest keskajast (või veelgi kaugemalt) valitud näidetega ning võidelnud piibli legendide vastu, mille kasutamisest vaimulikud ise juba ammu olid loobunud.

Senine ateistlik propaganda arvestas haruharva vanemate inimeste lootust hauatagusele elule, nende eshatoloogilisi mõtisklusi, keskmise generatsiooni tava esile tõsta religiooni moraaliplaneerimise ning kombetalituste emotsionaalsuse võlu noore põlvkonna hulgas. Ateistlik loeng kandis ühtaegu nii uskliku kui ka ateisti aadressi (ehkki ta esimeseni üpris harva jõudis), rääkimata juba nonsensist püüda ratsionaalse kriitika abil asendada uskliku dünaamilist stereotüüpi, mis oli välja kujunenud emotsioonide (s. o. esimese signaalsüsteemi) baasil.⁸

Ateistliku tegevuse peasisuks ei saanud olla üksnes kirikute ja palvemajade ideoloogilise mõju paralüüsimine (ehkki ka sellesuunaliste ürituste kaalu ei vähendatud)⁹. Selleks sai olemasolevate ja tekkivate võimaluste maksimaalne ärakasutamine religiooni kriitikas, mis põhineb kaasaja teaduse saavutustele. See tõttu kutsuti teadust sotsioloogiliste uurimiste abiga välja selgitama religioossuse gradatsiooni erinevusi elanikkonna mitmesugus-

⁶ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 41, 45, 46, 71, 116, 117.

⁷ «Eesti Kommunist», 1962, nr. 5, lk. 24.

⁸ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 45, 46, 116 ja «Eesti Kommunist», 1962, nr. 5, lk. 26.

⁹ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 118.

tes gruppides ja erinevate sotsiaalsete komponentide toimet sellele. Ainult usu kaasaegse ideoloogia põhjalik tundmine võis olla baasiks selle ületamisele.

Partei esitas kõrgendatud nõuded noore põlvkonna ateistlikule kasvatamisele koolis, ülikoolis ning noorsoo-organisatsioonides. L. Lentsman märkis pleenumi ettekandes: «Kooli tähtsaim ülesanne on varustada noorsugu teadmiste alustega ja selle baasil formeerida tema maailmavaade, pookida õiget materialistlikku elukäsitlust oma kohast rahva hulgas, ülesannetest ühiskonna ees...»¹⁰

Ateistliku töö leninlikest põhinõuetest kerkisid esile diferentseerimise, mitmekülguse ja konkreetseuse printsiibid.¹¹ Edu tähtsaks eelduseks peeti süstemaatilise põhimõtte realiseerimist.¹²

NLKP XXII kongressi otsuseid ellu viies aktiviseeris Eestimaa Kommunistlik Partei ideoloogilist kasvatustööd kogu vabariigis. Aastail 1961—1963 suunas ja kontrollis partei korduvalt ideoloogilise rinde üksikute lõikude potentsiaali. Vahetult pärast kongressi alustas EKP ulatuslikku ideoloogia-alast organiseerimistööd. Juba 1962. a. veebruaris õppis NLKP XXII kongressi materjale partei-haridusvõrgus 112 000 inimest, neist 80 000 parteitut¹³, s. o. rohkem kui 5 korda suurem arv 1955/56. õppeaastal õppinuist. Samaaegselt täheldati iseseisvalt õppijaid abistavate vormide vähest levikut (loengutsükliid, teoreetilised konverentsid, konsultatsioonid, vestlused).

Märgatavalt kasvas partei mõju vabariigi kultuuriasutustes. EKP Keskkomitee II pleenum märkis, et kultuuriasutuste «... tegevuses on üha rohkem praktilist vaimu, nad on muutumas kohalike parteiorganisatsioonide tõelisteks tugibaasideks.»¹⁴

EKP Keskkomitee analüüsis marksismi-leninismi teooria ja partei propaganda küsimuste valgustamist ajalehes «Rahva Hääle»¹⁵ ning Haapsalu rajooni ajalehe «Tööraha Lipp» tööd tervikuna.¹⁶ 1963. a. jaanuaris kavandas EKP Keskkomitee presiidium abinõud raadio- ja televisioonisaadete edasiseks parandamiseks vabariigis.¹⁷ Keskkomitee sekretariaat vaagis loengulist propagandatööd NLKP XXII kongressi materjalide levitamisel Paide rajoonis.¹⁸ EKP Tallinna Linnakomitee arutas V. Kingissepa nim. Riikliku Akadeemi-

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 34; «Eesti Kommunist», 1962, nr. 5, lk. 27—29.

¹¹ Sealsamas, lk. 27.

¹² EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 10 jm.; «Eesti Kommunist», 1962, nr. 5, lk. 27 jj.

¹³ Neis arvudes kajastub ka õppimine komsomoli poliitilise hariduse süsteemis. — EKPA, f. 1, nim. 205, sü. 8, l. 6.

¹⁴ Sealsamas, l. 7.

¹⁵ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 185, l. 155 jj.

¹⁶ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 192, l. 116.

¹⁷ EKPA, f. 1, nim. 201, sü. 1, l. 100 jj.

¹⁸ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 193, l. 78—81.

lise Draamateatri osa linna töötajate kommunistlikul kasvatamisel¹⁹. Seda laadi näiteid võib aga tuua peaaegu kõigist parteiorganisatsioonidest.

Partei analüüsis mitmel puhul kommunistliku kasvatuse käiku nii tervikuna kui ka probleemide viisi mitmesugustes asutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides. Seoses õppeprotsessiga vaadeldi seda rahvahariduse süsteemis, temaga tutvuti ühiselamutes valitseva olukorra selgitamisel. Töötajate esteetilisest kasvatamise eesmärkidel viidi läbi teatrikuu, samast ülesandest lähtudes pühendati palju tähelepanu kehakultuuri ja spordi probleemidele²⁰. EKP Keskkomitee jälgis tähelepanelikult kommunistliku kasvatustöö kulgu kohalikes parteiorganisatsioonides. Sel perioodil arutati Keskkomitee bürool NLKP XXII kongressi materjalide levitamise ja massilise poliitilise töö olukorda Tartu rajoonis, EKP Valga Rajoonikomitee tööd ja EKP KK II pleenumi otsuste täitmise käiku Rakvere rajoonis²¹. Analoogiliselt toimusid ka paljud partei linna- ja rajoonikomiteed, kes tutvusid üksikasjalikult kommunistliku kasvatustöö probleemidega kohtadel — algorganisatsioonides või ka teistes mastaapides.²² Paljudel niisugustel aruteludel tõusid kesksele kohale ka ateistliku kasvatustöö küsimused.²³

Tulenevalt uue ajajärgu ülesannetest ideoloogia valdkonnas jälgis EKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakond ateistliku kasvatustöö käiku kogu vabariigi parteiorganisatsioonides. Osakond ei piirdunud olemasoleva informatsiooniga partei rajooni- ja linnakomiteedest. Sügava teadusliku objektiivsuse saavutamiseks olukorra hindamisel ja uute abinõude kavandamiseks kogus ta rohkesti arvamusi ja tähelepanekuid nende tööloikude kõige esirindlikumatelt aktivistidelt, juhtivatelt partei-, nõukogude jt. töötajatelt. Neist materjalidest paistavad konstruktiivse iseloomu ja ratsionaalsete soovitude poolest silma Tartu Linna Perekonna-seisuaktide Büroo Juhataja I. Tootsi kiri EKP KK propaganda- ja agitatsiooniosakonnale, EKP Tartu Linnakomitee sekretäri F. Lii-

¹⁹ EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 2, l. 171—173.

²⁰ EKPA, f. 1133, nim. 38, sü. 9, l. 144 jj.; EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 3, l. 255—257; sü. 4, l. 120, 121; EKPA, f. 1, nim. 210, sü. 7, l. 203—204; EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 4, l. 90—92; EKPA, f. 1, nim. 210, sü. 10, l. 87—88; EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 2, l. 94—97 jm.

²¹ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 188, l. 36 jj.; sü. 189, l. 148—155, l. 192—202.

²² EKP Tallinna LK analüüsis ehitusmaterjalide tehase «Männiku» ja V. Kingisepa nim. Tselluloosi-Paberikombinaadi parteiorganisatsioonide ning tehase «Ilmarine» a/ü organisatsioonide tööd — EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 2, l. 146—148; sü. 3, l. 7—12 ja 74—78.

²³ Viidatud otsuses Rakvere rajoonikomitee kohta nõuti elanikkonna ateistliku kasvatamise parandamist, usuliste vaadete leviku tõkestamist eriti naiste ja noorte seas. Erilist tähelepanu pöörati nende usulahkude tegevuse ühiskonnava-ase iseloomu paljastamisele, kes jämedalt astuvad üle kehtivatest seadustest, propageerivad oma julmusest lahtütlemist ühiskondlikust tegevusest ja loovast tööst ning avaldavad laostavat mõju naistele ja noortele. Samas nõuti ka individuaalse selgitustöö parandamist usklike seas. EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 189, l. 201.

viku kiri, PTTLÜ filosoofia ja teadusliku ateismi vabariikliku nõukogu uute traditsioonide komisjoni esimehe H. Paani ulatuslik õiend noorte suvepäevade läbiviimisest vabariigis, eriti aga PTTLÜ vabariikliku juhatuse aseesimehe H. Rajala kiri mainitud osakonna juhatajale V. Rannele.²⁴ Osakond uuris hoolikalt ka neis dokumentides tehtud tähelepanekuid ja soovitusi. Neist mõningaid arutati läbi mitmete parteikomiteede esindajate osavõtul.

Selliselt valmistati ette EKP Keskkomitee büroo otsust «Teaduslik-ateistliku propaganda parandamise abinõudest vabariigis», mis võeti vastu 12. VI 1962. a.²⁵ Ta fikseeris ateistliku propaganda muutumise elulähedasemaks viimaste aastate vältel ja tõstis esile uute traditsioonide positiivse osa selles protsessis. Kuid EKP Keskkomitee büroo otsus märkis ka ateistliku selgitustöö ulatuse ja ideelise taseme vastamatust partei uue programmi nõuetele. Talle olid endiselt omased süsteemitus ja kitsas mõjusfäär. Paljudes partei-, komsomoli- ja ametiühinguorganisatsioonides suhtuti sellesse töösse veel alahindavalt. Puuduste kriitika selles otsuses paistab silma suure konkreetse ja mitmekülgsusega. Büroo seadis kindlad ülesanded partei rajooni- ja linnakomiteedele, algorganisatsioonidele, ametiühinguorganisatsioonidele, Teaduste Akadeemiale, PTTLÜ-le, ELKNÜ Keskkomiteele jt. asutustele. Ta kohustas ateistlikus kasvatustöös ära kasutama ideelise mõjutamise kogu jõudu ning seadis esiplaanile individuaalse töö usklikega. Sama otsusega loodi EKP Keskkomitee juurde ühiskondlik teaduslik-ateistliku propaganda komisjon V. Ranne juhtimisel, mille koosseisu kuulus partei-, nõukogude, komsomoli-, ametiühingutöötajaid, haridustegelasi, teadlasi jt. Komisjoni ülesannete hulgas oli koordineerida teaduslik-ateistlikku tööd vabariigis, organiseerida kaasaegse religiooni ideoloogia, usuigandite leviku ja seisundi tundmaõppimist, üldistada teaduslik-ateistliku kasvatustöö kogemusi ja teha ettepanekuid ateistide kaadri ettevalmistamiseks. Analoogilised organid — ateistliku töö juhtimiseks ja koordineerimiseks kohtadel soovitati luua linna- ja rajoonikomiteede juures mittekoosseisuliste sektorite näol. Näidati kätte ka propagandistide kaadri võimalikud ja vajalikud reservid. Büroo soovitas partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonidel laialdasemalt juurutada ilmalikke kombetalitusi ja uusi olustikutraditsioone²⁶, parandada nende sisu ja tõmmata kaasa rohkesti aktiivi nende läbiviimisele. Samas suurendati märksa ametiühingute ning PTTLÜ vastutust selle lõigu korraldamise eest. Vabariigi loominguilistele lii-

²⁴ Kõik need dokumendid paiknevad EKP KK propaganda- ja agitatsiooni-osakonna jooksvas arhiivis. EKP KK analüüsis ka kohalike parteiorganisatsioonide organisatsioonilist tegevust ilmalike kombetalituste levitamisel.

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 188, l. 36 jj.

²⁶ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 188, l. 171.

tudele tehti ülesandeks uute kombetalituste esteetilise külje parandamisele kaasa aidata. Konkreetset ülesand seati Eesti Riikliku Kirjastuse juhtkonnale seoses ateistliku kirjanduse väljaandmisega. Eriti hinnatavaks tuleb pidada asjaolu, et vaadeldav otsus nõudis kohalikel nõukogudel ning asjaomastelt asutustelt kontrolli tugevdamist kultuse-alase seadusandluse täitmise, usuühingute registreerimisnõuetest kinnipidamise, kultuse hoonete avamise ja sulgemise ning vaimulike tegevuse üle esitatud nõuete täitmise kohta. Eesti NSV Ministrite Nõukogule tehti ülesandeks analüüsida Vabariikliku Perekonnaseisuaaktide Büroo ja kohalike büroode töö parandamiseks tehtud ettepanekuid. Massi kommunikatsiooni vahenditelt nõuti loodusteaduste saavutuste ning ateistliku propaganda muutmist süsteempäraseks.²⁷

Asudes selle EKP Keskkomitee büroo otsuse täitmisele konkretereerisid mitmed parteiorganisatsioonid ateistliku kasvatustöö juhtimist. Enamuses tootmisvalitsuste parteikomiteedes ja partei linnakomiteedes analüüsiti ateistliku kasvatustöö seisukorda veel samal aastal. EKP Keskkomitee märgitud otsuse realiseerimise otsese tulemusena ilmses ateistliku tegevuse progress.²⁸ Kõikjal märgiti ateistliku propaganda vormide rikastumist, ilmalike kombetalituste ja uute traditsioonide jõudu, mis viis kiriku mõju märgatavale vähenemisele. Ateistlikuks organisatsiooniliseks tööks loodi selle otsuse kohaselt parteikomiteede juurde ü h i s k o n d l i k u d a t e i s m i s e k t o r i d, kuhu kuulusid asjaomaste asutuste ja organisatsioonide esindajad, pedagoogid ja teadlased.²⁹ Büroo otsuse kohaselt täpsustati kõikide parteiorganisatsioonide ning ideoloogiliste asutuste üksikasjalised ülesanded. Parteikomiteed seadsid sisse süstemaatilise kontrolli vastuvõetud otsuste täitmise üle.³⁰

Sedasama tegi ka EKP Keskkomitee. Veel 1962. a. novembris toimunud teaduslik-ateistliku propaganda komisjoni koosolekul tehti kokkuvõtteid ateistlikust tööst Eesti NSV Haridusministeeriumi ja Kultuuriministeeriumi süsteemis ning Rapla ja Põlva rajoonides.³¹ Koosoleku eel tutvuti põhjalikult olukorraga nimetatud asutustes, allasutustes ja rajoonides.³² Kuigi komisjon konstateeris märgatavat edasiminekut Kultuuriministeeriumi süsteemis ja Põlva rajoonis, tõi ta esile ka rea ebakohti. Peamiseks neist peeti

²⁷ EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 188, l. 173.

²⁸ Suuremaid puudujärke selle otsuse täitmises fikseeris Keskkomitee büroo Rapla, Põlva ja Tartu rajoonikomiteedes — EKPA, f. 1, nim. 199, sü. 188, l. 168.

²⁹ EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 3, l. 253 jm.

³⁰ EKPA, f. 5, nim. 59, sü. 3, l. 255.

³¹ «Eesti Kommunist», 1962, nr. 11, lk. 47.

³² Vt. K. Vimmsaare õiendit EKP KK büroo 1962. a. otsuse täitmise kohta Eesti NSV Kultuuriministeeriumis ja analoogilist õiendit Eesti NSV Haridusministeeriumi süsteemi osas. (Mõlemad dokumendid on dateeritud 1962. a. novembris ja paiknevad EKP KK propaganda- ja agitatsiooniosakonna jooksvas arhiivis).

ateistide-aktivistide väikest arvu ning puudujääke viimaste teoreetilises ettevalmistuses.³³

Ateistide-lektorite ja -propagandistide nappusest ülesaamiseks rajas EKP Keskkomitee nende ettevalmistamiseks kaugõppe korras 1963. a. vabariikliku ateismi kooli.³⁴ Järgmisel aastal jaotus kool kaheks: Põhja- ja Lõuna-Eesti ateismi kooliks. Siin täiendasid oma teadmisi partei rajooni- ja linnakomiteede väljavalitud ning õppima suunatud aktivistid. (Tavaliselt suunati rajoonidest sinna 3 inimest). Kohati püüdsid parteiorganisatsioonid ateistide kaadri puudumisest üle saada ka ateismi seminaride, koolide ja rahvaülikoolide rajamise teel. Eriti populaarseks muutus neil aastail viimane vorm — rahvaülikoolid ja nende ateismiteaduskonnad. Vabariigi parteiharidusvõrgu statistika 1963/64. õ.-a. kohta näitab, et Eesti NSV-s tegutses siis 46 ateismiseminari kokku 941 kuulajaga (neist 190 kommunisti) ja 17 teadusliku ateismi ringi kokku 367 osavõtjaga (neist 83 kommunisti). Töötas veel 2 ateismifakulteedi marksismi-leninismi õhtuülikoolides 107 kuulajaga ja 13 ateismi rahvaülikooli ca 500 kuulajaga. Mitmed kohalikud seminarid (Tartu, Kohtla-Järve, Valga, Võru) töötasid ligikaudu samade programmidega, mis vabariiklik kool.

Ateistide kaadri ettevalmistamise protsessis oli eriline tähtsus vabariiklikul ateismi koolil. Siin anti kõige kvalifitseeritumat väljaõpet selle ala propagandistidele, organisaatoritele ja lektoritele. Mitmed propagandistid hakkasid pärast selle kooli lõpetamist edukalt juhtima kohalikke ateismi rahvaülikooli.³⁵ Paljudest lõpetajatest said aktiivsed lektorid-ateistid. Enam kui 50% selle kooli kuulajatest olid kõrgema, ülejäänud — keskharidusega.³⁶ Nende koolide tegevust juhtisid: Tallinnas — EKP Keskkomitee lektor K. Oja. Tartus — TRÜ dotsent A. Mitt.

Ateistide kaadri ettevalmistamisest kohtadel võttis aktiivselt osa EKP Pärnu Linnakomitee, Võru Rajoonikomitee ja Kohtla-Järve Linnakomitee, kus see tegevus on süstemaatiline. Märkimist väärib veel ateismi kooli tegevus EKP Valga Rajoonikomitee juures, mida juhtis rajoonikomitee sekretär A. Reidla, kes ise lõpetas vabariikliku kooli. Esile tuleb veel tõsta ka vabariikliku kooli lõpetanud K. Soobi energilist ateismialast tegevust Kohtla-Järvel.

Võrreldes teiste rajoonidega pööras ateistide kaadri ettevalmistamisele rohkem tähelepanu Kohtla-Järve parteikomitee. Ta organiseeris 1962./63. a. üheaastased piirkondlikud ate-

³³ «Eesti Kommunist», 1962, nr. 11, lk. 47.

³⁴ Kool tegutses 1 kord kuus 2 päeva. 1963/64. õ.-a. õppis seal 65 inimest.

³⁵ Nii näiteks hakkas H. Treuberg, kes 1965. a. lõpetas vabariikliku ateismi kooli, järgmisel aastal juhtima Pärnu rajooni ja linna ühist ateismi kooli. Teda tuntakse ka aktiivse ateismi-lektorina.

³⁶ Arvestus põhineb nimetatud koolide päevikute andmetele ja partei rajooni- ning linnakomiteede büroode otsustele isikute suunamise kohta neisse õppeasutustesse.

ismi koolid Kiviõli kombinaadis, kaevanduses «Käva-2» jm. Kuigi esimesele õppeaastale ei kaasnenud suuri positiivseid tulemusi (peamiselt vigade tõttu kuulajate valikul), alustasid need koolid järgmist õppeaastat juba 100 kuulajaga. Koolide tegevuse aktiivseerimiseks ja kuulajatele vajalike kogemuste andmiseks suunati viimased partei linnakomitee initsiatiivil juba õppeajal praktilisele individuaalsele tööle usklike hulgas, samuti osa võtma mitmesugustest ateistliku töö massivormidest. 1964/65. õ.-a. kinnitas linnakomitee ateismiringid 8 ettevõttesse ühtekokku ca 300 kuulajaga. Kohalike ateismikoolide ja ringide lektorite ning propagandistide probleemi lahendasid kohtlajärvelased peamiselt kohaliku Marksismi-Leninismi Õhtuülikooli kaadri arvel, kus alates 1962. aastast tegutses 2-aastase programmiga filosoofia ja ateismi teaduskond. Ka selle fakulteedi kuulajad võtsid juba õppeajal aktiivselt osa ateistlikust tööst. Teoreetilise õppuse kõrval organiseerisid kuulajad mitmekesisist ateistlikku tööd (ateistlikke klubiõhtuid, individuaalseid vestlusi, loenguid). Esimese lennu lõpetas 30 inimest. Neist enamus hakkas aktiivselt tegutsema: kaevanduse nr. 2 insener A. Erm, V. Kingissepa nim. Kultuurimaja töötaja A. Golovkova, pedagoog V. Tšukina jt.³⁷ Enamik selle teaduskonna lõpetajatest lülitati linnakomitee algatusel kas ateismialasesse kultuuritöösse või valiti kohaliku metoodilise nõukogu juurde moodustatud ateistide gruppidesse. Need grupid moodustati diferentseeritud tööks luterlaste, õigeusklike ja baptistidega. Ka gruppide juhtideks olid fakulteedi lõpetanud (E. Drobinina, O. Puusepp, L. Heinalaid)³⁸. Ateistliku töö üksiklõikudes organiseeris linnakomitee mitmesuguseid kursusi.³⁹ Lähtudes puudustest meditsiinitöötajatega tehtud ateistlikus selgitustegevuses,⁴⁰ koostas linnakomitee konkreetse programmi.⁴¹ Ateistliku õppe- ja selgitustöö kindlaks koostisosaks said siin ka mitmesugused ekskursioonid, mida korraldati Leningradi Ateismi ja Religiooni Ajaloo Muuseumi, Pulkovo Observatooriumi jm. Sageli kaasusid neile seminarid, mida juhendasid nimetatud asutuste teaduslikud töötajad. Partei linnakomitee kavakindla organisatsioonilise tegevuse tulemusena kasvatati Kohtla-Järvel 3—4 aastaga tugev ateistide kaader. (K. Soop, J. Spungin, L. Kalinina, A. Levin, J. Zalesskaja, R. Judina, J. Kirikal jt.) Selle baasil tehti ka esimesed sotsioloogilised uurimused ateismi valdkonnas. Nagu nendest ilmnes, osutus sügavalt usklike protsent linnas madalaks. Kirikus käimine ja usupühade tähistamine seletus peamiselt vanadest tavadest kin-

³⁷ «Eesti Kommunist», 1965, nr. 8, lk. 50.

³⁸ Sealsamas, lk. 49, 50.

³⁹ Ühel sellisel 3-päevasel seminaril 1965. a. esinesid põhiettekannetega I. Toots ja E. Ploom Tartust ilmalike kombetalituste osas. Samal teemal esinesid linnakomitee töötajad V. Vimberg, V. Spungin jt.

⁴⁰ EKPA, f. 1133, nim. 36, sü. 21, l. 162.

⁴¹ «Eesti Kommunist», 1965, nr. 8, lk. 50.

nipidamisega. 1962/63. õ.-a. korraldatud ringküsitlus näitas, et 2191-st küsitletud inimesest väitis jumala olemasolu uskuvat 4,8%, 20% olid usu suhtes indiferentsed või eitasid seda, kuid pühitsesid jõule ja lihavõtteid harjumuse mõjul.⁴² Uurimuste laiendamiseks loodi EKPKohtla-Järve Linnakomitee juurde NLKP Keskkomitee Ühiskonnateaduste Akadeemia sotsioloogiliste uurimiste tugipunkt Eesti NSV-s.⁴³

EKP mobiliseeris neil aastail ateistide kaadri kasvatamisele vabariigi kvalifitseeritumad ateistid. Usuvastase töö aktiivi ees esinesid sageli loengute, vestluste ja ettekannetega H. Haberman, K. Oja, K. Vimmsaare, A. Eller, A. Mitt, J. Raid, I. Toots, V. Timusk, K. Soop, J. Saarma jt. Üksikjuhtudel ka üleliidulise tunnustuse võitnud teadlased ja praktikud A. Ossipov, V. Koltsov, L. Mitrohhin, A. Tsanõšev jt. Ateistliku mõtte elavnemist soodustas vabariigi ateistide aktiivi osavõtt NLKP Keskkomitee Ideoloogiaosakonna korraldatud üleliidulisest seminarnõupidamisest 1964. a. mais Moskvast.⁴⁴

Esimesi kokkuvõtteid tegi EKP Keskkomitee büroo 12. juuni 1962. a. otsuse täitmisest EKP Keskkomitee VII pleenum 9. VII 1963, kes seadis vabariigi parteiorganisatsioonile uued ideoloogilise töö ülesanded tulenevalt NLKP Keskkomitee 1963. a. juuni-pleenumi otsustest.⁴⁵ Pleenumi ettekandes pühendas EKP Keskkomitee esimene sekretär J. Käbin rohkesti tähelepanu maailmavaate kasvatamise probleemidele. Ta märkis, et uute traditsioonide ja ilmalike kombetalituste rakendamise tulemusel on viimase 5 aasta vältel Eesti NSV-s ristimiste arv vähenenud üle 2 korra, leeritatute arv 5 korda ja laulatatute arv üle 3 korra. «Kogemused näitavad, et uute traditsioonide juurutamine on jõud, mida ei saa võrrelda sadade ja tuhandete ateistlike loengutega, veel enam, kui loeng on aadressita, ega arvesta kuulaja meeleolu ja huve,» ütles J. Käbin.⁴⁶ Samas analüüsis EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi direktor A. Panksejev noorte suvepäevade evolutsiooni ja otsustas nende astumisele uude arenguetappi, kus üha enam suureneb nn. eelürituste osatähtsus ja rituaalis kujunevad ikka selgemi välja traditsioonilised elemendid.⁴⁷ Käsitledes noorte kommu-

⁴² «Eesti Kommunist», 1965, nr. 8, lk. 50.

⁴³ Sealsamas, lk. 51.

⁴⁴ See toimus NLKP Keskkomitee sekretariaadi 2. I 1964. a. otsuse «Ateistliku kasvatamise tugevdamise abinõud» realiseerimise raames. Ettekannetega esinesid NSV Liidu väljapaistvad jõud ateismi teooria valdkonnast: I. Pantshava, P. Kurotškin, L. Mitrohhin, kes käsitlesid ateistliku loengupropaganda organisatsioonilisi ja sisuprobleeme, õigeusu ja sektantluse ideoloogiat kaasajal ning selle moderniseerimise katsete paljastamise meetodikat. Mitmed partei ja nõukogude töötajad (Lätimaa KP Keskkomitee sekretär A. Voss, Turkmeeenia KP Keskkomitee sekretär J. Hudaiberdõjev jt.) tegid kokkuvõtteid uute traditsioonide levikust.

⁴⁵ EKPA, f. 1, nim. 234, sü. 1, l. 3 jj.

⁴⁶ Sealsamas, l. 27.

⁴⁷ EKPA, f. 1, nim. 234, sü. 1, l. 90–92.

nistlikku kasvatamist, tõi ELKNU Keskkomitee esimene sekretär V. Väljas rea näiteid laste koduse usulise kasvatuse kahjulikest resultaatidest.⁴⁸

Rea parteikomiteede ateistliku tegevuse analüüs nende jooksva arhiivi materjalide abil lubab järeldada, et pleenumijärgsel perioodil arenes vabariigis usuvastane tegevus tõusujoones, kusjuures parteikomiteed saatsid korda suure organiseerimistöo (Võru, Tartu, Kohtla-Järve, Jõgeva jpt.). Püüti täiustada olemasolevaid uusi traditsioone. Mitmes rajoonis hakati tähistama «laste kevadpäevi» ja seati sisse lastele piduliku nimepanemise komme.⁴⁹ Need mõlemad üritused loodi vastukaaluks kiriklikule ristimiskombele. Eriti kaunit on neid viimastel aastatel tähistatud Võrus ja Tartus. Pidulikke nimepanekuid tähistatakse sagedamini Harju, Viljandi ja Võru rajoonides, kus neid tuntakse peamiselt varrupidude nime all.⁵⁰

Neil aastail suurendas EKP märgatavalt perekonnaseisuaktide büroode osatähtsust kommunistlikus kasvatustöös ning eeskätt uute kombetalituste ja olustikutraditsioonide juurutamisel. Neid asutusi lakati arvestama üksnes tehnilise aparaadina. Uutes funktsioonides ilmnis hinnatav sotsiaal-poliitiline moment ja neis nähti parteiorganisatsioonide eelposte uue elluviimisel ühiskondlikus kasvatases ja inimsuhete arengus.⁵¹ Praktilises töös kujunesid paljudel parteikomiteedel tihedad sidemed kohalike perekonnaseisuaktide büroodega. Eeskujulik koostöö kujunes välja EKP Tartu Linnakomitee ja Tartu Linna Perekonnaseisuaktide büroo vahel. Viimase juhataja, kvalifitseeritumaid spetsialiste vabariigis, I. Toots tegutses aktiivselt EKP Tartu Linnakomitee ja Tartu Linna TSN Täitevkomitee ühise otsusega (nr. 22, 19. XII 1958) moodustatud ilmalike kombetalituste projekti väljatöötamise komisjonis ja oli selle töö väljapaistvamatest entusiastidest vabariigis. Tema osavõtul ilmus ka kogemustevahetuslik ja metoodiline brošüür kombetalituste kohta. Aastail 1961—1963 analüüsis I. Toots korduvalt ilmalike kombetalituste ja uute traditsioonide levikut Tartus ja esitas selle kohta ka oma konkreetseid ettepanekuid partei linnakomiteele. Tuleb aga märkida, et mitmed neist on senini veel realiseerimata, vaatamata asjakohaste otsuste olemasolule. Nii on seni Tartus lahendamata perekonnaseisuaktide büroo ruumide küsimus. (Üldiselt on aga lahendamata perekonnaseisuaktide asutuste töötajate töötasude probleem, mis ikka veel takis-

⁴⁸ EKPA, f. 1. nim. 234, sü. 1, l. 50.

⁴⁹ Laste kevadpäevi tähistati esmakordselt 1962. a. 1.—3. VI Türi kultuurimajas 80 lapse osavõtul — Vt. lähemalt «Kultuur ja Elu», 1962, nr. 7, lk. 14—15 ja «Kultuur ja Elu», 1963, nr. 7, lk. 44 jm. Lastele nimepanemist tähistati usuvaba kombega üksikjuhtudel juba 1960.—1961. a. ja varemgi.

⁵⁰ Vt. selle ürituse kirjeldust TRÜ Ajaloo-Keeleteaduskonna ajaloo osakonna V kursuse mittestatsionaarse üliõpilase E. Suursoo kursusetööd «Nõukogulike kombetalituste jälbiviimise praktikast Võru rajoonis». Tartu, 1965, lk. 12 jj.

⁵¹ «Eesti Kommunist», 1963, nr. 5, lk. 60—63.

tab olulisel määral kvalifitseeritud kaadri valikut nendes asustesse. Kõrgesti tuleb hinnata ka linnakomitee ja perekonnaseisuaktide büroo ühist tööd ilmalike kombetalituste organisaatorite (volinike) väljaõpetamisel (eriti aastatel 1962—1963).

Analoogilisi näiteid võib tuua ka mitmete teiste rajoonide ja linnade perekonnaseisuaktide büroode tihedast kontaktist parteiorganisatsioonidega.⁵²

1963. a. (EKP Keskkomitee VII pleenumi järel) kontrollis ja suunas Eestimaa Kommunistlik Partei korduvalt ka teisi ideoloogilise mõjutamise vahendeid ateistlikus selgitustöös. Nii kontrolliti veel 1963. a. seda löiku vabariigi mitmetes ajalehtedes-ajakirjades,⁵³ tutvuti ateistide olemasoleva kaadri rakendatusega ning vaeti raadio ja televisiooni osa elanikkonna kommunistlikul kasvatamisel.⁵⁴ Suurt tähelepanu pöörati ELKNÜ ateismi-alasele organisatsioonilisele tegevusele ning usuvastase loengulise propaganda probleemidele vabariiklikus ühingus «Teadus». Kõigi nende ürituste kaudu võitles EKP järjekindlalt kommunistliku maailmavaate kasvatamise eest rahvahulkades, vastuvõetud konkreetsete otsuste täitmise eest.

Kokkuvõttes võib Eestimaa Kommunistliku Partei suunavat tegevust teaduslik-ateistlikus kasvatustöös aastatel 1962—1963 iseloomustada järgmiselt. Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel hakati looma ateistliku kasvatustöö kompaktselt teaduslikult põhjendatud süsteemi. EKP mobiliseeris ateistliku kasvatustöö läbi viimisele asjaomased riiklikud asutused. Ilmalike kombetalituste korraldamine omandas järk-järgult kindlamad organisatsioonilised vormid, kusjuures suurenes riiklike asutuste ja ateismialaste ühiskondliku töö vormide (komisjonid, sektorid, sektiioonid jms.) osatähtsus. Märkatavalt kasvas nende ürituste organiseerimisel perekonnaseisuaktide asutuste erikaal. Teaduslik-ateistlikult propagandalt hakati nõudma uut kvaliteeti, mis oleks kooskõlas NLKP XXII kongressi ideoloogilise töö ülesannetega nii sisult kui mahult. EKP pühendas järjest rohkem tähelepanu ateistliku töö diferentseerimisele. Hakkas tõusma individuaalse selgitustöö erikaal. Religiooni kriitika konkretiseerus — suu- ja trükisõnaliselt propagandas keris üha enam esile lokaalne element.

Mõistagi ei avaldu ateistliku kasvatustöö parteiline juhtimine ja suunamine üksnes partei organisatsiooniliste abinõude rakendamises. See kajastub ka otseselt riiklike asutuste ja ühiskondlike organisatsioonide kaasatõmbamise tasemes ja tema resultaadis peegeldub selle protsessi efektiivsus. Summeerides eeltoodud võime

⁵² Vt. EKP Tartu Linnakomitee jooksvas arhiivis säilinud märkusi nende ürituste toimumise kohta.

⁵³ «Rahva Hääl», «Советская Эстония», «Noorte Hääl», «Õhtuleht», «Sirp ja Vasar», «Kultuur ja Elu» jt.

⁵⁴ Märgitud probleeme analüüsis EKP Keskkomitee ateistliku propaganda komisjon.

järeldada, et vabariigi parteiorganisatsioon saavutas käsitletud aastatel märkimisväärseid tulemusi V. I. Lenini poolt pärandatud ideoloogiliste ja organisatsiooniliste juhtnööride elluviimisel teaduslik-ateistlikus töös, mis peab «... usulisest maailmavaatest ühe kivi teise järel välja taguma ja samal ajal andma uue, tervikliku maailmavaate.»⁵⁵

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КПЭ ПО АТЕИСТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ НАРОДНЫХ МАСС В 1961—1963 ГГ.

Л. Райд

Резюме

Атеистическое воспитание в 1961—1963 гг. характеризуется дальнейшим расширением объема этой работы. Под руководством КПЭ в республике начала создаваться стройная, компактная и единая система атеистического воспитания. Для проведения атеистического воспитания КПЭ мобилизует соответствующие государственные учреждения. Проведение светских обрядов приобретало все более устойчивые организационные формы, возрастала роль государственных учреждений и общественных начал по атеизму. Значительно увеличилась роль бюро ЗАГС в проведении этих обрядов. От научно-атеистической пропаганды требовалось новое качество, соответствующее решениям XXII съезда КПСС в области идеологической работы по содержанию и по объему. Атеистическая работа все больше дифференцировалась, причем возросла роль индивидуальной работы. Конкретизировалась и сама критика религии, все больше стало в ней встречаться элементов местного характера.

SCIENTIFIC-ATHEISTIC EXPLANATORY WORK OF THE C.P. OF ESTONIA IN 1961—1963

L. Raid

Summary

The employment of the forms and methods of atheistic propaganda have been described in this article. The conclusion is drawn that during the period under review antireligious work was essentially extended and intensified in the republic by the C.P. of Estonia.

⁵⁵ J. Jaroslavski. Usust. Tallinn, 1961, lk. 123, 124.

A joint plan of action was worked out and applied practically under the leadership of the C.P. of Estonia in these years. In the article the noteworthy and increasing part played by state institutions (registry offices in particular) and social organizations is underlined.

It is also pointed out that the explanatory work was conducted with the help of various contemporary forms, for the most part individually. We can regard this period as one of the deeply scientific and well-coordinated use of emotional and rational elements of atheistic work carried out under the guidance of the C.P. of Estonia.

ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ ВНЕШТАТНЫХ ПАРТИЙНЫХ КОМИССИЙ ПАРТКОМОВ КП ЭСТОНИИ

И. А. Сорокин

В. И. Ленин, подчеркивая руководящую роль партии в коммунистическом строительстве, указывал: «... для успеха всякой серьезной революционной работы необходимо понять и суметь претворить в жизнь, что революционеры способны сыграть роль лишь как авангард действительно жизнеспособного и передового класса. Авангард лишь тогда выполняет задачи авангарда, когда он умеет не отрываться от руководимой им массы, а действительно вести вперед всю массу.»¹

Коммунистическая партия является авангардом всего советского народа, от ее направляющей и организаторской деятельности зависит успех коммунистического строительства в нашей стране. В условиях строительства коммунизма партия оказывает огромное влияние на все стороны общественной жизни страны, возрастает ее роль как направляющей силы советского народа. Все большее значение приобретает в процессе строительства правильное научное руководство партии, ее организующая деятельность.

Положение руководящей и направляющей силы коммунистического строительства ставит перед партией задачу постоянного совершенствования форм и методов всей работы, поиска новых форм, соответствующих возросшим задачам. Вполне закономерно Программа КПСС подчеркивает: «Партия будет непрерывно совершенствовать формы и методы своей деятельности, чтобы уровень ее руководства массами, созданием материально-технической базы коммунизма, развитием духовной жизни общества отвечал растущим требованиям эпохи строительства коммунизма.»²

¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 45, стр. 23.

² Программа Коммунистической партии Советского Союза. «XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза», стеногр. отчет. М., 1962, ч. 3, стр. 331.

Коммунистическая партия является высшей формой организации трудящихся. И как организация партия живет и действует по своим внутренним законам, на основе своих норм и принципов. Действенность работы партии в массах, эффективность партийного руководства во многом зависят от того как организована сама партия. И во внутривнутрипартийной жизни с возникновением новых задач партия стремилась и стремится найти такие новые формы и средства, которые повысили бы боеспособность партийных организаций, позволили бы укрепить их организационные основы, сплотить партийные ряды. Возрастание руководящей и организующей роли Коммунистической партии в период строительства коммунизма требует повышения авангардной роли каждого коммуниста, укрепления партийных организаций, развития внутривнутрипартийной демократии. В Программе КПСС подчеркивается, что партия должна идти вперед и в организации своей внутривнутрипартийной жизни, совершенствуя формы и методы внутривнутрипартийной работы.³

Одним из самых действенных средств совершенствования внутривнутрипартийной работы является применение различных организационных форм общественной деятельности коммунистов. Привлечение коммунистов к внутривнутрипартийной работе в порядке общественной деятельности позволяет успешно решать многие задачи по повышению боеспособности партийных организаций. В. И. Ленин не раз подчеркивал необходимость вовлечения в партийную работу масс. В. И. Ленин указывал: «Чтобы не на словах только стать партией масс, мы должны к участию во всех партийных делах привлекать все более и более широкие массы...».⁴

В условиях строительства коммунистического общества привлечение коммунистов к работе на общественных началах во всех сферах деятельности партии является закономерностью. Применение новых форм общественной деятельности коммунистов является и средством вовлечения коммунистов во внутривнутрипартийную работу.

В условиях строительства коммунизма партийные комитеты КП Эстонии испытывают и применяют новые организационные формы привлечения актива к работе по укреплению рядов партии, по повышению боеспособности партийных организаций. Новые условия и задачи вызывают к жизни и новые организационные формы работы партийного актива. В партийных комитетах КПЭ для помощи штатному аппарату в проведении внутривнутрипартийной работы были созданы постоянные комиссии различ-

³ См. Программа Коммунистической партии Советского Союза. «XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза», стеногр. отчет, ч. 3, стр. 331.

⁴ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 8, стр. 95.

ного профиля, а также стал широко применяться институт внештатного инструктора. Постоянные комиссии горкомов и райкомов КПЭ успешно вели работу по укреплению партии, по совершенствованию внутривнутрипартийной жизни. Поле деятельности этих комиссий было различно. Так в партийных комитетах КПЭ были созданы комиссии по организационно-партийной работе с широким профилем деятельности. Эти комиссии занимались многими направлениями внутривнутрипартийной работы. Комиссии партийных комитетов по рассмотрению вопросов приема в партию и персональных дел коммунистов имели более узкие задачи.

Комиссии по предварительному рассмотрению вопросов приема в партию и персональных дел коммунистов (партийные комиссии), созданные в горкомах и райкомах КПЭ, явились одной из самых действенных организационных форм привлечения коммунистов к внутривнутрипартийной работе на общественных началах. В конце 1960 г. Центральный Комитет КПСС специальным постановлением разрешил в порядке опыта создать при горкомах и райкомах партии Москвы, Ленинграда и Московской области партийные комиссии.⁵ Партийные комиссии как форма организации актива испытывались на практике в партийных комитетах Москвы и Ленинграда в течение двух лет. Это испытание показало целесообразность и действенность новой организационной формы. Отметив положительный опыт, ЦК КПСС своим постановлением от 11 января 1962 г. «О создании при горкомах и райкомах партии внештатных партийных комиссий по предварительному рассмотрению вопросов приема в партию и персональных дел коммунистов» рекомендовал создание партийных комиссий во всех горкомах и райкомах партии.⁶

В парторганизации Эстонской ССР был и свой опыт в работе и испытании такой формы, как партийная комиссия. В октябре 1961 г. первая такая комиссия была создана в Центральном райкоме г. Таллина.⁷ Правда, до апреля 1962 г. она занималась только рассмотрением персональных дел коммунистов. На основании Постановления ЦК КПСС от 11 января 1962 г. многие горкомы и райкомы КП Эстонии создали у себя партийные комиссии. Уже в конце 1962 г. в партийных комитетах КПЭ были созданы 18 комиссий, в которых работали 172 коммуниста.⁸ В середине же 1963 г. в 15 партийных комитетах КПЭ из 28 действовали комиссии по рассмотрению вопросов приема в партию и

⁵ См.: «Партийная жизнь», 1962, № 2, стр. 34.

⁶ «Партийная жизнь», 1962, № 2, стр. 34.

⁷ Текущий архив Центрального РК КПЭ, справка о результатах изучения вопроса о привлечении общественности к работе партийных, советских, профсоюзных органов Центрального р-на г. Таллина.

⁸ Текущий архив ЦК КПЭ, справка о развитии общественных начал в парторганизации за 1962 г.

персональных дел коммунистов.⁹ В них работали свыше 140 коммунистов. Уменьшение числа комиссий объясняется сокращением числа сельских парткомов и реорганизацией партийного руководства.

Внештатные партийные комиссии занимались серьезными вопросами внутрипартийной жизни — вопросами приема в партию и персональными делами коммунистов. В. И. Ленин подчеркивал: «Партия — сознательный передовой силой класса, его авангард. Сила этого авангарда раз в 10, в 100 раз и более велика, чем его численность. Возможно ли это? Может ли сила сотни превышать силу тысячи? Может и превышает, когда сотня организована. Организация удесятеряет силы.»¹⁰ Вопросы, которыми занимались партийные комиссии, имеют исключительное значение в укреплении боеспособности партии, повышении ее организованности, сплоченности ее рядов.

В партийных комитетах КП Эстонии в рассматриваемый период создавались сравнительно немногочисленные по составу комиссии. В них работало от 5 до 15 коммунистов. В 1962—63 гг. в горкомах КПЭ партийные комиссии создавались из 9—15 коммунистов, а в райкомах из 5—9 коммунистов.

Работа в партийной комиссии связана с вопросами, которые требуют особого внимания и подхода к людям, принципиальности и такта. Поэтому в партийных комитетах КП Эстонии для работы в этой комиссии подбирались коммунисты, имевшие большой опыт партийной работы, с большим партийным стажем и опытом работы с людьми. Например, в партийной комиссии Нарвского горкома партии работали: А. П. Соогле, член партии с 1943 г., долгое время работавший секретарем райкома партии, И. И. Костомаров и М. М. Алексеев, вступившие в партию в годы Великой Отечественной войны и работавшие на партийно-политической работе в армии и др. В партийной комиссии Тартуского горкома партии работал старый коммунист, член партии с 1919 г. И. И. Розенталь, член партии с 1932 г., бывший политработник Г. И. Тришкин, А. И. Мурре, член партии с 1945 г. и др. К работе в партийной комиссии привлекались не только члены партийного комитета, но и другие коммунисты.

Работа комиссий по предварительному рассмотрению вопросов приема в партию и персональных дел коммунистов в партийных комитетах КПЭ была организована достаточно четко. В большинстве парткомов заседания комиссии проводились систематически раз в неделю и в определенный день. На этих заседаниях внимательно рассматривалось каждое дело и по нему принималось большинством голосов конкретное решение, которое

⁹ Текущий архив ЦК КПЭ, справка о развитии общественных начал в парткомах за 1963 г.

¹⁰ В. И. Ленин. Полное собр. соч., т. 24, стр. 34.

затем докладывалось на бюро партийного комитета председателем комиссии. Однако, вся работа комиссии не исчерпывалась заседаниями. Члены комиссии помимо заседаний часто вели большую работу по исследованию многих вопросов.

В центре работы комиссий стояли вопросы приема в партию и воспитания коммунистов. Прием достойных людей в партию, чистота партийных рядов, укрепление боеспособности первичных организаций партии — вот главные вопросы, которыми постоянно занимались члены комиссии. В. И. Ленин указывал: «Показных членов партии нам не надо и даром. Единственная правительственная партия в мире, которая заботится не об увеличении числа членов, а о повышении их качества, об очистке партии от «примазавшихся» есть наша партия — партия революционного рабочего класса.»¹¹ Внештатные партийные комиссии являлись органом партийного комитета, на который ложилась основная работа в подготовке приема каждого вступающего на бюро парткома. Члены партийной комиссии выполняли много предварительной работы еще до заседания комиссии, разбираясь в вопросах, которые возникли в связи с персональным делом или в связи с приемом.

Для повышения эффективности работы членов комиссий партийные комитеты КПЭ использовали различные методы и принципы организации. Так, в партийной комиссии Нарвского горкома партии за каждым членом комиссии закреплялось определенное число первичных партийных организаций. В этих организациях член комиссии контролировал прохождение каждого дела по вступлению в партию, а также и персонального дела. Член комиссии уже в первичной организации помогал тщательно готовить каждый вопрос. При подготовке дел член комиссии одновременно знакомился с постановкой работы с беспартийным активом в первичной парторганизации, с работой с кандидатами в члены КПСС, часто вскрывал недостатки в этой работе. Такой принцип организации деятельности партийной комиссии позволяет ей быть постоянно в курсе работы первичных парторганизаций со вступающими в партию.

В других партийных комиссиях, в частности Тартуского горкома, Центрального и Морского райкомов г. Таллина, работа была организована по принципу изучения каждого дела, которое поступало в партийный комитет. При такой постановке дела члены комиссии устанавливали связь с первичной парторганизацией в том случае, когда возникали неясные вопросы по конкретному делу. Например, в комиссии Тартуского горкома партии процедура ознакомления членов с делами была следующая: дело по приему в партию или персональное из первичной парторганизации поступало к инструктору горкома, а затем в партучет или

¹¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 39, стр. 224.

организационно-партийный отдел. Члены комиссии здесь и знакомились с ним. После этого в присутствии каждого вступающего вопрос обсуждался на заседании партийной комиссии. Если на заседании выяснялось, что отдельные моменты требовали дополнительного исследования, то один из членов комиссии получал задание и после заседания связывался с первичной партийной организацией. Сложные персональные вопросы еще до заседания расследовались членом комиссии или группой.

Как видно в практике работы партийных комиссий парткомов КПЭ сложились два основных типа организации деятельности комиссий. Какой из них более целесообразный? В каждом из них есть свое положительное и отрицательное. Внештатные партийные комиссии были формой сравнительно новой. Методы их работы складывались самостоятельно, зависели от многих особенностей местной обстановки. Нельзя рекомендовать какой-нибудь из них как абсолютный для всех партийных комиссий. Решение как организовать работу комиссии зависит от учета многих обстоятельств и принадлежит, думается, самому коллективу комиссии.

Комиссии по предварительному рассмотрению вопросов приема в партию и персональных дел коммунистов, как показывает опыт их работы в рассматриваемый период, являются одной из самых действенных организационных форм участия партийного актива в работе горкомов и райкомов КП Эстонии. Внештатные партийные комиссии показали себя как деловые, проводящие сложную систематическую работу, органы партийных комитетов.

Прием в партию — это большая и ответственная работа, которую осуществляют первичные партийные организации, городские и районные партийные комитеты. Отбор достойных людей, подготовка вступающих и прием их в партию осуществляются непосредственно первичными партийными организациями. Однако и на партийные комитеты ложится большая ответственность и серьезная работа по осуществлению контроля за приемом в партию лучших людей. Внештатные партийные комиссии и выполняли большую часть этой работы. Ни одно дело по приему в партию не проходило мимо партийной комиссии. Постоянная и систематическая работа партийных комиссий, квалифицированный их состав — все это позволяло выполнять большой объем работы. Работа партийных комиссий эффективна прежде всего систематичностью и повседневностью. Она ускоряла решение вопросов о приеме в партию в партийном комитете. О большом объеме выполненной работы партийных комиссий позволяют судить факты из деятельности комиссий некоторых партийных комитетов КП Эстонии в рассматриваемый период. Так, партийная комиссия Центрального райкома г. Таллина в 1962 и 1963 гг. рассмотрела 1208 дел по приему в партию и 312 персональных дел комму-

нистов.¹² Внештатная комиссия Тартуского горкома партии за 8 месяцев своей работы (конец 1962 — начало 1963 г.) разобрала 414 дел по приему в партию и 96 персональных дел коммунистов.¹³ В партийной комиссии Нарвского горкома КПЭ за период с марта по ноябрь 1962 г. были рассмотрены только по приему в партию 266 дел.¹⁴

Деятельность внештатных партийных комиссий не только позволяла ускорить прием лучших людей в партию, но, и что очень ценно и важно, сделать подготовку приема более тщательной и качественной. Отбор достойных людей в партию очень ответственное дело. От качественного состава партии зависит ее боеспособность. В условиях строительства коммунистического общества, возрастания роли партии в этом строительстве, исключительно высоки и требования к члену партии. В. И. Ленин постоянно указывал на необходимость соблюдать чистоту рядов партии, повышать требовательность к званию члена партии. «Лучше, чтобы десять работающих не называли себя членами партии (действительные работники за чинами не гонятся), чем чтобы один болтающий имел право и возможность быть членом партии. Вот принцип, который мне кажется неопровержимым...»¹⁵ Внештатные комиссии партийных комитетов КПЭ помогали осуществлять этот принцип на практике. Деятельность их была поставлена так, что они не ограничивались знакомством со вступающими только по анкете. Члены партийных комиссий систематически посещали первичные парторганизации, внимательно выясняли все вопросы, связанные с характером и деятельностью вступающего в партию. Рекомендации комиссии по каждому делу в подавляющем большинстве случаев принимались на заседании бюро партийного комитета.

Кропотливая и внимательная работа партийных комиссий обеспечивала правильный подход к приему в партию. В деятельности комиссий встречались случаи, когда им приходилось исправлять ошибки первичных партийных организаций. Так, первичная парторганизация Государственной филармонии приняла в кандидаты в члены КПСС тов. С. Когда дело о приеме тов. С. поступило в партийную комиссию Центрального РК КПЭ, члены комиссии заинтересовались ее личностью. Партийная комиссия

¹² Текущий архив Центрального РК КПЭ, справка о результатах изучения вопроса о привлечении общественности к работе партийных, советских и профсоюзных органов Центрального р-на г. Таллина.

¹³ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, справка о работе партийной комиссии.

¹⁴ Текущий архив Нарвского ГК КПЭ, справка о развитии общественных начал в партийной работе Нарвской городской парторганизации от ноября 1962 г.

¹⁵ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 7, стр. 290.

выяснила, что С. оказалась нечестным человеком. В анкете по приему в партию она указала, что имеет среднее образование. На самом же деле, как выяснилось, она окончила лишь семь классов. Член партийной комиссии для выяснения облика С. побывал в партийной организации, беседовал с ней самой. Оказалось, что С. давно уже нигде не училась, совершенно не принимала участия в общественной жизни. Первичная парторганизация же подошла к вопросу приема С. в партию формально, совершила ошибку. Это было вскрыто партийной комиссией. Комиссия сделала выводы о том, что С. недостойна быть принятой в ряды партии.¹⁶ Бюро Центрального райкома КПЭ согласилось с выводами партийной комиссии.

Партийной комиссии Нарвского горкома КПЭ также приходилось в некоторых случаях исправлять ошибки некоторых первичных организаций, совершенные при приеме в партию. В 1962 г. первичная партийная организация нарвского участка «Сантехработ» приняла кандидатом в члены КПСС тов. Ш. Ознакомившись с делом и с принимаемым, члены комиссии выяснили, что в первичной организации совершенно не учли морального облика Ш. Он вел себя недопустимо в семье, в быту. Комиссия не сочла возможным согласиться с решением партийной организации. Бюро горкома партии, обсудив выводы комиссии, приняло ее рекомендацию.¹⁷ Эта же партийная комиссия в период с марта по ноябрь 1962 года еще в трех случаях поправляла ошибки первичных парторганизаций в приеме и выносила решение об отказе в приеме в партию.¹⁸ Во всех этих случаях бюро горкома партии после обсуждения принимало рекомендации партийной комиссии.

В некоторых случаях партийные комиссии, исследуя и выясняя все обстоятельства персонального дела коммуниста, строго подходя к поступкам совершенным коммунистом, боролись с либерализмом, допускавшимися в отдельных случаях в первичных парторганизациях. В. И. Ленин указывал: «...нельзя забывать, что всякий член партии ответственен за партию и партия ответственна за всякого члена».¹⁹ Внештатные партийные комиссии — это органы партийного комитета, осуществлявшие внимательный контроль за правильным рассмотрением поступков коммунистов в первичных партийных организациях, за чистотой рядов партии, за повышением звания члена партии. В одной из первичных парторганизации Морского района г. Тал-

¹⁶ Текущий архив Центрального РК КПЭ, справка о результатах изучения вопроса о привлечении общественности к работе партийных, советских, профсоюзных органов Центрального р-на г. Таллина.

¹⁷ Текущий архив Нарвского ГК КПЭ, справка о развитии общественных начал в деятельности городской партийной организации от ноября 1962 года.

¹⁸ Там же.

¹⁹ В. И. Ленин Полн. собр. соч., т. 7, стр. 290.

лина был принят кандидатом в члены КПСС тов. Н. Еще будучи кандидатом в члены партии он потерял свою кандидатскую карточку. Первичная партийная организация, оценивая только факт утери объявила Н. выговор с занесением в учетную карточку. В партийной организации даже не встал вопрос о соответствии моральных и деловых качеств Н. званию коммуниста. Партийная комиссия Морского райкома партии, исследуя персональное дело Н., подошла к разбору дела более внимательно и строго. Члены этой комиссии, занимавшиеся делом Н., выяснили, что он не только совершил серьезный проступок, но и по деловым и моральным качествам не являлся передовым человеком. В частности, при расследовании персонального дела комиссия выяснила, что Н. систематически нарушал трудовую дисциплину.²⁰ Оценив все обстоятельства персонального дела, моральный облик Н., партийная комиссия рекомендовала исключить Н. из рядов партии. Бюро Морского райкома КПЭ приняло рекомендацию партийной комиссии. Было исправлено либеральное и формальное решение первичной парторганизации в отношении Н.

В деятельности многих партийных комиссий парткомов КПЭ проявлялся еще один аспект, который приносил пользу в улучшении внутрипартийной работы. Эти комиссии занимались не только рассмотрением дел о приеме в партию и персональных дел, но и оказывали непосредственную помощь первичным партийным организациям в улучшении постановки работы по приему в партию и рассмотрении персональных дел. Помимо разбора каждого персонального дела и обсуждения каждой кандидатуры при приеме в партию многие партийные комиссии обобщали опыт первичных парторганизаций. При этом вскрывались недостатки в этой работе. Комиссии следили за правильностью оформления дел согласно уставным требованиям. Для ликвидации недостатков в этой области многие партийные комиссии доводили результаты обобщения до первичных парторганизаций. Эта систематическая работа велась многими комиссиями парткомов КП Эстонии. Члены внештатной комиссии Нарвского горкома партии в течение 1962 г. четыре раза выступали перед секретарями первичных парторганизаций с докладами о практике подготовки дел по приему в партию и персональных дел, а также с докладами об оформлении документов по приему в партию.²¹

Партийная комиссия Центрального райкома КПЭ, имевшая большой опыт работы, систематически информировала на семинарах секретарей первичных парторганизаций о порядке оформления персональных дел и недостатках в оформлении дел по приему в партию. Стремясь улучшить постановку этой работы в

²⁰ Текущий архив ЦК КПЭ, информация о вовлечении партийного актива в работу Морского РК КПЭ от марта 1963 года.

²¹ Текущий архив Нарвского ГК КПЭ, справка о развитии общественных начал в деятельности городской партийной организации от ноября 1962 года.

первичных парторганизациях, партийная комиссия организовала в 1962 г. специальные консультации в методическом кабинете райкома партии.²²

Внештатная партийная комиссия Тартуского горкома партии по примеру комиссии Центрального РК КПЭ на семинарах секретарей первичных парторганизаций в 1963 г. также ставила информационные доклады о недостатках, имевшихся при приеме в партию и разборе персональных дел коммунистов в первичных парторганизациях.²³

Наконец, важно отметить и еще одну сторону в работе внештатных партийных комиссий партийных комитетов КП Эстонии. Эта сторона непосредственно связана с деятельностью и составом штатного аппарата. Партийные комиссии оказывали большую, ощутимую помощь штатному аппарату тем, что взяли на себя важный участок партийной работы. А это дало возможность в некоторых партийных комитетах не только облегчить работу штатного аппарата, но и сократить число штатных работников, занимавшихся рассмотрением вопросов приема в партию и персональных дел коммунистов. Особенно эффективной в этом отношении оказалась деятельность партийных комиссий в крупных партийных комитетах. Примером может служить опыт Таллинского горкома КП Эстонии. В этом горкоме до создания комиссии по рассмотрению персональных дел коммунистов подготовкой персональных дел ведали два инструктора штатного аппарата. Они полностью занимались только этими вопросами. После создания комиссии, с развертыванием ее работы, персональными вопросами стал заниматься только один инструктор.²⁴ Необходимость во втором отпала сама по себе.

Положительные качества деятельности внештатных партийных комиссий, проявление этих качеств в практике активизации деятельности коммунистов не являются показателем «универсальности» применения этой организационной формы работы партийного актива. Партийные комиссии не являются организационной формой, обязательной для применения во всех партийных комитетах. Все положительные качества этой формы, как свидетельствует опыт КПЭ в рассматриваемый период, проявляются наиболее полно в крупных городских и районных парторганизациях. В районных же партийных организациях со сравнительно небольшим численным составом, где прием в партию и рассмотрение персональных дел не являются большой по объему работой, создание внештатных партийных комиссий себя не

²² Текущий архив ЦК КПЭ, справка о развитии общественных начал в работе Таллинского горкома КПЭ.

²³ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, справка о работе партийной комиссии.

²⁴ Текущий архив КПЭ, справка о развитии общественных начал в работе Таллинского горкома КПЭ.

оправдывает. С этими задачами может справляться успешно и штатный аппарат партийного комитета.

Анализ опыта внештатных партийных комиссий в партийных комитетах КП Эстонии в 1961—1963 гг. показывает, что они явились одной из действенных форм вовлечения коммунистов в работу горкомов и райкомов партии. Опыт этих комиссий показывает, что они полностью оправдали себя как эффективное средство улучшения работы партийного актива и важное звено в укреплении постоянной связи партийных комитетов КП Эстонии с первичными партийными организациями. Жизненность этой организационной формы была подтверждена и дальнейшей практикой ее применения в партийной работе. В настоящее время в парторганизации республики успешно действуют 24 партийные комиссии, вовлекая в активную работу десятки коммунистов.²⁵

EKP KOMITEEDE MITTEKOOSSEISULISTE PARTEIKOMISJONIDE TÖÖKOOGEMUSTEST

I. Sorokin

Resümee

Artiklis valgustatakse arhiivimaterjalide ja ajakirjanduse põhjal mõningaid EKP linna- ja rajoonikomiteede mittekooresseisuliste parteikomisjonide töö küsimusi. Näidatakse nende komisjonide tegevuse vorme, analüüsitakse mõningate parteikomiteede tööd. Eriti rõhutatakse elulisust ja praktilisust parteiaktiivi organisatsioonilises töös.

Artiklis tehakse ettepanekuid parteikomisjonide töö parandamiseks.

ABOUT THE WORK EXPERIENCE OF THE COMMISSIONS AT THE PARTY COMMITTEES OF THE ESTONIAN COMMUNIST PARTY

I. Sorokin

Summary

In the present article some problems related to the activities of the commissions at Estonian town- and district party committees are discussed. This is done on the basis of the material chosen from archives and periodical publications. The possible forms and the essence of the activities of these commissions are analyzed and pointed out here. The effectiveness and practical use of this form of party activities is underlined by the author.

In the article some suggestions are also made to improve the activities of the party commissions.

²⁵ А. Вадер. КП Эстонии на боевом посту. Таллин, 1969, стр. 44.

PARTEIORGANISATSIOONI ÜLESANNETEST KASVATUSTÖÖ PLANEERIMISEL KÕRGEMAS KOOLIS

J. Kalits

Kommunistliku ülesehitustöö ulatuse ja komplitseerituse järjekindel kasv nõuab parteilt kõrgemat poliitilise ja organisatsioonilise juhtimise taset. Seepärast rõhutatakse ka Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis, et «partei täiustab lakkamatult oma tegevuse vorme ja meetodeid, et tema töö tase rahvahulkade juhtimisel, kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomisel, ühiskonna vaimuelu arengu juhtimisel vastaks kommunismi ehitamise ajastu kasvavatele nõuetele.»¹

Igasuguse organiseeritud juhtimistegevuse aluseks on plaan. Viimase elulisus ja vastavus momendi vajadustele sõltub sellest, kuivõrd see plaan arvestab juba olemasolevaid kogemusi, juhitava objektide omadusi, nähtuste omavahelisi seosed, arenguperspektiive jne. Plaane, mis nendele tingimustele ei vasta, tuleb lugeda bürokraatlikeks. Selliseid plaane kritiseeris teravalt juba V. I. Lenin. Oma artiklis «Ühtsest majandusplaanist» ta kirjutas: «Ikka ja jälle kõige sisutum «teeside tootmine» või loosungite ja projektide sõrmeotsast väljaimemine, selle asemel et tähelepanelikult ja hoolikalt tutvuda meie endi praktiliste kogemustega»². V. I. Lenin kriipsutas korduvalt alla, et plaan peab toetuma teaduse saavutustele, tema väljatöötamise aluseks peavad olema teaduslikud meetodid. «Tuleb ometi õppida hindama teadust, hüljata diletantide ja bürokraatide «kommunistlik» upsakus, tuleb ometi õppida töötama süstemaatiliselt...»³ kirjutas V. I. Lenin.

Teaduse saavutuste kasutamine organiseerimistegevuses pole kaotanud oma aktuaalsust. Otse vastupidi — partei programm rõhutab teaduse osa järjekindlat kasvu kõigil ühiskondliku elu aladel. Kindla koha on omandanud mõiste — töö teaduslik organiseerimine. Seetõttu on parteiorganisatsioonid järjest rohkem tähele-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 126.

² V. I. Lenin. Teosed. 32. kd., lk. 116.

³ Sealsamas, lk. 121.

panu hakanud pühendama töö teadusliku planeerimise küsimustele. Rääkides EKP tegevusest NLKP XXIII kongressi otsuste täitmisel märgib EKP Keskkomitee sekretär A. Vader: «Üks töö teadusliku organiseerimise olulisi eeldusi on efektiivne planeerimine. See pärast on täiesti loomulik, et parteikomiteed ja organisatsioonid on viimasel ajal hakanud suuremat tähelepanu pöörama oma töö planeerimise meetoditele.»⁴

Olgu märgitud, et koos ettevalmistustega partei loomiseks hakkas välja kujunema parteitöö planeerimise meetodika. Selle aluseks oli igakülgse objektiivse informatsiooni saamine, eelkõige aga inimeste suhtumise fikseerimine ühte või teise üritusse. Selle näiteks on V. I. Lenini tegevus. Et välja selgitada propagandistide rühma suhtumist «Iskra» põhimõtetele, andis V. I. Lenin oma kirjas Babuškinile rea küsimusi, millele ta ootas konkreetseid ja objektiivseid vastuseid.⁵

Ulatusliku informatsiooni kogumine ning selle läbitöötamine on leninliku parteilise juhtimise aluseks kujunenud ka tänapäeval. Hästikorraldatud parteisisese informatsiooni kogumise ja teadusliku läbitöötamise näiteks on Saksamaa Sotsialistliku Ühtsuspartei tegevus. Ankeetküsitluste teaduslikku läbitöötamist juhib 1964. aastal loodud keskne instituut, mis tegutseb KK juures osakonna õigustes.

Sotsioloogiliste uurimuste kasutamine partei juhtimistegevuse parandamiseks suureneb järjekindlalt ka Nõukogude Liidu Kommunistlikus Parteis. On jõutud järeldusele, et ideoloogilise kasvatustöö edusammud võiksid olla suuremad tegelikest. Selle kohta märgiti Ühiskonnateaduste Akadeemia organiseeritud konverentsi-seminaril «Ideoloogilise tegevuse sotsioloogilised uurimused» (1966. a.), et «tõenäoliselt on see seletatav asjaoluga, et paljudel juhtudel meie üritused, plaanid ja otsused ei tujune nende põhjuste tundmise kindlal alusel, mis tekitavad ühtesid või teisi sotsiaalseid nähtusi.»⁶ Mõistes hukka subjektiivse lähenemise ideoloogilise töö planeerimisele, näidati sotsioloogiliste uurimuste kasulikkust ja vajalikkust parteitöö korraldamisel. Nii näiteks märgiti Gorki parteiorganisatsiooni kohta, et «Partei Gorki linnakomitee kogemus näitab, et konkreetsete sotsioloogiliste uurimuste rakendamine on kommunismi ehitamise kaasaegsel etapil partei praktilise töö aktuaalseks nõudeks.»⁷

Kuuekümnendatel aastatel levima hakanud sotsioloogilised uurimused on kujunenud praegustes tingimustes mitte ainult vabariigi, linna või rajooni organisatsioonide, vaid ka üksikorganisat-

⁴ A. V a d e r. EKP töörahva võitluse avangardis. Tallinn, 1969, lk. 32.

⁵ V. I. L e n i n. Teosed. 34. kd., lk. 111.

⁶ V. A. S m i r n o v. Konkreetsete sotsioloogiliste uurimuste kasutamise kogemustest Gorki parteiorganisatsiooni tööpraktikas. Moskva, 1966, lk. 2.

⁷ V. A. S m i r n o v. Op. cit., lk. 35.

sioonide töö planeerimise lahutamatuks osaks. Nii näiteks koostati möödunud aastal «Uralmaši» kollektiivi arendamise kompleks-plaan, kus rakendati sotsioloogilisi uurimusi, kusjuures nende teaduslik ja organisatsiooniline juhendamine oli usaldatud filosoofia-teaduste doktorile professor J. E. Volkovile.⁸

Konkreetseid sotsioloogilisi uurimusi on hakatud rakendama ka EKP juhtimistegevuses. «Parteitöö parandamiseks mõeldud õigete, teaduse saavutustele rajatud ettepanekute saamisele võivad kaasa aidata konkreetsed sotsioloogilised uurimused,»⁹ kirjutab KK sekretär A. Vader. Samal ajal peab ta vajalikuks kogenud parteitöötajate-praktikute tihedat koostööd teadlastega, kes tunnevad sotsioloogiliste uurimuste teaduslikke aluseid ja meetodikat.¹⁰

Kommunistliku ühiskonna ehitamise edukus oleneb sellest, kuidas noorsugu suhtub selle ülesande lahendamisse. Seepärast rõhutatakse ka Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis, et «eriti tähtsaks peab partei sirguva põlvkonna kasvatamist».¹¹ Noorsoo hulgas tehtava kasvatustöö sisu aga määras kindlaks juba V. I. Lenin omal ajal, kui ta püstitas noorsoo ette ülesande kommunismi õppimisest. Oma kõnes Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu III Ülevenemaalisel kongressil V. I. Lenin rõhutas: «On tarvis, et kogu tänapäeva noorsoo kasvatamine, haridus ja õpetamine oleks temas kommunistliku moraali kasvatamine.»¹²

Eriline osa on üliõpilasnoorsoo kasvatamisel, kuna sellega on seotud kõikide alade tulevase juhtkonna ettevalmistamine. Seepärast rõhutab ka Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, et kõrgema kooli ülesandeks on «anda kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste, kellel on lai teoreetiline ja poliitiline silmaring».¹³ Nimetatud ülesande täitmine eeldab eelkõige hästi planeeritud kasvatustööd, mille peamiseks staabiks on kõrgemate koolide parteikomiteed. On selge, et viimased peavad siin rakendama kõige laiemal alusel teaduse saavutusi. Selle tunnetamiseni jõudmisest räägib ka TRÜ 1969. aasta partei aruandlus-valimiskoosoleku ettekanne, kus märgitakse, et «üliõpilaskonna ideelis-poliitilise kasvatustöö küsimusi ei ole ammu enam võimalik lahendada ilma teadusliku uurimistöö soliidse aluseta.»¹⁴

Kasvatustöö teadusliku planeerimise osas on Eesti NSV kõrgemates koolides juba üht-teist ära tehtud. Tallinna Polütehnilises Instituudis töötab mõnda aega õppetöö teadusliku uurimise laboratoorium. Üliõpilaste kommunistliku kasvatuse uurimise laboratoorium loodi 1969. aasta sügisel ka Tartu Riiklikus Ülikoolis. Mit-

⁸ «Партийная жизнь», № 23, 1969, стр. 41.

⁹ A. V a d e r. Op. cit., lk. 35.

¹⁰ Sealsamas, lk. 35.

¹¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 108.

¹² V. I. L e n i n. Teosed. 31. kd., lk. 259.

¹³ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 115.

¹⁴ «Tartu Riiklik Ülikool», 4. detsember 1969.

mesuguste üliõpilastega seotud probleemide uurimisega tegelevad kõrgemate koolide komsomoliorganisatsioonid, samuti ka mitmed õppejõud. Seni tehtud tööd tuleb lugeda aga väheseks, kuna probleem on väga lai ning järelduste tegemine on seotud vajadusega tundma õppida suurt arvu mitmesuguseid tegureid ning nende vahelisi seoseid. Seepärast räägivadki uurijad sellel alal põhiliselt ainult esialgsetest tulemustest.

Ka alljärgnevalt toodud materjalid puudutavad kasvatustöö planeerimise küsimusi kõrgemas koolis, kusjuures aluseks on võetud 1967. aastal Tartu Riiklikus Ülikoolis tehtud ankeetküsitluse materjalid. Siinjuures olgu märgitud, et nimetatud küsitlus kujutab endast esimest etappi suuremast uurimistööst. 1970. aastal on plaanis läbi viia kordusküsitlus ning samuti küsitlus TRÜ õppejõudude hulgas.

Küsitluse eesmärgiks oli selgitada üliõpilaste suhtumine mitmesugustesse üliõpilaselu puutuvatesse küsimustesse, nende huvi- alad, arvamused õppetööst, hinnangud klubi, ajalehe jne. töö kohta. Samuti peeti silmas arvamuste erinevuste seost erialaga, kursusega, sooga jne.

Teatavat huvi pakub küsiteldud kontingendi analüüs. Küsitlusega haarati 1488 üliõpilast. Neist oli tulevasi ajaloolasi 47, arste 297, biolooge 72, eesti filolooge 74, farmatseute 57, füüsikuid 141, geolooge-geograafe 62, keemikuid 104, kehakultuurilasi 60, ökonoomide 73, matemaatikuid 193, stomatolooge 62, vene filolooge 5, inglise, saksa, prantsuse filolooge 150, juriste 91.

Kõikidest küsitletud üliõpilastest oli 34,34% I kursuselt, 19,89% II kursuselt, 21,37% III kursuselt, 27,54% IV kursuselt ja 5,51% V kursuselt. 81,31% küsitletuist olid ÜLKNÜ liikmed. Mehi oli nende hulgas 26,61%, naisi 71,63%. Elukoha järgi oli linnast 60,14%, alevist 9,34% ja maalt 29,23%.

Teatavaks üllatuseks oli küsitletud üliõpilaste sotsiaalne koosseis. Kuigi viimasel ajal rõhutatakse, et kõrgemates koolides õpivad noored pärinevad rohkem intelligentsi hulgast, siis saadud andmed seda ei kinnita. Nii oli küsitletud üliõpilastest isa järgi 29,23% tööliste, 17,20% kolhoosnikute ja sovhoositöölise, 10,61% ettevõtete ja asutuste teenistujate, 11,76% kaadri-spetsialistide (insenerid, õpetajad jt.), 3,15% kõrgemate koolide õppejõudude ja teadlaste lapsed. Teised grupid (8 gruppi) olid väiksemad. Suuremad grupid ema järgi: ettevõtete ja asutuste teenistujad — 23,31%, kolhoosnikud ja sovhoositöölised 22,11%, töölised 13,44%, kaadri-spetsialistid 8,66%. Ülejäänud 9 gruppi olid väiksemad.

Suur tähtsus kasvatustöö planeerimisel on suhtumisel oma erialasse. Ainult siis, kui oma erialast lugu peetakse, võib lasta välja haid spetsialiste, kes oma tööd tunnevad ja seda ka armastavad. Oma eriala armastamine vähendab kaadrite voolavust, oma erialal mitte töötamist, ümberkvalifitseerumist jne. Mis puutub küsitletud kontingenti tervikuna, siis oli neist oma erialast vaimustu-

ses 6,98%, täiesti rahul 51,81%, enam-vähem rahul 30,10%. Rahulolematust avaldas 3,15%, kavatses minna uuele erialale 1,54%. 6,33% märkis, et nad ei oska midagi öelda. Siit nähtub, et ligi 13% on neid, kes on eitaval või kahtleval positsioonil (siia on arvatud ka need, kes jätsid antud küsimustele vastamata). Seega ei saa küsimust armastuse ja lugupidamise kasvatamisest oma eriala suhtes päevakorrast maha võtta.

Planeerimisel tuleb arvestada ka teisi seoseid. Küsitlusest nähtub, et üliõpilaste arvamuse kujunemisel on küllaltki oluliseks teguriks erialad. Seega siis suhtumine erialasse on olulises seoses kasvatus töö efektiivsuse astmega. Küsitluse andmed näitavad, et erialadistsipliinide osal üliõpilaste arvamuse kujunemisel on järgmine: määrav — 22,44%, oluline — 41,39%, minimaalne — 16,33%, ei tea — 16,80%.

Huvitav on seejuures märkida, et üliõpilaste arvamuse kujunemisele avaldab suurt mõju ümbritsev elu-olu, samuti ka praktiline tegevus. Mis puutub ümbritsevasse elu-olusse, siis määravaks luges seda arvamuse kujunemisel 44,62% küsitletud üliõpilastest, oluliseks 43,14%.¹⁵ Seega peaks kasvatus töö plaan kajastama ka esialgu sellesse valdkonda mittekuuluvaid küsimusi (elamistingimused ühiskond, auditooriumide sisustus, teenindamisorganisatsioon ülikoolis jt.).

Üllatavalt väike on õppejõudude osa arvamuse kujunemisel. Määravaks märgib seda kursusejuhendajate puhul ainult 2,01% üliõpilastest, õppejõudude individuaalsete vestluste puhul 2,82%. Väike protsent ei tähenda seda, nagu ei arvestaks üliõpilane õppejõu arvamust. Üliõpilastel puuduvad lihtsalt praktilised kogemused, sest õppejõud võtavad väga väheses ulatuses osa üliõpilaste üritustest, tunnevad väga vähe huvi nende küsimuste vastu, millega üliõpilane puutub kokku väljaspool õppeprotsessi. Seega peaks kasvatus töö plaan ette nägema senisest laiemaid võimalusi kokkupuudeteks õppejõudude ja üliõpilaste vahel.

Kasvatus töö vastaval planeerimisel on aga olulise tähtsusega selle õppejõu valik, kes peab töötama üliõpilastega. Figureerib ju õppejõud mitmesugustes kasvatuslikes üritustes kas läbiviijana, vastutajana, juhendajana, kontrollijana. Seejuures pole kaugeltki ükskõik, millised eeldused on selleks ühel või teisel õppejõul. See pärast esitati üliõpilastele küsimus selle kohta, mis tagaks õppejõule töös üliõpilastega kõige paremad tulemused. Valikuvariantidena oli rida mitmesuguseid tingimusi ja vorme, näit. osavõtt üliõpilaste üritustest väljaspool õppeprotsessi, edusammud teaduslikus töös oma erialal, isiklik eeskuju (käitumine, moraal), vestlused ühiskondlikes ja kohvikus, head loengud ja seminarid, tähelepanu ja abi üliõpilase ellu puutuvas küsimustes, samuti sõbralik-

¹⁵ Määravaks, oluliseks jne., võis iga üliõpilane lugeda ka mõningaid teisi tingimusi esitatud 13 tingimuse hulgast.

kus, käitumine vanema seltsimehena, kohati ka võrdsena. Toodud omadustest valis 44,55% — head loengud ja seminarid ja 34,40% — sõbralikkus, käitumine vanema seltsimehena, kohati ka võrdsena. Seega siis kasvatustöö kõige olulisemate ülesannete täitmisele võiks planeerida õppejõude esialgu nende tunnuste järgi.

Omaval ajal kirjutab V. I. Lenin, et «igas koolis on kõige tähtsam loengute ideelis-poliitiline suund.»¹⁶ Just ideelis-poliitilist laadi küsimustes loevadki üliõpilased õppejõu arvamust oluliseks. Nii loeb seda kõige tähtsamaks kaheteistkümne võimaluse hulgast meie maa majanduslike saavutuste hindamisel 7,99%, rahvusvaheliste küsimuste hindamisel 4,63% ja rahvusvaheliste selgitamisel 6,45%. Samal ajal aga isikliku elu korraldamisel loeb õppejõu arvamust kõige olulisemaks 0,06% üliõpilastest. Muide, olgu märgitud, et kõigis eespool toodud ideelis-poliitilist laadi küsimustes loetakse kõige autoriteetsemaks ajakirjandust.

Üliõpilaskonna kasvatamine tähendab võitlust ka kõigi nende väärnähtuste, puuduste, igandite jne. vastu, mis esinevad üliõpilaskonnas eneses. Seejuures on väga oluline, millisel määral üliõpilaskond ise neid tunnetab. Kui mingi puudus või väärnähe on üldtunnustatud, on võitlus tema vastu otstarbekohane kõige avalikumates vormides, otserünnakuna. Igasugune kaudne selgitamine, ettevalmistus rünnakuks oleks siin «lahtisest uksest sisse murdmine». Seevastu aga nende puuduste suhtes, mis pole märgatavad või tekitavad kahtlust, on vaja kindlaks teha nende olemasolu ning valida võitluseks või küsimusele lähenemiseks otstarbekohane vorm. Allpool toome mõned arvamused üksikute väärnähtuste, puuduste ja igandite kohta üliõpilaskonnas (protsentides).

Tabel 1

Igandlikest nähtustest üliõpilaskonnas

	Esineb sageli	Mõnikord	Peaaegu ei esine	Ei tea
Ebaaus suhtumine töösse	21,70	60,88	6,92	5,84
Okaskõiksus ümbritseva elu suhtes	20,02	44,08	26,27	3,76
Usklikkus	0,47	6,45	54,03	34,07

Siit nähtub, et ebaaus suhtumine töösse on üliõpilaste enestepoolt üldtunnustatud pahe, ning võitluseks selle vastu võib planeerida kõige avalikumaid ja otsemaid abinõusid. Küsimusi tekitab aga usklikkus, kus «ei tea» protsent on küllaltki kõrge. Usklikkuse kohta võib märkida, et seda tõepoolest vähe esineb ning kasvatustööd selles suunas on otstarbekohane planeerida ainult

¹⁶ V. I. Lenin. Teosed. 15. kd., lk. 433.

sellest aspektist, kuidas kasvatada üliõpilastest teadlikke, võitlevaid ateiste vastavaks tööks elanikkonna hulgas.

See muidugi ei tähenda, et ka väiksemad arvud ei pälviks kasvatustöö planeerimisel tähelepanu. Nii näiteks 6,45% üliõpilastest märgib, et üliõpilaskonnas esineb mõnikord ka usklikkust. See tähendab ikkagi ligi 100 üliõpilase arvamust. Siin eeldaks plaan lihtsalt signaali kontrollimist — millistes vormides usklikkus esineb, kas see on seotud ainult üksiku erialaga jne. Mingi laiem üritus on tõenäoliselt ebaotstarbekohane, eriti kui arvesse võtta ateismi kursuse lugemist õppetöö raames.

Tähtsaks küsimuseks kasvatustöö planeerimisel on vaba aja küsimus. Vaba aja kasutamine on kahtlemata ulatuslik ja väga keerukas probleem, mis nõuab spetsiaalset uurimist. Antud küsitluses on ta haaratud pealiskaudselt ja võimaldab teha ainult kõige üldisemaid järeldusi. Uurijaid huvitas üliõpilaste arvamus selle kohta, millele kulutavad nad kõige enam oma vabast ajast. Üliõpilased vastasid, nagu neile tundus. Sellele subjektiivsele tundele võib aga kasvatustöö organiseerimisel ja planeerimisel toetuda, sest subjektiivne arvamus määrab üliõpilase stiihilise poolehoidu või vastuseisu üritusele. Ajakulus esikohale tõstsid üliõpilased kino, teatri, kontserdid (24,26%), järgnesid seminarideks ja praktikumideks valmistumine (23,58%), aeg kaob märkamatult (15,05%), kehakultuuri ja spordiga tegelemine (11,02%), ilukirjanduse lugemine (8,53%), ajalehtede ja ajakirjade lugemine (4,63%), teaduslik töö (4,16%), kunstiline isetegevus (3,22%), ühiskondlik töö (1,67%), tantsuõhtud (1,34%). Siit väärivad tähelepanu kaks arvu — ajakulu praktikumide ja seminaride ettevalmistamiseks ja aja kadumine märkamatult. Eriti viimane neist ei tohiks üliõpilase vaba aja kasutamisel esikohale tõusta ja seda tuleks õppekasvatustöö planeerimisel arvestada.

Et planeerimisel subjektiivsed seisukohad võivad viia eksi-järeldustele, näitas ka antud küsitlus. Lähtudes ülikooli klubi tööst esitasid uurijad hinnangu andmiseks teiste hulgas kaks üritust — poliitilised diskussioonid ja moedemonstratsioonid. Seejuures oli uurijail hüpotees, et moedemonstratsioonid leiavad suuremat poolehoidu kui poliitilised diskussioonid. Sellise hüpoteesi püstitamisel lähtusid uurijad eelkõige sellest, et rõhuv enamus vastajaist on naisüliõpilased. Küsitlusel saadud andmed kummutasid hüpoteesi (tabel 2).¹⁷

Kasvatustöö planeerimisel on kujunenud aabitsatõeks diferentseeritus. Aga kuidas, milliseid tegureid rohkem või vähem arvestades — sellele jäädakse tihti vastus võlgu. Antud küsitluse baasil on võimalik ka sellele küsimusele midagi konkretiseerivat lisada.

¹⁷ Klubi juhatuse andmetel on huvi poliitiliste diskussioonide vastu veelgi suurem, kui seda kajastavad küsitlusel saadud andmed.

Urituste organiseerimisest klubis

	Tingi- mata	Võib ka	Pole vaja	Ükskõik
Poliitilised diskussioonid	30,77	42,0	14,58	9,94
Moedemonstratsioonid	25,67	45,09	14,44	12,02

Rääkides kommunistide veendumuste kujunemisest rõhutas V. I. Lenin erinevusi mitmesuguste elukutsete vahel. Oma artiklis «Ühtsest majandusplaanist» ta kirjutas, «... et insener jõuab kommunismi tunnustamiseni mitte nii, nagu selleni jõudis põrandalune propagandist, literaat, vaid oma teaduse andmete kaudu, et kommunismi tunnustamiseni jõuab agronoom omamoodi, metsateadlane omamoodi jne.»¹⁸ Kas kehtib see ka erialade kohta kõrgemas koolis? Võtame mõningad näited:

Väite kohta, et ühiskondlik töö annab teatud kogemusi kutsealaseks tööks, arvab 35,88% üliõpilastest, et see on täiesti õige. Kui aga vaadelda arvamust sama väite kohta erialade kaupa, siis on pilt erinev. Nii näiteks on see protsent eesti filoloogidel 15,21, kehakultuurlastel aga 61,66, ökonomistidel 60,27. Kõrvalekaldu mine keskmisest on nii ühele kui ka teisele poole küllalt suur. Olu-kord planeerija jaoks näitab, et eesti filoloogia osakonnas on ühiskondlikud ülesanded erialast kauged, kehakultuuri- ja majandus-teaduskonna üliõpilastel erialale lähemal.

Eespool oli juttu suhtumisest erialasse. Nende keskmine protsent, kes on oma erialast vaimustuses, oli 6,98. Samal ajal aga on oma erialast vaimustuses 13,47% füüsikutest ja 13,46% arstidest. Seevastu aga on oma erialast vaimustuses 1,36% ökonomistidest (seejuures aga ükski ei katatse minna uuele erialale), 1,66% kehakultuurlastest, 1,75% farmatseutidest. Erinevused keskmisest on jällegi suured.

See näitab, et üldiste keskmistega võib opereerida kasvatustöö planeerimisel ainult kõige üldisemate, kogu kollektiivi haaravate ürituste osas. Kui on tegemist aga konkreetse osakonna või erialaga, tuleks lähtuda andmetest ja eeldustest vastava eriala kohta. See võte, mis näiteks ühes teaduskonnas või osakonnas annab häid tulemusi, võib teises jääda hoopis kahvatuks. Olgu märgitud, et kõige suuremad ongi erinevused erialade vahel. Nii suuri kõrvalekaldu mised ei ole kursuste, soo, päritolu ega teiste tunnuste järgi. Siit ka järeldus, et kogemuste vahetamist erialade

¹⁸ V. I. Lenin. Teosed. 32. kd., lk. 123.

vahel kasvatustöö planeerimise alal ei maksa üle hinnata. Kogemuste vahetamine võiks toimuda rohkem ürituste läbiviimise organiseerimise alal (informatsioon, propaganda jm.) ja vähem ürituste sisulise külje osas. Kogemuste vahetamist tuleks organiseerida nende erialade vahel, mis oma kõrvalekaldumiste poolest on samaaunalised.

Senises kasvatustöö planeerimises rõhutatakse erinevusi üksikute kursuste, eriti aga nooremate ja vanemate kursuste vahel. Need erinevused on kahtlemata olemas, kuid kõrvalekaldumised keskmistest näitajatest on siin tunduvalt väiksemad kui erialade puhul. Nii näiteks vastasid üliõpilased küsimusele, kas tutvustada ülikooli klubis teiste NSV Liidu rahvaste üliõpilastraditsioone, alljärgnevalt (tabel 3 — protsentides).

Tabel 3

Teiste rahvaste üliõpilastraditsioonide tutvustamine

	I kursus	II kursus	III kursus	IV kursus	V kursus
Seda tingimata	55,57	44,25	59,43	52,49	48,78
Võib ka	36,98	44,93	35,84	40,22	47,56
Pole vaja	1,36	2,36	0,94	1,53	—
Ükskõik	5,28	7,09	2,83	4,59	3,65

Keskmine sealjuures oli «seda tingimata» — 52,75; «võib ka» — 39,24; «pole vaja» — 1,41 ja «ükskõik» — 4,90%. Kõrvalekaldumised ei ole kuigi suured.

Vaatame suhtumist väitesse, et ühiskondlik töö annab teatud kogemusi kutsealases töös. «Täiesti õige» — keskmine protsent 35,88. Kõrvalekaldumised: I kursus +4,82, II kursus +3,3, III kursus -6,95, IV kursus -1,79 ja V kursus -6,62. Teatav, kuid mitte eriti suur kõrvalekaldumine on olemas nooremate ja vanemate kursuste vahel.

Kursustel tehtava kasvatustöö planeerimisel on aga oluline arvestada mõningaid tendentse. Vaba aja kasutamisel oli juttu seminarideks ja praktikumideks ettevalmistamise peale kulutatavast suhteliselt suurest ajast. Kursuste kaupa konkretiseerub pilt järgmiselt (tõstetakse esikohale): I kursus — 30,33%, II kursus — 26,68%, III kursus — 22,01%, IV kursus — 13,79% ja V kursus — 10,97%. Kui lisada andmed selle kohta, kuidas tõsteti esikohale õppimiskogemuste valgustamise vajadust TRÜ ajalehe veergudel (I kursus — 11,9%, II kursus — 6,41%, III kursus — 6,2% ja IV kursus — 5,36%) näeme, et planeerimisel tuleb tingimata arvestada I kursuse vajadust just õppetöö ratsionaalsema korraldamise

kogemuste järgi. Siin avaldubki kõige enam I kursuse erinevus vanematest kursustest. Mis puutub I kursusesse, siis hindab ta rohkem ka õppejõudude tähelepanu. Konkreetsete näidetena olgu õppejõudude osa üliõpilaste arvamuse kujunemisel. Määravaks loeb seda I kursusel 4,30%, II kursusel 2,70%, III kursusel 2,83%, IV kursusel 1,14% ja V kursusel 0 protsenti üliõpilastest. Analoogiline dünaamika on ka vastustes, kus üliõpilastega tulemusrikkama töö tingimustena tõstetakse esikohale sõbralikkus ja seltsimehlikkus: I kursus — 37,37%, II kursus — 36,82%, III kursus — 33,01%, IV kursus — 32,56% ja V kursus — 24,39%.

Küsitlus näitas, et eespool toodud tunnustest (eriala, kursus) pakub vähem variatsioone ja kõrvalekaldumisi sooline erinevus. Teatud erinevused on siin ideelis-poliitiliste küsimuste valdkonnas. Nii loeb rahvusküsimust kõige erutavamaks probleemiks küsitletud üliõpilastest keskmiselt 5,77%. Küsitletud meestest aga loeb seda kõige erutavamaks 9,84%, naistest 4,12%. Sellele, kas natsionalismi nähtusi esineb üliõpilaste hulgas, vastavad «ei tea» 15,90% meestest ja 28,89% naistest. Suhtumistest õppetöösse, arvamuste kujunemisel jne. on erinevused tunduvalt väiksemad. See tähendab, et kasvatustöölaste küsimuste lahendamisel ei etenda sooline kuuluvus määravat osa. See muidugi ei kehti nende küsimuste kohta, mis oma iseloomu poolest on soole spetsiifilised.

Teatavat huvi pakkus uurijatele ka küsimus, kas on erinevusi üliõpilaste arvamustes nende päritolu järgi (maalt, linnast). Kui kõrgemas koolis kasvatustöö planeerimist selle erinevuse alusel on raske diferentseerida ning võimalikud erinevused on arvestatavad ainult individuaalses töös, siis seda tähtsamad peaksid järeldused olema keskkoolide jaoks. Küsitlusest selgub aga, et erinevused päritolu järgi on suhteliselt väikesed.

Teatavaks vaidlusobjektiks on komsomolitöö planeerimise meetodika küsimused. Kas koos organisatsiooni mittekuuluvate üliõpilastega või eraldi, kas ja kuidas arvestada komsomoli eesrindlikku osa ja mitmed teised küsimused seisavad ideoloogilist kasvatustööd planeerivate isikute või organi ees.

On mõningaid erinevusi. Kui küsitletud üliõpilastest-kommunistlikest noortest ei omanud pidevat ühiskondlikku ülesannet 39,58% siis teiste osas oli see protsent 52,96. Kaks ülesannet oli kommunistlikest noortest 12,56%, teistel 7,76%. Seega kommunistlike noorte ühiskondlik koormus on mõnevõrra suurem.

Poliitiliste diskussioonide kohta klubis oleks pilt järgmine (tabel 4 — arvud protsentides).

Muide, nagu on selgunud järelevestlustest üliõpilasgruppides, ei saa nende suhtes, kes vastasid «pole vaja» väita, nagu poleks poliitilised diskussioonid neile üldse vastuvõetavad. Nende «pole vaja» näitab eelkõige seda, et nende arvates ei sobi poliitiline diskussioon klubi töö raamidesse.

	Komsomol	Teised noored
Seda tingimata	30,90	28,31
Võib ka	43,05	41,09
Pole vaja	14,38	16,89

Mõningat huvi pakkus uurijatele küsimus, mida kujutab endast raadio üliõpilase jaoks — kas peamiselt informatsiooniallikat või meelelahutusvahendit. Arvestades ülikooli komsomoliaktivistide seisukohti kerkis üles hüpotees, et raadio on tähtsam just informatsiooniallikana. Küsitlusest selgus aga vastupidine. Ainult 35,84% kommunistlikest noortest ja 34,68% teistest noortest hindavat raadiot informatsiooniallikana, ülejäänud loevad teda tähtsamaks meelelahutusvahendina.

Nagu juba varem märgitud, kujutab nimetatud uurimus endast esimest etappi. Ees seisab uus küsitlus. Uue küsitluse baasil loodavad uurijad anda konkreetsemaid vastuseid ka perspektiivsete plaanide koostamisele. Perspektiivsete plaanide küsimus on juba ammu otsustatud. «Ärge kartke plaane, mis on ette nähtud pikaks reaks aastateks,»²⁰ õpetas V. I. Lenin. Perspektiivplaane koostatakse NLKP kõikides organisatsioonides, kaasa arvatud algorganisatsioonid. «Leningradi parteiorganisatsioonide eeskujul,» kirjutab A. Vader, «on meie vabariigi rajooni- ja linnaorganisatsioonid kasutusele võtnud perspektiivse planeerimise meetodid.»²¹ Kõrgema kooli kasvatustöö perspektiivplaani suhtes võib kolme aasta tagant toimuv kordusküsitlus näidata, millised küsimused on jäänud enam-vähem muutumatuks või millised on ebapüsiva iseloomuga, samuti võimaldab see jälgida, kuidas on mõjunud toimunud muudatused õppetöö organisatsioonis, sisus, ühiskondlike organisatsioonide töös jne., üliõpilaste suhtumisele ühte või teise nähtusesse.

¹⁹ Ei ole arvestatud NLKP liikmeid ja liikmekandidaate.

²⁰ V. I. Lenin. Teosed. 31. kd., lk. 473.

²¹ A. Vader. Op. cit., lk. 32.

О ЗАДАЧАХ ПАРТОРГАНИЗАЦИИ ПО ПЛАНИРОВАНИЮ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ВУЗЕ

И. Калитс

Резюме

Планирование воспитательной работы в вузе требует научной основы, чему способствуют социологические исследования. В данной работе показаны результаты проведения анкетного опроса в Тартуском государственном университете. На основе ответов 1488 студентов выясняется роль преподавателя в воспитательном процессе, мнения студентов о мероприятии в университете, данные о проведении свободного времени и т. д. Исследование материалов показывает, что самые большие различия существуют в мнениях студентов разных факультетов, а различия между курсами, полами и по другим показателям не имеют большого значения в планировании воспитательной работы вузов. Социологические исследования должны показывать и целесообразность перспективного планирования воспитательной работы.

TASKS OF THE PARTY ORGANIZATION IN PLANNING EDUCATIONAL WORK AT A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

J. Kalits

Summary

The planning of educational work at a higher educational establishment must rely on a scientific basis. In this respect sociological studies are of immense value. The present paper has been devoted to the data obtained as a result of interviewing 1488 students at Tartu State University. On the strength of those data the role of the lecturer in educational work and the students' opinions of the undertakings at the university have been dealt with. Some light has also been shed on the students' spending their leisure time. The aim of the present paper is to show that great differences between different specialities must be taken into account while planning educational work. Differences in the year of studies, sex and social origin are of smaller importance. Sociological studies should also show the expediency of the long-term planning of educational work.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ — CONTENTS

С. Г. Исаков. О первом марксистском кружке в Тарту.	3
S. Issakov. Esimene marksistlik ring Tartus. <i>Resüme</i>	27
S. Issakov. On the First Marxist Circle in Tartu. <i>Summary</i>	28
J. Ant. Võitleja töörahva võimu eest	29
Ю. Ант. Борец за власть трудового народа. <i>Резюме</i>	40
J. Ant. A Fighter for the Rule of the Working-class. <i>Summary</i>	41
V. Lillemäe. O. Rästas ja võitlus ametiühingute ühtsuse eest aastatel 1925—1930	42
В. Лиллемяэ. О. Рястас и борьба за единство профсоюзов в 1925—1930 годах. <i>Резюме</i>	54
V. Lillemäe. O. Rästas and the Struggle for the Unity of Trade Unions in 1925—1930. <i>Summary</i>	55
E. Kivimaa. ЕКР tegevusest põllumajanduse kollektiviseerimise alal 1948. aastal	57
Э. Кивимаа. Деятельность КП Эстонии по коллективизации сельского хозяйства в 1948 г. <i>Резюме</i>	77
E. Kivimaa. Activities of the C.P. of Estonia in the Creation of Collective Farms in the Estonian S.S.R. in 1948. <i>Summary</i>	77
F. Kinkar. ЕКР tegevusest massilise poliitilise töö organiseerimisel maal esimestel sõjajärgsetel aastatel	78
Ф. Кинкар. О деятельности КП Эстонии по организации массово-политической работы в первые послевоенные годы на селе. <i>Резюме</i>	95
F. Kinkar. On the Activities of the Communist Party of the ESSR in Organising Mass Political Work in the Countryside during the First Post-War Years. <i>Summary</i>	95
L. Kiik. ЕКР tegevusest põllumajanduse mehhanisaatorite ettevalmistamisel aastail 1953—1958	96
Л. Кийк. О деятельности КП Эстонии по подготовке механизаторов сельского хозяйства в 1953—1958 гг. <i>Резюме</i>	107
L. Kiik. On Activities of the C.P. of Estonia in Preparing Machine-operators for Agriculture between 1953 and 1958. <i>Summary</i>	108

I. Obram. EKP tegevus üliõpilaste kasvatamisel rahvaste sõpruse vaimus (aastatel 1956—1961)	109
И. Обрам. Деятельность КПЭ по воспитанию студентов в духе дружбы народов (1956—1961 гг). <i>Резюме.</i>	122
I. Obram. The Activity of the Communist Party of the Estonian S.S.R. in Educating Students in the Spirit of International Friendship (1956—1961). <i>Summary</i>	122
L. Raid. EKP tegevusest rahvahulkade ateistlikul kasvatamisel aastail 1961—1963	123
Л. Райд. О деятельности КПЭ по атеистическому воспитанию народных масс в 1961—1963 гг. <i>Резюме.</i>	135
L. Raid. Scientific-Atheistic Explanatory Work of the C. P. of Estonia in 1961—1963. <i>Summary</i>	135
И. Сорокин. Из опыта работы внештатных партийных комиссий паркомов КП Эстонии.	137
I. Sorokin. EKP komiteede mittekoosseisuliste parteikomisjonide töökogemustest. <i>Resümee</i>	147
I. Sorokin. About the Work Experience of the Commissions at the Party Committees of the Estonian Communist Party. <i>Summary</i>	147
J. Kalits. Parteiorganisatsiooni ülesannetest kasvatustöö planeerimisel kõrgemas koolis	148
И. Калитс. О задачах парторганизации по планированию воспитательной работы в вузе. <i>Резюме.</i>	159
J. Kalits. Tasks of the Party Organization in Planning Educational Work at a Higher Educational Establishment. <i>Summary</i>	159

ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС

VIII

На эстонском, русском и английском языках
Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18

Vastutav toimetaja F. Kinkar
Korrektorid A. Norberg, L. Aboldujeva ja O. Mutt

Ladumisele antud 8. V 1970. Trükkimiseks lubatud 18. IX 1970. Trükipoognaid 10,25. Arvestuspoognaid 11,43. Trükiarv 500. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 3. 60×90. 1/16. MB-07023. Tell. nr. 2866. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

Hind 90 kop.

Цена 90 коп.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00291038 0

90 kop.

amwvly